

Voľba štúdia a povolania intelektovo nadaných osôb

Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK

Bratislava

2017

Publikované:

Univerzita Komenského v Bratislave

Rok publikovania:

2017

Editori:

Mgr. Peter Broniš, PhD., *Fakulta sociálnych a ekonomických vied, UK.*

Mgr. Zuzana Kaššaiová, *Ústav experimentálnej psychológie, SAV.*

Mgr. Daša Strachanová, *Ústav experimentálnej psychológie, SAV.*

Recenzenti:

Mgr. Andrea Zeliénková

Mgr. Branislav Uhrecký

Monografia je súčasťou grantového projektu VEGA č. 1/0899/15 s názvom „Kariérové cesty absolventov vzdelávacích programov pre intelektovo nadané deti: voľba štúdia a povolania“.

ISBN 978-80-223-4457-9.

Obsah

Niekoľko slov na úvod	3
<i>Vladimír Dočkal</i>	
Psychosociálne potreby a voľba povolania intelektovo nadaných študentov	9
<i>Beáta Hulinová, Peter Broniš</i>	
Kariérové a študijné voľby intelektovo nadaných študentov	28
<i>Simona Krajčovičová, Peter Broniš</i>	
Kariérové voľby matematicky nadaných chlapcov a dievčat.....	49
<i>Maxim Dolinský, Eva Vavráková</i>	
Intelektovo nadaní dospelí	66
<i>Jana Ertlerová, Peter Broniš</i>	
Retrospektívny pohľad absolventov vzdelávania pre intelektovo nadaných na poskytnuté kariérové poradenstvo	93
<i>Lea Sláviková, Eva Vavráková</i>	
Pohľady expertov na intelektové nadanie	110
<i>Michaela Furindová, Peter Broniš</i>	
Úskalia kariérového poradenstva pre nadaných.....	125
<i>Strachanová Daša, Kaššaiová Zuzana</i>	
Záver.....	139

Niekoľko slov na úvod

Vladimír Dočkal

Abstrakt

Text prináša stručné informácie o tom, čo predchádzalo súčasnému skúmaniu kariérových dráh intelektovo nadaných jednotlivcov, a to ako vo svete, tak v podmienkach Slovenskej republiky. Informácie o ich vzdelávaní a poradenstve sú východiskom skúmania problematiky študijných a kariérových volieb intelektovo nadaných mladých ľudí, kariérového poradenstva, ktoré im je poskytované, ako aj ich prežívania vlastného nadania a s ním spojených problémov v dospelosti.

Kľúčové slová: intelektovo nadané deti, vzdelávanie intelektovo nadaných, študijné a kariérové voľby, kariérové poradenstvo pre intelektovo nadaných

Problematika ľudských schopností poznávať, myslieť a tvoriť zaujímala už antických filozofov a opakovane sa vracala ako jedna z významných tém filozofických rozpráv od renesancie po súčasnosť. Už v 16. storočí vydal španielsky učenec Juan Huarte de san Juan y Navarro spis venovaný špeciálne problematike nadania na vedy. Z neho čerpal o sto rokov neskôr aj Jan Amos Komenský, keď opisoval ľudské nadanie vo svojom encyklopedickom diele *Všeobecná porada o náprave vecí ľudských*. Komenský a po ňom aj francúzski osvietenci venovali veľa pozornosti rozvíjaniu nadania v procese výchovy a vzdelávania. Prvým výskumným sledovaním nadaných ľudí bola v 19. storočí retrospektívna analýza rodokmeňov výnimočne úspešných osôb, ktoré vtedy nazývali géniami. Uskutočnil ju britský polyhistor Francis Galton a vyvodil z nej závery o dedičnosti nadania (geniality), ktoré ovplyvnili myslenie ďalších generácií (k historickým súvislostiam pozri bližšie napr. Dočkal, 2012). Keď do vedeckého sveta vstúpila ako nová samostatná disciplína psychológia, stala sa problematika nadania jednou z jej nosných tém.

Veľký vplyv na to malo zostrojenie prvých intelligenčných testov, pomocou ktorých si psychológovia trúfli nadanie identifikovať. Hneď prvý psychologický výskum tohto fenoménu započatý v r. 1921 bol zameraný na sledovanie životných dráh detí s vysokým IQ. Autor tohto veľkorysého projektu Lewis Madison Terman ich pôvodne nazýval geniálnymi, neskôr výnimočne talentovanými osobami. Výskum pokračoval aj po jeho smrti až do osemdesiatych rokov minulého storočia (Hollahan, Sears, 1995). Nezávisle od Termana skúmala deti s vysokým IQ Leta Stetter Holiingworthová, ktorá pre ne v New Yorku založila

aj špeciálnu školu (Silverman, 1992). Nazývala ich nadanými deťmi a tak prispela k stotožneniu nadania s vysokou inteligenciou, s ktorým sa v psychológii môžeme stretnúť dodnes. Ako prvá z moderných psychológov odmietla jednoznačnú závislosť nadania (inteligencie) od dedičnosti a zamýšľala sa nad tým, čo je v nadaní zdedené a čo získané (Silverman, 1992).

Hoci sa neskorší autori prikláňali jedni viac k „nature“ a iní viac k „nurture“, nik už nespochybnil, že nadanie je výsledkom súhry oboch faktorov. Naopak, úspešne bola spochybnená viera, že nadanie možno zmerať pomocou inteligentného testu. Zásluhu na tom má celý rad odborníkov, k najznámejším patrí J. S. Renzulli (1975). Mnohí autori tiež upozornili na existenciu rôznych druhov nadaní, ktoré sa nemusia manifestovať primárne v intelektovej oblasti. Napriek tomu sa psychológia dodnes prednostne venuje problematike intelektového (rozumového) nadania a z tohto trendu nevybočuje ani naša práca.

V minulom storočí vznikli na rôznych miestach Európy teoretické štúdie o širšie ponímanom nadaní (napr. Teplov, 1951; Remplain, 1975), ktoré sa týkali dospelých ľudí, celosvetovo však jednoznačne prevážili štúdie zamerané na problematiku intelektovo nadaných detí a najmä ich vzdelávania. Pokiaľ sa tieto deti sledovali longitudinálne, v popredí záujmu bol ich osobnostný a emocionálny vývin (napr. Freeman, 2012). Kariérový vývin – teda sledovanie cesty od školských lavíc cez voľbu ďalšieho štúdia a profesijnú prípravu až po profesijné uplatnenie ostáva na okraji záujmu. Niektoré štúdie dokladajú, že skoré prejavenie nadania sa spája s vynikajúcimi kariérovými úspechmi (Lubinski a kol., 2014). Iné ukazujú, že deti, ktoré absolvovali špeciálne vzdelávanie pre nadaných, nie sú v strednom veku automaticky predurčené na úspech (Kern, Friedman, 2008).

Viac než samotnému kariérovému vývinu je pozornosť venovaná kariérovému poradenstvu. No hoci táto oblasť aplikovanej psychológie má bohatú históriu, kariérovému poradenstvu pre nadaných sa odborníci začali venovať prakticky až na prelome tisícročí. V temer tisícstránkovej medzinárodnej príručke o nadaných a talentovaných (Heller a kol., 1993) je poradenstvu venovaná jediná kapitola, v ktorej sa L. K. Silvermanová (1993) snaží odvodiť poradenské potreby nadaných detí z poznatkov o ich sociálnom a emocionálnom vývine, ktoré získali najmä L. S. Hollingworthová, J.-C. Terrassier a K. Dąbrowski. V druhom, vyše deväťstostranovom vydaní príručky, ktoré obsahuje nové štúdie (Heller a kol., 2000), sa termín poradenstvo vyskytuje v názve jednej zo siedmich častí v spojení „counseling and nurturing“, priamo poradenstvu je však venovaná opäť iba jedna kapitola (Collangelo, Assouline, 2000). V nej už je spomenuté aj kariérové poradenstvo, hoci viac

priestoru sa venuje školskému poradenstvu a poradenstvu v osobnostnom vývine. Prehľad problémov kariérového poradenstva pre nadaných, ako sú riešené v americkej literatúre po roku 2000, podávajú Ertlerová a Vavráková (2017).

Na Slovensku sa problematike nadania venovali psychológovia sporadicky v šesťdesiatych i sedemdesiatych rokoch minulého storočia, intenzívnejší záujem badať až od rokov osemdesiatych, kedy vyšla aj prvá odborná monografia na túto tému (Dočkal a kol., 1987). Problematike poradenstva, osobitne poradenstva pri voľbe štúdia a povolania, resp problémom kariérového rozhodovania intelektovo nadaných však bola doteraz venovaná minimálna pozornosť; v dostupnej literatúre ťažko nájdeme viac než tri príspevky (Vendel, Michňo, 2000; Dočkal, 2011; Broniš, 2014). Preto sme sa v Ústave aplikovanej psychológie FSEV UK rozhodli tejto téme venovať viac pozornosti.

Edukačná starostlivosť o intelektovo nadané deti sa na Slovensku zabezpečuje v osobitných triedach od r. 1993, v r. 1998 vznikla v rámci experimentálneho overovania v Bratislave základná škola pre tieto deti, ktorá sa v nasledujúcom roku rozšírila o gymnázium (Laznibatová, 2012). V rokoch 2000-2005 sa overovala integrovaná forma edukácie nadaných detí a od r. 2005 sú obe formy legálnou súčasťou nášho školského systému (Dočkal, 2006). Dnes fungujú v Bratislave okrem spomínanej štátnej aj tri súkromné školy pre intelektovo nadaných žiakov a na celom Slovensku sa takéto deti vzdelávajú v špecializovaných triedach alebo v bežných triedach podľa individuálneho vzdelávacieho programu. Spolu (vo všetkých ročníkoch ZŠ i SŠ) sa podľa údajov CVTI jedná o asi štyritisíc žiakov ročne.

Ako intelektovo nadaní žiaci postupujú vzdelávacím systémom a ako sa neskôr uplatnia na trhu práce, o tom zatiaľ nemáme prehľad. O niektorých úspešných kariérach referuje riaditeľka Školy pre nadané deti a gymnázia J. Laznibatová (2012), nezávislé katamnesticke sledovanie absolventov vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných však absentuje. Preto sme sa podujali riešiť projekt *Kariérové cesty absolventov vzdelávacích programov pre intelektovo nadané deti – voľby štúdia a povolania*, ktorý na roky 2015-17 získal podporu Vedeckej grantovej agentúry. Treba priznať, že hlavný cieľ projektu sa naplniť nepodarilo. Prehľad o študijných a kariérových cestách absolventov slovenských programov pre intelektovo nadaných žiakov naďalej chýba. V priebehu trvania projektu sme nedokázali nadviazať kontakty s dostatočným množstvom participantov. Dohľadať jednotlivcov, ktorí pred rokmi absolvovali integrované vzdelávanie pre nadaných, je temer detektívna práca, na ktorú nebol dostatok času. Kontakty na viacerých absolventov špecializovanej školy sa síce našli, no väčšina z nich odmietla spoluprácu. Do kvantitatívneho prieskumu sa zapojili štyria,

takže tieto údaje sú (aspoň zatiaľ) nepoužiteľné. Nestrácame nádej do budúcnosti, hoci aj zahraničné skúsenosti ukazujú, že dlhodobé sledovanie nadaných je obťažné. Perrone et. al. (2010) uvádzajú, že počet participantov ich výskumu po desiatich rokoch klesol na 10 %, po dvadsiatich rokoch na 5 % z pôvodne sledovanej vzorky, a to najmä v dôsledku vysokej mobility najlepších absolventov stredných škôl. Zmeny miesta pobytu boli hlavným problémom pri neúspešnom zostavovaní výskumného súboru aj v našom prípade.

Členovia tímu sa teda sústredili na čiastkové problémy, ktoré bolo možné riešiť krátkodobo v rámci diplomových prác. Táto publikácia prináša výsledky niektorých z nich. Všetky pomohli orientovať sa v zahraničnej literatúre, príspevok J. Ertlerovej a P. Broniša, ktorý sa zaoberá nadaním dospelých osôb, je čisto prehľadovou štúdiou. M. Furindová s P. Bronišom sa pýtali expertov (psychológov a pedagógov), ako vnímajú nadanie, nadaných žiakov a prácu s nimi. Príspevky B. Hulínovej s P. Bronišom a S. Krajčovičovej s P. Bronišom sledujú v kvalitatívnych sondách rôzne aspekty kariérovej voľby, resp. študijného a kariérového rozhodovania absolventov bratislavskej školy pre intelektovo nadaných. Ako vidia niekoľkí absolventi tejto školy kariérové poradenstvo, ktoré im škola poskytla, na to sa pýtali L. Sláviková s E. Vavrákovou. M. Dolinský s E. Vavrákovou referujú o inej skupine nadaných, konkrétne o stredoškolských študentoch – účastníkoch matematických súťaží. Kvantitatívne bádanie bolo v tomto prípade zamerané na odhalenie podobností a rozdielov v študijných a kariérových voľbách nadaných chlapcov a dievčat. Všetky realizované výskumy naznačujú, že problémy študijných a kariérových ciest, na ktoré by malo reagovať kariérové poradenstvo pre intelektovo nadaných, sú v našich podmienkach podobné tým, ktoré opisujú autori relevantných štúdií (realizovaných zväčša v USA). Výstupy z diplomových prác dopĺňa štúdia doktorandiek D. Strachanovej a Z. Kaššaiovej, ktorá upozorňuje na problémy kariérového poradenstva pre nadaných, ktoré sa začínajú už identifikáciou ich nadania.

Literatúra

Broniš, P. (2014). Kariérové rozhodovanie intelektovo nadaných mladých ľudí: prvý prehľad tém. In E. Ballová Mikušková, V. Čavojová (Eds.), *Rozhodovanie v kontexte kognície, osobnosti a emócií IV*. (pp. 145-150). Bratislava: ÚEP DSAV.

Collangelo, N., & Assouline, S. G. (2000). Counseling gifted students. In K. A. Heller, F. J. Mönks, R. J. Sternberg, R. F. Subotnik, (Eds.), *International Handbook of Giftedness and*

Talent (pp.595-607). Amsterdam; Lausanne; New York; Oxford; Shannon; Singapore; Tokyo: Elsevier.

Dočkal, V. (2007). *Rozvíjanie osobnosti intelektovo nadaných detí v edukačnom procese*. In D. Fedáková, M. Kentoš, & J. Výrost (Eds.), *Sociálne procesy a osobnosť 2006 [CD]* (pp. 116-123). Košice: SVÚ SAV.

Dočkal, V. (2011). *Problémy študijného poradenstva pre intelektovo nadaných žiakov základnej školy*. In Š. Matula (Ed.), *Zborník II. poradenské dni v slovenskej republike s medzinárodnou účasťou [CD]*. Dolný Kubín: CPPPaP; VÚDPaP, 2011.

Dočkal, V. (2012). Prístupy k nadaniu v kontexte dejín. *Psychologie a její kontexty*, 3, 181-196.

Dočkal, V., Musil, M., Palkovič, V., & Miklová, J. (1987). *Psychológia nadania*. Bratislava: SPN.

Ertlerová, J., & Vavráková, E. (2017). Problémy pri voľbe povolania nadaných adolescentov a možnosti ich riešenia v procese kariérového poradenstva. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 51, 20-32.

Freeman, J. (2012). The long-term effects of families and educational provision on gifted children. *Educational and Child Psychology*, 30(2), 7-17.

Heller, K. A., Mönks, F. J., & Passow, A. H. (Eds.). (1993). *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford; New York; Seoul; Tokyo: Pergamon.

Heller, K. A., Mönks, F. J., Sternberg, R. J., & Subotnik, R. F. (Eds.). (2000). *International Handbook of Giftedness and Talent*. Amsterdam; Lausanne; New York; Oxford; Shannon; Singapore; Tokyo: Elsevier.

Holahan, C. K., & Sears, R. R. (1995). *The Gifted Group in Later Maturity*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Kern, M. L., & Friedman, H. S. (2008). Early educational milestones as predictor of lifelong academic achievement, midlife adjustment, and longevity. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 419-430.

Laznibatová, J. (2012). *Nadaný žiak na základnej, strednej a vysokej škole*. Bratislava: Iris.

Lubinski, D., Benbow, C. P., & Kell, H. J. (2014). *Life Paths and Accomplishments of*

Mathematically Precocious Males and Females Four Decades Later. *Psychological Science*, 25, 2217-2232.

Remplein, H. (1975). *Psychologie der Persönlichkeit. Die Lehre von der individuellen und typischen Eigenart des Menschen*. 7. Auflage. München; Basel: Ernst Reinhardt.

Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Re-examining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60, 180-184, 261.

Silverman, L. K. (1992). Leta Stetter Holingworth: Champion of the psychology of women and gifted children. *Journal of Educational Psychology*, 84, 20-27.

Silverman, L. K. (1993). Counseling needs and program for the gifted. In K. A. Heller, F. J. Mönks, A. H. Passow (Eds.), *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent* (pp. 631-648). Oxford; New York; Seoul; Tokyo: Pergamon.

Těplov, B. M. (1951). *Schopnosti a nadání*. Praha: SPN.

Vendel, Š., & Michňo, J. (2000). Niektoré charakteristiky profesijného vývinu nadaných gymnazistov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 35, 291-303.

Psychosociálne potreby a voľba povolania intelektovo nadaných študentov

Beáta Hulínová, Peter Broniš

Abstrakt

Cieľom tejto práce je preskúmať a opísať, ako sa prejavujú psychosociálne potreby v študijných a kariérových voľbách intelektovo nadaných študentov vysokých škôl. Teoretický úvod práce je zameraný na kľúčové pojmy tejto práce, ktorými sú psychosociálne potreby a kariérové (študijné) voľby vo všeobecnosti, ako aj u nadaných študentov. Súčasťou tejto časti sú aj výskumné zistenia predovšetkým zahraničných odborníkov venujúcich sa tejto oblasti. Empirická časť práce je zameraná na preskúmanie prejavov a prežívania psychosociálnych potrieb u nadaných jednotlivcov v kontexte voľby štúdia a profesie. Nakoľko sme si zvolili kvalitatívny prístup, výskumný súbor tvorilo 9 vysokoškolských študentov – absolventov gymnázia pre nadané deti, ktorým bolo intelektové nadanie diagnostikované. Použitou metódou bol individuálny rozhovor, tvorený otvorenými otázkami. Na analýzu dát bola použitá metóda tematickej analýzy. Výsledky výskumu naznačujú, že mnohé psychosociálne potreby nadaných študentov majú svoje špecifické prejavy a v rôznej miere formujú študijné a kariérové voľby študentov. Rovnako niektoré z potrieb ako napríklad potreba prestíže, nezávislosti alebo moci sa zdajú byť u týchto študentov výraznejšie.

Kľúčové slová: intelektové nadanie, psychosociálne potreby, kariérové voľby, nadaný študent, nadanie a osobnosť

Teoretické východiská

Psychosociálne potreby sú potreby, ktoré sú považované za naučené v socializácii, vytvorené kultúrou alebo navodené sociálnym prostredím. V literatúre bývajú označované aj ako sociálne, sekundárne alebo psychogénne (Řezáč, 1998). Psychosociálne potreby sú uspokojované v sociálnom kontakte s inými ľuďmi prípadne skupinou. Ako sme už uviedli, v prípade potrieb všeobecne ale aj v prípade psychosociálnych potrieb existuje mnoho klasifikácií. Povaha týchto potrieb a jej druhy súvisia a odvíjajú sa v závislosti od kultúry, sociálneho prostredia ale aj od morálneho kódexu spoločnosti. Sú teda značne kultúrne podmienené. Zvyčajne sem bývajú zaradované tieto: potreba uznania, združovania, hry, úspechu, dvorenia, agresie a pod. (Oravcová, 2004).

Prípravu na budúce povolanie vníma Vendel (2008) ako najdôležitejšiu úlohu, pred ktorou adolescent stojí. Zahŕňa rozhodnutie o voľbe štúdia a následne aj voľbu povolania.

Stredoškolské vzdelávanie chápe autor ako prípravu na budúce povolanie a kariérový vývoj sa začína spolu s uskutočnením prvej voľby. Problémy s plnením kľúčových kariérových úloh v tejto dôležitej etape života môžu byť príčinou mnohých neskorších problémov v živote jednotlivca, ako sú napr. nespokojnosť so štúdiom na vybranej vysokej škole alebo v práci, ale aj časté zmeny zamestnania, nízky pracovný výkon. Lepeňová a Hargašová (2012) chápu kariérový vývin holisticky a celostne. Kariérové voľby sú z ich pohľadu spojené s preferenciami hodnôt, so záujmami, schopnosťami a s vnútornými potrebami jednotlivca. Rozvoj kariéry jednotlivca závisí od toho, aké príležitosti reálne existujú, ale aj od toho, nakoľko je schopný ich využiť, alebo si ich sám vytvoriť. Gottfredson (1981, in Leung, Conoley, Scheel, 1994) chápe kariérové rozhodovanie ako proces vymedzovania, ktorý je možné definovať ako elimináciu, inklúziu a inklúziu profesijných alternatív. Akceptácia jednotlivých kariérových alternatív je následne determinovaná 3 faktormi a to prestížou povolania, tradičnosťou vzhľadom na pohlavie ako aj záujmový poľom jednotlivca. V priebehu vývinu vždy zohráva dôležitejšiu úlohu iný z uvedených faktorov. Na základe uvedeného rozumieme pod kariérovými voľbami okrem voľby profesie aj voľbu štúdia na vysokej škole, preto sa vo výskumnej časti tejto práce budeme venovať aj tejto oblasti.

Nadaní jednotlivci majú tendenciu veľmi starostlivo zvažovať svoje budúce povolanie a starostlivo si svoju kariéru aj plánujú (Kerr, 1986). Prejavuje sa to napríklad tým, že majú tendenciu získavať si viac informácií ako väčšina ostatných. Avšak použitie týchto informácií v procese kariérového plánovania si vyžaduje emocionálnu podporu a asistenciu zo strany rodičov, konzultantov, učiteľov a pod. Nadaní potrebujú minimálne toľko poradenstva ako bežná populácia, ak nie aj viac (Fredrickson, 1986). Podľa Kima (2011) sú kariérové voľby nadaných jednotlivcov ovplyvňované aj spôsobom myslenia. Jednotlivci, ktorých štýl myslenia je orientovaný externe, majú tendenciu vyberať si kariéru v oblasti sociálnych vied, ako sú politika, psychológia, sociálna práca a pod. Sú to povolania, ktoré si vyžadujú vysokú úroveň interpersonálnych zručností. Ďalším faktorom, ktorý môže ovplyvniť kariérovú voľbu jednotlivca je jeho okolie a spoločnosť. Práve toto okolité prostredie často vytvára tlak na nadaných jednotlivcov, nakoľko od týchto ľudí okolie očakáva veľmi veľa a zvyčajne to aj verbálne dávajú najavo. V takýchto situáciách zvykne strach zo zlyhania byť dominantným determinantom kariérového plánovania (Fredrickson, 1986). Podľa autorov Nelsona a Smitha (2001) nadaní potrebujú a vyžadujú viac podpory zo strany okolia v porovnaní s bežnou populáciou. Z výskumu autorov vyplýva, že najmä dievčatá vyžadujú podporu zo strany svojich rodičov, rovesníkov aj školského prostredia. Vplyv rovesníkov, ako aj rodičov

a školského personálu sa teda ukazuje ako dôležitý faktor. Rodové rozdiely vo vyžadovanej podpore zo strany svojho okolia sú iba jedným z viacerých rodových rozdielov v súvislosti s kariérovými voľbami. Leung (1998) uvádza, že u nadaných a talentovaných chlapcov sa rýchlejšie utvára profesijná identita než je to u dievčat. Nadaní chlapci majú zvyčajne jasnejší ako aj stabilnejší obraz o svojich kariérových záujmoch, schopnostiach a cieľoch. Ako uvádza Perrone-McGovern a kol. (2011) v súvislosti s voľbou štúdia na vysokej škole u nadaných býva zdôrazňovaný výber školy, ktorá je v súlade so záujmami ako aj hodnotami nadaných. Avšak štúdium, ktoré si zvolia, musí nadpriemerne inteligentným jednotlivcom prinášať tiež príležitosť robiť niečo, na čo môžu byť hrdí. Výskum Wilsona a Adelsona (2012) naznačuje, že významnú úlohu pri voľbe univerzity zohráva aj prestíž univerzity a je jedným zo základných kritérií výberu. Tak ako u bežnej populácie aj v populácii nadaných jednotlivcov sa v rámci kariérového vývoja niekedy stretávame s problémami. O ich zhrnutie sa pokúsil Vendel (2008), ktorý uvádza nasledovné najčastejšie sa vyskytujúce problémy nadaných jednotlivcov:

1. *Multipotencialita nadaných* - často bývajú ubezpečovaní, že môžu robiť v živote všetko, čo chcú. Nie sú limitovaní schopnosťami, a preto majú väčší problém sa rozhodnúť.
2. *Nadmerný dôraz na vzdelávanie ako formu prípravy na povolanie* – jednostranný rozvoj intelektu môže viesť k zníženej schopnosti riešiť praktické úlohy v živote. Ako ideál je pre talentovaných považované štúdium na vysokej škole.
3. Predpokladá sa, že vedia čo chcú a preto nepotreujú poradenstvo
4. Predpokladá sa, že majú včas a dobre zadefinované záujmy – často majú veľa netradičných záujmov
5. Pri výbere povolania nemusia brať do úvahy limitáciu vzhľadom na schopnosti, ale vyberajú si prácu tak, aby sa v nej mohli realizovať (Vendel, 2008).

Multipotencialita nadaných ako jedna z najčastejšie sa vyskytujúcich ťažkostí u nadaných jednotlivcoch bola potvrdená aj vo výskume autorov Emmetta a Minora (1993). Vo svojom výskume tiež zistili aj výskyt problémov ako je prehnaná citlivosť voči očakávaniam druhých ale aj perfekcionizmus. Leung (1998) upozorňuje, že nadaní bývajú často považovaní za sebastačných vzhľadom na svoju inteligenciu a schopnosti a preto menej často sa stávajú objektom profesijného poradenského zásahu. Avšak výsledky výskumu naznačujú, že tento predpoklad nie je presný. Mnoho nadaných študentov si nie je istých pri voľbe budúceho

štúdiá na vysokej škole a tiež ani pri výbere povolania. Dokonca kariérové voľby niektorých nadaných nie sú v súlade s ich kariérovými záujmami.

Vyššie spomínané rodové rozdiely nie sú jedinými, ktoré sa prejavujú v procese kariérového rozhodovania. Perrone (1986) zistil, že kariérové voľby nadaných žien a mužov sú ovplyvňované rozdielnymi faktormi. Talentovaní vnímajú prácu ako prostriedok na sebavyjadrenie. Neustále sa potrebujú zlepšovať a rozvíjať svoj potenciál, pričom nikdy nie sú spokojní s aktuálnym stavom. Výskum Mendeza a Crawforda (2002) poukazuje na rozdiely v kariérových aspiráciách medzi pohlaviami. Voľby žien bývajú v súčasnej dobe už menej ovplyvňované stereotypmi ako v minulosti a ženy tiež zvyknú zvažovať širšie spektrum potenciálnych profesií v porovnaní s mužmi. Uvažujú totiž aj nad profesiami, v ktorých dominujú muži avšak muži nezvažujú typicky ženské povolania. Treba však podotknúť, že nad profesiami typicky mužskými uvažujú ženy, ktoré sú zamerané na výkon. Pre nadaných mužov je vo vyššej miere dôležitá prestíž, ktorú povolanie prináša, než pre ženy, ale aj ženy považujú prestíž, s ktorou sa povolanie spája za dôležitý faktor.

Miller a Cummings (2009) tiež v súvislosti s kariérovými voľbami nadaných zdôrazňujú pojem prestíž, vyžadovanie vysokého vzdelania a vysokého platu. Tiež však upozorňujú na to, že povolanie musí byť v súlade so sebapoňatím jednotlivca a vnímanými kompetenciami. Autori tvrdia, že vplyv na kariérové rozhodovanie majú vo väčšej miere aj rodičia, najmä matky ale aj učitelia a rovesníci. Výsledky štúdie (Miller, Cummings, 2009) naznačujú, že nadaní jednotlivci začínajú zvažovať prestíž povolania so vzrastajúcim vekom. Autori tiež uvádzajú, že muži častejšie zvažujú doktorandský stupeň štúdia než ženy, čoho príčinu vidia v role ženy ako matky. Tiež však potvrdzujú to, čo viacerí autori predtým, a to fakt, že nadané ženy sú flexibilnejšie pri svojich voľbách. Autori Vock, Koller a Nagy (2013) tvrdia, že u intelektovo nadaných prevládajú profesijné záujmy s investigatívnou orientáciou v porovnaní s nenadanými študentmi. Tí oveľa častejšie uvádzajú sociálne orientované profesijné záujmy. Tiež títo autori zistili, že vyššie IQ negatívne koreluje s podnikateľsky orientovanými záujmami.

To, ktoré vplyvy zohrávajú úlohu pri kariérovom rozhodovaní nadaných žiakov, úzko súvisí aj s ich sebapoňatím a tým, nakoľko sú súťaživí a majú potrebu dosahovať kariérové úspechy. Zdá sa, že pri formovaní sebapoňatia nadaných dievčat zohrávajú významnú úlohu ich matky a tie majú teda aj významný vplyv na to, ako dievčatá vnímajú svoje vlastné schopnosti a ako si predstavujú svoju kariéru (Miller, Cummings, 2009).

Medzi najdôležitejšie faktory ovplyvňujúce spokojnosť nadaného v práci patrí najmä príležitosť pre nadaného aplikovať v práci svoje kreatívne zručnosti. Ako sme už uviedli, medzi základné potreby intelektovo nadaných patrí aj potreba slobody a nezávislosti a tieto tiež na základe výskumu autorov Siekanska a Sekowski (2006) patria medzi základné faktory ovplyvňujúce aj spokojnosť jednotlivca. Práca však tiež musí byť v súlade so záujmami jednotlivca. Ak práca naplňa uvedené základné potreby jednotlivca, bude sa v nej cítiť spokojný aj napriek tomu, že nebude plniť úplne finančné očakávania nadaného.

Na Slovensku sa doposiaľ neuskutočnil výskum, ktorý by bol zameraný na oblasť psychosociálnych potrieb intelektovo nadaných v súvislosti s voľbou povolania (vysokej školy). Celkovo možno skonštatovať, že nadaným dospelým u nás je venovaný iba malý záujem výskumníkov. Aj keď existujú zahraničné výskumy zamerané na kariérové voľby obsahujúce psychosociálne potreby, tieto sú však značne kultúrne podmienené. Aj z tohto dôvodu považujeme za prínosné zrealizovať výskum práve v tejto oblasti.

Výskumný cieľ

Cieľom práce je opísať, ako sa prejavujú psychosociálne potreby v kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov. Preskúmanie psychosociálnych potrieb zabezpečí lepšie poradenstvo pre nadaných študentov.

Výskumné otázky

Pri štúdiu literatúry sme sa nestretli s výskumom zameraným na psychosociálne potreby vysokoškolských študentov. Nakoľko výskumným problémom v tejto práci je preskúmať psychosociálne potreby, stanovili sme si nasledujúce výskumné otázky:

VO1: Ktoré psychosociálne potreby zohrávajú úlohu pri študijných a profesijných voľbách u intelektovo nadaných študentov?

VO2: Ako sa prejavujú jednotlivé psychosociálne potreby intelektovo nadaných študentov?

Výskumná vzorka

Táto práca je zameraná na špecifickú vzorku intelektovo nadaných jednotlivcov, preto za účelom tohto výskumu bol realizovaný tzv. zámerný výber subjektov. Oslovili sme absolventov Gymnázia pre nadané deti, pričom sme kontaktovali 15 potenciálnych respondentov. Nášho výskumu bolo ochotných zúčastniť sa 10 respondentov. Záujem o účasť

vo výskume prejavila iba jedna žena z celkového počtu 10 respondentov a z tohto dôvodu sme sa rozhodli výskum realizovať iba s respondentmi mužského pohlavia. Celkový počet respondentov bol teda 9. Všetci respondenti boli aktuálne študentmi vysokých škôl, pričom boli z rôznych ročníkov (2. – 4.) a rôznych odborov (prírodné vedy, spoločenské vedy, technické vedy a pod.). Dvaja respondenti študujú v zahraničí a dvaja respondenti študujú naraz na dvoch vysokých školách. Vek respondentov v našom výskume sa pohyboval od 22-24 rokov.

Metódy

Cieľom nášho výskumu bolo hlbšie porozumenie problematike psychosociálnych potrieb nadaných jednotlivcov a preto sme si zvolili kvalitatívny výskum. Použitou metódou zberu dát bol individuálny rozhovor. Rozhovor obsahoval otvorené otázky, pri formulácii ktorých sme vychádzali z fenomenologického prístupu. Niektoré otázky sme si stanovili pred rozhovorom, iné vyplynuli z konkrétneho rozhovoru s respondentom, čo je štandardný spôsob v prípade fenomenologického prístupu. Vopred je pripravená iba základná štruktúra rozhovoru (Gavora, 2006).

Kontakty na potenciálnych respondentov nám boli sprostredkované. Následne sme ich mailom oslovili so žiadosťou o účasť v našom výskume, pričom sme ich oboznámili s témou práce, použitou metódou a odpovedali im na všetky prípadné otázky. Stretnutia prebiehali zvyčajne v kaviarňach, nakoľko sme považovali za dôležité navodiť príjemnú atmosféru za cieľom vyššej ochoty ako aj otvorenosti respondentov. Stretnutia mali trvanie približne 90 minút. Dvaja respondenti sa nachádzali aktuálne v zahraničí, kde študujú a preto sme s nimi rozhovor realizovali prostredníctvom videorozhovoru cez Skype. V úvode každého rozhovoru sme respondenta oboznámili s témou práce a ubezpečili sme ho o anonymite všetkých získaných dát. Rozhovor sme pre väčšiu prehľadnosť rozdelili na dva okruhy:

- prvý okruh otázok bol zameraný na to, ako respondent uvažoval o výbere štúdia na vysokej škole (aké mal respondent alternatívy, čo bral do úvahy a podobne),
- druhý okruh otázok bol zameraný na to, ako respondent uvažuje o svojom budúcom povolaní (faktory dôležité pre spokojnosť respondenta v práci, aké má alternatívy a pod.).

Všetky rozhovory boli nahrávané so súhlasom respondentov. Z dôvodu zachovania anonymity našich respondentov sme zmenili všetky mená, ktoré budú použité v empirickej časti práce.

Ako metódu analýzy získaných dát sme si zvolili tematickú analýzu. Tematická analýza bola rozpoznaná ako metóda iba relatívne nedávno. Braun a Clark (2006) chápu tematickú analýzu ako kvalitatívnu analytickú metódu slúžiacu na identifikáciu, analyzovanie a reporting tém v dátach. Táto metóda detailne opisuje a organizuje dáta, často sa však dostáva aj ďalej, a to k interpretáciám rôznych aspektov tém výskumu. Ako uvádza Willig (2013) samotná identifikácia tém je súčasťou mnohých kvalitatívnych výskumných metód. Téma odkazuje resp. priraduje sa k určitej konfigurácii významov, ktoré spolu zmysluplne súvisia. Pri analýze sa pracuje s jednotlivými vyjadreniami respondentov, ako aj so skrytými významami (interpretáciami výskumníka). Výskumníci rozlišujú medzi dvomi základnými prístupmi k tematickej analýze – indukčným a dedukčným. V našej práci budeme vychádzať z dedukčného prístupu, nakoľko pri tomto prístupe sa vychádza z teoretických poznatkov z naštudovanej literatúry ako aj témy pre kódovanie dát vychádzajú z teoretického poznania problematiky (Willing, 2013). Tematickú analýzu možno chápať ako proces pozostávajúci niekoľkých častí. Autorky Braun a Clark (2006) určili šesť fáz tematickej analýzy. Sú to nasledovné: 1. oboznamovanie sa s dátami; 2. kódovanie; 3. hľadanie tém; 4. revízia; 5. definovanie a pomenovanie tém; 6. vytvorenie reportu.

Analýzu dát sme realizovali na základe odporúčaného postupu autoriek Braun a Clark (2006), nakoľko autorkami uvádzanú postupnosť krokov sme považovali za prehľadný návod, veľmi často citovaný v odbornej literatúre. Pred zrealizovaním prvého kroku analýzy bolo nutné jednotlivé nahrávky starostlivo prepísať. Prepisy sme realizovali v programe Microsoft Office Word, pričom sme dbali o presnosť prepisu, aby bola zachovaná deskriptívna validita. Po transkripcii verbálnych dát sme pristúpili k čítaniu samotných rozhovorov, pričom každý rozhovor sme prečítali trikrát. V priebehu čítania rozhovorov sme si robili poznámky k tomu, čo sme považovali za dôležité a pristúpili sme k samotnému kódovaniu. Výroky sme si zvýrazňovali priamo v texte. Následne sme v programe Microsoft Office Excel vytvorili tabuľky pre jednotlivých respondentov a ich výroky. Aby sme sa uistili, že sa nám podarilo zaznamenať všetky dôležité významové jednotky, prečítali sme si jednotlivé rozhovory ešte raz a doplnili sme všetko čo sme považovali za dôležité. Následne sme výroky všetkých respondentov spájali podľa ich vzájomných súvislostí do tém. Vytvorili sme 3 hlavné témy obsahujúce psychosociálne potreby podľa ich súvislostí. Pod každú potrebu bolo zaradených niekoľko subtém.

Výsledky

V tabuľke 1 uvádzame výsledné zaradenie jednotlivých potrieb a subtém do troch hlavných tém.

Tabuľka 1 Zoznam psychosociálnych potrieb a ich zaradenie do tém

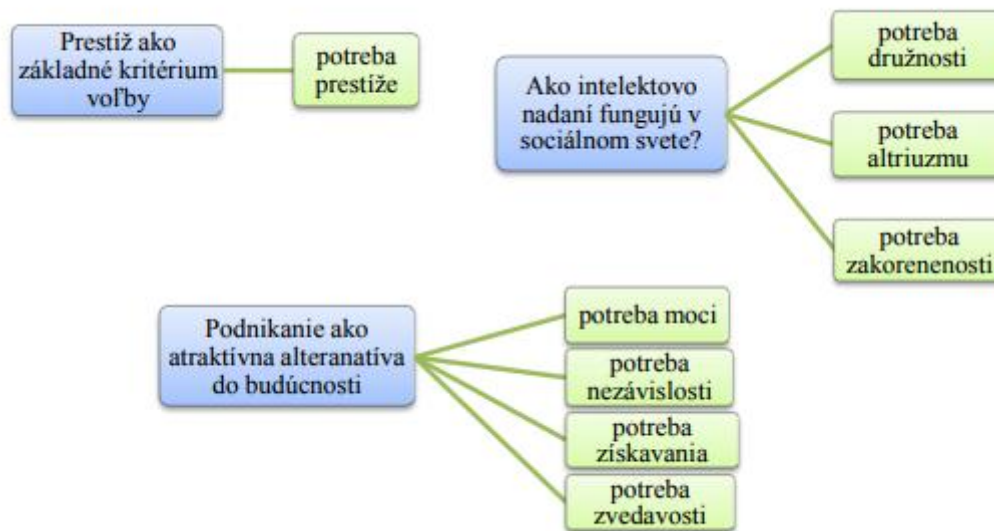
Názov témy	Názov potreby	Názov subtémy	
Prestíž ako základné kritérium voľby	<i>Potreba prestíže</i>	Prestíž ako faktor pri rozhodovaní	
		Čo si ľudia pomyslia ?	
		Prestíž podľa kompetencií	
Ako intelektovo nadaní fungujú v sociálnom svete?	<i>Potreba altruizmu</i>	Altruizmus ako prospech spoločnosti	
		Altruizmus ako snaha zlepšiť spoločnosť	
		Pomoc ako riešenie problému	
		Pomoc dosiahnuť cieľ	
		Najskôr zarobiť, potom pomáhať	
	<i>Potreba družnosti</i>	Družnosť ako lepší výkon	
		Dobré vzťahy na pracovisku	
		Potreba utvárať si vzťahy	
		Pohyb smerom od ľudí	
	<i>Potreba zakorenenosti</i>	Nevidia dôvod na odchod do zahraničia	
		Zvažovanie faktoru vzdialenosti	
	Podnikanie ako atraktívna alternatíva do budúcnosti	<i>Potreba moci</i>	Moc ako potreba meniť spoločnosť
			Moc ako usmerňovanie druhých
Moc ako ovplyvňovanie druhých			
Rešpekt podľa kompetencií			
<i>Potreba získavania</i>		Najskôr sa zabezpečiť, potom ostatné	
		Zarobiť dosť peňazí	
		Získavanie odpovedí a skúseností	
<i>Potreba zvedavosti</i>		Živá nemonotónna práca	
		Veľa záujmov	
		Učenie sa nového, osobnostný rozvoj	
<i>Potreba nezávislosti</i>		Vplyv druhých na rozhodovanie	
		Nezávislosť ako sloboda	
		Nezávislosť ako veľa možností	

Uvedené subtémy boli tvorené výroky respondentov. Pre vytvorenie lepšej predstavy uvádzame v tabuľke 2 ukážku zaradenia výrokov súvisiacich s potrebou družnosti do subtém a hlavnej témy s názvom „Ako fungujú intelektovo nadaní v sociálnom svete“ (V tabuľke nie sú uvedené všetky výroky a pod túto tému sme zaradili aj potrebu altruizmu a zakorenenosti.)

Tabuľka 2 *Téma Ako intelektovo nadaní fungujú v sociálnom svete*

Družnosť ako lepší výkon	(1) V 3. semestri je pobyt v zahraničí cez program erasmus a tam sa vlastne spolupracuje v nejakom tíme na riešení nejakého konkrétneho problému alebo projektu, takže aj tým projektom sa budem špecializovať... Ideálne progresívna práca, možno v nejakom kolektíve, pretože na strednej som bol dosť samotár a postupne som si začal uvedomovať, že práca v kolektíve a v tíme je prospešnejšia, najmä kvôli výmene nápadov a konštruktívnej kritike.
	(7) Uvažujem nad tým, že by som išiel do USA, lebo tam je toto remeslo na oveľa vyššej úrovni ako u nás a tým pádom by som bol aj v kolektíve lepších ľudí.
Dobré vzťahy na pracovisku	(2) Tí ľudia sú taký faktor, že musia tam byť ľudia, s ktorými ja si akože rozumiem. Kebyže mám pracovať s ľuďmi, ktorí sa mi snažia niečo diktovať, alebo máme úplne iný pohľad na tú vec niečo také... proste musím byť kompatibilný s tými ľuďmi nejakým spôsobom.
	(3) Najdôležitejšie je to prostredie tam človek trávi väčšinu dňa. Viem si predstaviť aj väčší kolektív, ale ešte som to neskúšal.
	(5) Aby ten kolektív bol dobrý, to je strašne dôležité, aby sme si tam rozumeli, aby tam nepanovali napäté vzťahy, prirodzená rivalita... Keby som to mal zhrnúť tak je dôležité aby tam bol kooperujúci kolektív, aby vzťahy boli nastavené správne, aby nevznikali konflikty pre nedostatky v informovanosti, aby boli kompetencie jasne rozdelené...
	(6) mal by tam byť dobrý kolektív, to je tiež pre mňa dosť dôležitá vec, aby som si sadol s tými ľuďmi...Chcel by som sa veľa rozprávať s ľuďmi s ktorými robím a prediskutovať si aj firemné veci, ale osobne nie mailom...
	(8) ...Ten kolektív je úplne najviac...
	(9) to by som si vedel vymyslieť hneď asi milión vecí, kt. by som sa obával, že sa mi s tou vedou nikdy nič nepodarí, že tam budem si s dvomi ľuďmi liezť na nervy, že to bude málo platené, že si budem musieť zháňať granty a podobne... ale na to sa nesústredím, lebo to ubera energiu.
Potreba utvárať si vzťahy	(6) Minulé leto som robil baristu a mňa to bavilo, mám rád kávu, interakciu s ľuďmi a nie je to teda niečo, čo by som chcel robiť full time, ale vtedy ma to bavilo.
	(5) vzdialenosť, určite by to malo byť väčšie mesto, som na to zvyknutý, Brno, Praha... Zázemie, nechcel by som byť mimo svojich kámošov, v Brne som si vytvoril skvelú skupinu ľudí, ktorých by som nechcel opustiť, aj keby som dostal lepšiu ponuku v inom meste tak to neprijmem pretože nepovažujem kariéru za najdôležitejšiu. Hovorí o mne že som workoholik, ale vždy by som chcel byť v ich blízkosti, mať sociálne zázemie okolo seba. Vyskúšal som si to na tom erazme, páči sa mi aj spoznávať nových, ale viac sa mi páči byť so svojimi.
Pohyb smerom od ľudí	(4) Rétorika je super vec...Baví ma rozprávať, keď to má aspoň nejakú úroveň...Ale to, o čom sa rozprávajú iní ma nebaví. Preto som aj trochu asociálny...

Spôsobom uvedeným v tabuľke 2 sme následne vytvorili 3 hlavné témy, ktorých obsahom boli jednotlivé psychosociálne potreby súvisiace s našim výskumným problémom a cieľom práce. Grafické znázornenie zaradenia jednotlivých potrieb do tém uvádzame na obrázku 1.

Obr. 1 Zaradenie potrieb do tém

Prostredníctvom tematickej analýzy sme analyzovali deväť rozhovorov s nadanými študentmi vysokých škôl. Identifikovali sme týchto 8 psychosociálnych potrieb: prestíž, moc, nezávislosť, zvedavosť, získavanie, družnosť, altruizmus, zakorenenosť. Tieto potreby sme na základe ich vzájomných súvislostí priradili pod 3 hlavné témy:

1. Prestíž ako základné kritérium voľby;
2. Ako intelektovo nadaní fungujú v sociálnom svete;
3. Podnikanie ako atraktívna alternatíva do budúcnosti.

Diskusia

Cieľom práce bolo opísať, ako sa prejavujú psychosociálne potreby v kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov. Výskum bol zameraný na psychosociálne potreby týchto študentov, ich prežívanie a prejavy, v súvislosti so študijnými a kariérovými voľbami ako aj budúcou profesiou.

Prvá výskumná otázka znela: *Ktoré psychosociálne potreby zohrávajú úlohu pri študijných a profesijných voľbách u intelektovo nadaných študentov?* Viaceré psychosociálne potreby moderovali/moderujú kariérové a študijné voľby intelektovo nadaných študentov. Najmä pri prvotných úvahách sa výraznejšie prejavuje potreba prestíže u nadaných. Prestíž univerzity, odboru, alebo profesie je jedným z prvých kritérií, ktoré nadaní zvažujú. Naše zistenia sú v súlade s tvrdeniami Wilsona a Adelsona (2012), podľa ktorých je prestíž školy základným kritériom pri výbere univerzity. Rovnako naše zistenia podporujú výskum Mendeza a Crawforda (2002), ktorí zase zdôrazňujú prestíž povolania ako veľmi dôležitý faktor pri rozhodovaní sa o voľbe profesie, najmä u nadaných chlapcov. Študenti rovnako pri výbere univerzity zvažovali jej vzdialenosť od miesta bydliska a od ľudí tvoriacich ich zázemie. Potreba zakorenenosti tiež teda zohráva úlohu pri rozhodovaní sa o voľbe univerzity, aj keď jej prejavy sú rôzne. Niektorí preferujú školy vzdialenejšie od miest bydliska ako príležitosť pre osamostatnenie sa, väčšina však chcela zostať čo najbližšie k svojmu bydlisku. Rovnako aj Wilson a Adelson (2012) tvrdia, že aj keď študenti vo výskume uvádzali ako najvýznamnejší faktor pri rozhodovaní prestíž školy, predsa mali tendenciu voliť si univerzity blízko k domovu. Pri výbere študijného odboru sú významným moderátorom aj potreby zvedavosti a získavania. Intelektovo nadaní študenti si vyberajú také štúdium, ktoré bude pre nich zaujímavé, ktoré bude pre nich výzvou. Musí byť v súlade s ich záujmami a byť prostriedkom pre ich rozvoj. Nielen štúdium musí byť zaujímavé, ale aj ich budúca profesia by im mala prinášať možnosť využiť svoju kreativitu a zabezpečiť priestor pre rast. S našim zistením súhlasí aj tvrdenie Perroneho (1986), ktorý uvádza, že nadaní jednotlivci nikdy nie sú spokojní s aktuálnym stavom, ale majú potrebu neustále sa rozvíjať. Uvedené psychosociálne potreby – potreba prestíže, zakorenenosti, zvedavosti a získavania zohrávajú významnú úlohu pri voľbe univerzity, študijného odboru alebo budúcej profesie. Ostatné potreby rovnako zohrávajú významnú úlohu v živote intelektovo nadaných študentov, avšak nemusia moderovať priamo samotný výber štúdia alebo profesie.

Druhá výskumná otázka znela: *Ako sa prejavujú jednotlivé psychosociálne potreby intelektovo nadaných študentov?*

Prvá téma: *Prestíž ako základné zvažované kritérium voľby.* Intelektovo nadaní si spájajú prestíž predovšetkým so vzdelaním. Štúdium na vysokej škole vnímajú ako prvý krok k tomu, aby mohli vykonávať prácu, ktorá je v súlade s ich schopnosťami. Alternatívu ísť pracovať po ukončení štúdia na gymnáziu nezvažujú, nakoľko profesie, ktoré si volia je možno vykonávať iba s vysokoškolským vzdelaním a vzdelanie je pre nich veľmi dôležité. Pri

voľbe univerzity väčšina študentov berie do úvahy prestíž, ktorá sa s inštitúciou spája. Študenti si vyberajú školy, ktoré majú dobré meno, ktoré sú veľké, známe a vyžadujú si zodpovedný prístup k štúdiu. U niektorých študentov nemusí byť táto potreba plne uvedomovaná ale predsa je spolumoderujúca výber školy. Potreba prestíže ovplyvňuje aj voľbu študijného odboru. Nadaní majú tendenciu vyberať si odbory, ktoré sú pozitívne vnímané zo strany druhých, ktoré sú náročné na štúdium, prípadne netradičné a dobre znejúce odbory. Najvýraznejšie prejavy tejto potreby u intelektovo nadaných badať v súvislosti s voľbou profesie. Intelektovo nadaní študenti si vyberajú profesie, ktoré sú tradične vnímané zo strany spoločnosti ako prestížne a na vykonávanie ktorých je potrebné vysoké vzdelanie. Naše zistenia sú v súlade s tvrdeniami Millera a Cummingsa (2009), ktorí zdôrazňujú v súvislosti s kariérovými voľbami nadaných prestíž povolania a požadované vysoké vzdelanie. Ako uvádzajú Fiebig a Beauregard (2010) vo vnímanej prestíži sú kultúrne a rodové rozdiely, avšak z našich zistení vyplýva, že táto potreba je aj v našej kultúre u nadaných študentov veľmi výraznou. Otázne je, v akej miere je vyhľadávanie prestížnych univerzít, odborov a profesii dôsledkom vlastnej potreby prestíže a nakoľko je táto tendencia dôsledkom vnímaných očakávaní zo strany okolia. Ako uvádza Fredrickson (1986) kariérové voľby intelektovo nadaných ovplyvňuje aj okolité prostredie, ktoré na nadaných študentov vytvára tlak a svoje vysoké očakávania zvykne dávať aj verbálne najavo. Nadaní študenti považujú názor a pohľad druhých ľudí na profesiu (ale aj univerzitu a odbor) za veľmi dôležitý a uvedomujú si vysoké očakávania svojho okolia. Rovnako tomu bolo aj v tomto výskume.

Druhá téma: *Podnikanie ako atraktívna alternatíva do budúcnosti*. Takmer všetci intelektovo nadaní študenti v tomto výskume zvažujú do budúcnosti alternatívu podnikania. Dôvod, prečo je táto vízia pre študentov takou atraktívnou, vidíme v tom, že podnikanie dokáže uspokojiť niekoľko psychosociálnych potrieb, ktoré sú pre nadaných študentov veľmi dôležité: potrebu nezávislosti, moci, získavania a zvedavosti. Naše zistenia, že nadaní študenti inklinujú k podnikaniu však nie sú v súlade s výsledkami výskumu Vock, Koller, Nagy (2013), podľa ktorých vysoké IQ negatívne koreluje s podnikateľskými úmyslami. Myslíme si, že dôvodom rozdielnych zistení môžu byť aj rodové rozdiely, nakoľko vo výskume spomínaných autorov bol výskumný súbor tvorený vo väčšine ženami, naopak v tomto výskume boli respondentmi iba muži. Práve muži častejšie inklinujú k podnikaniu v porovnaní so ženami. Potreba nezávislosti sa u intelektovo nadaných prejavila ako veľmi výrazne ovplyvňujúca spokojnosť v práci. Pre niektorých nadaných bola faktorom, ktorý

ovplyvnil aj výber univerzity – vybrali si vysokú školu, ktorá im bude zaberat' menej času. Najčastejšie sa však vyskytovala táto potreba v zmysle slobody a voľnosti. Nadaní chcú svoju prácu vykonávať podľa seba, tak ako uznajú za vhodné bez toho, aby ich niekto ovplyvňoval, usmerňoval alebo kontroloval. Samozrejmosťou je flexibilná pracovná doba a možnosť samostatne si organizovať pracovný čas. Tieto zistenia sú v súlade s tvrdeniami autorov Siekanska a Sekowski (2006), ktorí považujú uspokojenie potreby nezávislosti za jeden zo základných faktorov spokojnosti v práci. Aj keď je potreba nezávislosti veľmi dôležitou u nadaných študentov a to nie len v súvislosti s profesiou ale v priebehu celého života, neznamená to, že by ich nezaujímali názory a rady druhých, najmä blízkeho okolia. Viacerí študenti sa o výbere univerzity radili s rodičmi, aj keď záverečné rozhodnutie bolo ich vlastné. Ako uvádza Fredrickson (1986) nadaní potrebujú podporu zo strany blízkych pri svojich študijných a kariérových voľbách a zvyknú sa radit' so svojimi rodičmi rovnako alebo viac než bežná populácia. Ďalším prejavom potreby nezávislosti je tendencia ponechávať si otvorené možnosti. Nadaní majú veľa záujmov a aktivít najmä popri štúdiu. Často sa prostredníctvom samoštúdia vzdelávajú vo viacerých oblastiach, niektorí súčasne študujú dve školy. Aj Perrone (1986) tvrdí, že nadaní potrebujú mať neustále pocit, že sa môžu zlepšovať, rozvíjať a rásť a toto očakávajú aj od svojej budúcej profesie. Uvedenú potrebu neustále sa rozvíjať a nachádzať odpovede na otázky vnímame ako jeden z prejavov potreby získavania. Táto sa u nadaných prejavuje okrem uvedeného aj ako potreba získavania finančných prostriedkov a získavania skúseností. Zdá sa, že vízia zarobenia väčšieho obnosu peňazí je tiež jedným z motívov, prečo nadaní inklinujú k podnikaniu. U niektorých študentov sa zdá byť táto potreba iba dôsledkom nedostatku peňazí v detstve. Potreba získavania v zmysle peňazí je u nadaných študentov výrazná a súvisí predovšetkým s uvedomovaním si vlastných vysokých schopností. Očakávajú, že budú za svoju prácu finančne ohodnotení adekvátne vzhľadom na svoje kompetencie. Aj keď je uspokojenie tejto potreby dôležité, nie je to hlavný faktor pre spokojnosť v práci. Študenti zdôrazňujú pre svoju spokojnosť hlavne to, aby bola práca v súlade s ich záujmami a aby mala zmysel pre nich samotných ako aj zmysel vo vzťahu k spoločnosti. Naše zistenia sú v súlade s tvrdeniami Siekanska a Sekowski (2006), ktorí tvrdia, že nadaní študenti sú spokojní aj s prácou, ktorá neplní úplne finančné očakávania, ak naplní iné dôležité potreby – je zaujímavá, prináša im nezávislosť a slobodu a možnosť kreatívneho vyžitia sa.

Ďalšou významnou potrebou, ktorej uspokojenie podnikanie prináša, je potreba moci. Johnsen (2004) uvádza, že intelektovo nadaní študenti odmietajú authority. Rovnako aj v tomto

výskume sa u nadaných prejavila tendencia odmietat' najmä formálne autority. V prípade, že ide o autoritu, ktorá je zo strany študenta považovaná za kompetentnú a dosahujúcu adekvátnu úroveň schopností, nadaní študenti nemajú problém rešpektovať ju. Dôležitý je tiež v súvislosti s pracovným prostredím aj spôsob komunikácie nariadení a príkazov. Ak sú tieto odkomunikované pre študenta prijateľným spôsobom, sú ochotní príkazy a nariadenia rešpektovať. Neprijemné pocity spájané s neuspokojením potreby moci sa niektorí snažia zvládať tak, že nadriadených vnímajú na rovnakej pozícii ako sú oni sami. Intelektovo nadaní majú tiež sklony k usmerňovaniu až ovplyvňovaniu druhých ľudí. Mnohí to vnímajú ako niečo prirodzené a v súvislosti s budúcou profesiou sa stavajú automaticky do pozície nadriadeného. V širšom meradle sa potreba moci prejavuje aj ako potreba profesie prostredníctvom ktorej možno usmerňovať (ovplyvňovať) ľudí ako členov spoločnosti, napr. profesia politika.

Podnikanie ako atraktívnu alternatívu do budúcnosti zvažuje väčšina študentov, a to najmä pre to, že sa spája s nezávislosťou, je príležitosťou k získaniu väčšieho množstva finančných prostriedkov a podnikatelia sú zároveň tými, ktorí riadia a usmerňujú druhých ľudí. Rovnako nadaným študentom kariéra podnikateľa umožní podnikat' v tom, čo ich zaujíma a baví.

Tretia téma: *Ako intelektovo nadaní fungujú v sociálnom svete?* Intelektovo nadaní študenti nepreferujú pri voľbe štúdia typicky pomáhajúce odbory, neznamená to však, že by ich potreba altruizmu bola nižšia oproti bežnej populácii. Táto potreba sa však u nadaných študentov prejavuje v širšom meradle a to predovšetkým ako orientácia na pomoc celej spoločnosti. Prítomný býva aj motív pomoci druhému človeku a to v zmysle pomôcť jednotlivcovi dosiahnuť cieľ (orientácia na výkon) prípadne pomoc vyriešiť problém. Potreba zlepšovať spoločnosť, alebo vykonávať profesiu v prospech spoločnosti sa zdá byť dôležitým faktorom pri voľbe štúdia alebo pri uvažovaní nad budúcou profesiou. Rovnako aj Perrone-McGovern a kol. (2011), tvrdia, že štúdium musí prinášať nadanému jednotlivcovi príležitosť robiť niečo, na čo bude hrdý, v čom bude vidieť zmysel. Niektorí študenti sa vyjadrili, že akonáhle budú dostatočne finančne zabezpečení, môžu uvažovať o charitatívnej činnosti a pod. aktivitách. V súvislosti s budúcim povoláním a predstavami o budúcom kolektíve sa vyskytovali aj prejavy potreby družnosti. Zdá sa, že nadaní vnímajú dôležitosť pracovného kolektívu v rovnakej miere ako bežní mladí dospelí. Mnohí študenti považujú dobré vzťahy na pracovisku a príjemné pracovné prostredie za kľúčové pre ich spokojnosť v práci a nestránia sa práci v kolektíve. Postrehli sme však aj špecifický prejav potreby družnosti a to

nazeranie na pracovný kolektív ako na prostriedok zlepšenia výkonu. Mnohí študenti vnímali ako hlavné benefity práce v kolektíve väčší počet nápadov, kvalitnejšie riešenia problémov, súťaživosť podporujúcu výkon a podobne. Zameranosť nadaných na výkon sa prejavila teda aj v súvislosti s potrebou družnosti. Myslíme si, že významnosť tejto potreby pre nadaného študenta, rovnako ako aj jej prejavy sú veľmi závislé od jedinečnosti každej osobnosti.

Poslednou psychosociálnou potrebou je potreba zakorenenosti. Ako uvádzajú Wilson a Adelson (2012) intelektovo nadaní študenti majú tendenciu vyberať si univerzity nachádzajúce sa v blízkosti domova. Aj študenti v tomto výskume pri výbere univerzít zvažovali vzdialenosť univerzity od bydliska, avšak niektorí študenti preferovali blízkosť, iní naopak vzdialenejšie univerzity ako príležitosť pre osamostatnenie. Niektorí študenti vnímajú odchod do zahraničia ako následok nejakého nedostatku (napr. príležitostí) na Slovensku, prípadne ako prejav ambicióznosti jednotlivca. Potrebu zakorenenosti možno vnímať aj v súvislosti s potrebou zázemia tvoreného blízkymi osobami, rodinou a priateľmi. Mnoho nadaných študentov sa vyjadrilo, že dôležitejšie ako zarábať veľa peňazí je pre nich to, aby mali pri sebe svojich blízkych a priateľov. Zdá sa, že potreby družnosti, altruizmu a zakorenenosti sú v najväčšej miere ovplyvnené jedinečnosťou každej osobnosti. Nemyslíme si však, že by tieto ich potreby boli pre nadaných študentov menej významné v porovnaní s bežnou populáciou. Zistili sme, že psychosociálne potreby u intelektovo nadaných študentov majú svoje špecifické prejavy v porovnaní s bežnou populáciou ako aj to, že mnohé z týchto potrieb značne moderujú študijné a kariérové voľby nadaných študentov.

Prínos: Väčšina výskumov v oblasti nadania na Slovensku je zameraná na nadané deti. Uvedomujeme si význam a dôležitosť výskumov v tejto oblasti. Myslíme si však, že pozornosť by mala byť venovaná aj intelektovo nadaným študentom, ich prežívaniu, potrebám, prípadným problémom a podobne. Naše zistenia teda môžu prispieť k lepšiemu porozumeniu potrebám intelektovo nadaných študentov. Nakoľko sme psychosociálne potreby skúmali v súvislosti s kariérovými voľbami, možno naše zistenia využiť aj pre skvalitnenie kariérového poradenstva pre týchto študentov. Psychosociálne potreby sú kultúrne podmienené a doposiaľ sme s nestretli s výskumom rovnakého zamerania na našej populácii, prinášame teda pohľad na potreby našich intelektovo nadaných študentov.

Výskum vzhľadom na jeho kvalitatívny charakter bol realizovaný na vzorke deviatich respondentov a táto nemusí reprezentovať celú populáciu intelektovo nadaných vysokoškolských študentov. Limitom výskumu je z nášho pohľadu aj to, že výskumný súbor bol tvorený len mužmi a ako uvádza Perrone (1986), vo faktoroch ovplyvňujúcich kariérové

voľby nadaných existujú rodové rozdiely. Náš výskum teda prináša priblíženie potrieb nadaných študentov – mužov. Rovnako ako limit výskumu vnímame problematické uchopenie jednotlivých psychosociálnych potrieb, nakoľko niektoré potreby je ťažké zadefinovať a mnohé spolu navzájom súvisia.

Záver

Cieľom tejto práce bolo preskúmať, ako sa prejavujú psychosociálne potreby pri kariérovom rozhodovaní u intelektovo nadaných študentov vysokých škôl. Tieto rozhodnutia patria medzi najdôležitejšie rozhodnutia v živote každého človeka a predpokladali sme, že práve preto by sa mohli výraznejšie prejavovať.

Zistili sme, že mnohé psychosociálne potreby zohrávajú dôležitú úlohu pri rozhodovaní sa intelektovo nadaných študentov o voľbe univerzity, študijného odboru alebo budúcej profesie. Pri voľbe univerzity nadaní zvažujú prestíž univerzity, tá je jedným zo základných kritérií, ktoré študenti zvažujú. Rovnako pri rozhodovaní zvažujú vzdialenosť univerzity od miesta bydliska, pričom niektorí si vyberajú univerzity vzdialenejšie od bydliska za cieľom osamostatňovania sa, väčšina však preferuje čo najmenšiu vzdialenosť. Štúdium, ktoré si nadaní vyberajú ich musí zaujímať a uspokojovať ich potrebu zvedavosti. Nadaní študenti sa chcú neustále vzdelávať a rásť a od štúdia ako aj od budúcej profesie očakávajú naplnenie týchto potrieb. Potreba prestíže, zvedavosti, zakorenenosti a získavania zohrávajú dôležitú úlohu pri voľbe štúdia, študijného odboru alebo profesie. Avšak budúca profesia by mala uspokojovať aj iné psychosociálne potreby nadaných študentov, ktoré sú nemenej dôležité.

Takmer všetci intelektovo nadaní študenti v tomto výskume inklinujú k podnikaniu. Myslíme si, že príčinou môže byť to, že podnikanie je alternatíva, ktorá uspokojuje hneď niekoľko potrieb, ktoré sú pre nadaných dôležité – potrebu moci, nezávislosti, získavania a zvedavosti. Potreba moci sa u nadaných študentov v súvislosti s profesiou prejavuje v zmysle potreby usmerňovať alebo ovplyvňovať druhých ľudí. Nadaní sa automaticky stavajú do role nadriadeného, ktorý bude určovať, ako bude organizácia fungovať. Títo študenti majú tendenciu odmietať autority, najmä ak tieto osoby nepovažujú za kompetentné, prípadne ak majú pocit, že ich výkon nie je dostatočný. Azda najvýraznejšou je potreba nezávislosti u nadaných študentov, ktorá je dôležitá v súvislosti so štúdiom a profesiou, ako aj v celom živote týchto jednotlivcov. Nezávislosť v zmysle slobody sa prejavuje ako potreba nadaných mať flexibilnú pracovnú dobu, tiež však ako potreba vykonávať si svoju prácu

podľa seba, nie podľa predstáv nadriadeného. Za prejav potreby nezávislosti považujeme aj tendenciu nadaných nechávať si otvorené možnosti. Títo študenti mávajú veľa záujmov, sú vnútorne motivovaní k neustálemu rozvoju a vzdelávaniu. Nakoľko si mnohí študenti uvedomujú, že to, čo ich naplňa teraz, ich nemusí naplňať v budúcnosti, nechávajú si „otvorené dvere“ – napríklad prostredníctvom štúdia dvoch univerzít súčasne.

Budúce povolanie nadaných študentov by malo byť považované za prestížne a zo strany spoločnosti pozitívne vnímané. Veľmi dôležité je však tiež to, aby vykonávanie danej profesie prinášalo nejaký prospech spoločnosti. Nadaní by chceli meniť spoločnosť k lepšiemu, prinášať nejaké pozitívne hodnoty. Uvedené vnímame ako prejav altruizmu, ktorý sa u týchto študentov prejavuje v širšom meradle a síce ako snaha pomôcť spoločnosti, menej už jednotlivcom. Altruizmus vo svojej tradičnej podobe, teda zameraný na jednotlivca sa vyskytuje menej a ak, tak predovšetkým ako pomoc zlepšovať výkon, alebo dosahovať ciele. Zameranosť na výkon badať aj v súvislosti s potrebou družnosti. Nadaným nerobí problém pracovať v kolektíve, väčšina študentov vníma dobrý pracovný kolektív ako základ spokojnosti v práci. Avšak veľmi často sa stretávame s vnímaním kolektívu ako príležitosti pre zlepšenie výkonu, zvýšenie množstva a kvality riešení a podobne. Potreba družnosti a altruizmu sa zdajú byť najviac ovplyvnené jedinečnosťou každej osobnosti.

Zistili sme, že mnohé psychosociálne potreby moderujú kariérové a študijné voľby intelektovo nadaných jednotlivcov a mnohé z nich majú svoje špecifické prejavy. Myslíme si, že nadaní študenti majú veľký potenciál byť prínosom pre spoločnosť a zároveň chcú byť týmto prínosom. Intelektové nadanie však nie je pre nich vždy výhodou, ale často je na týchto jednotlivcov vytváraný veľký tlak zo strany okolia alebo spoločnosti. Lepšie poznanie osobnosti nadaných študentov by mohlo byť prínosom aj pre samotných študentov a mohlo by im to v niektorých situáciách uľahčiť život.

Literatúra

Braun, V., Clark, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Emmett, J. D., Minor, C.W. (1993). Career decision-making factors in gifted young adults. *Career Development Quarterly*, 41(4), 350-366.

- Fiebig, J. N., Beauregard, E. (2010). Longitudinal Change and Maternal Influence on Occupational Aspirations of Gifted Female American and German Adolescents. *Journal for the Education of the Gifted*, 34(1), 45-67.
- Fredrickson, R. H. (1986). Preparing Gifted and Talented students for the world of work. *Journal of counseling and development*, 64, 556–557.
- Gavora, P. (2006). *Spríevodca metodológie kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: Regent.
- Johnsen, K. (2004). *Identifying gifted students. A Step-by-step Guide*. Waco: Prufrock Press.
- Kerr, B. A. (1986). Career counseling for gifted: Assessment and Interventions. *Journal of counseling and development*, 64(9), 602-604.
- Kim, M. (2011). The Relationship Between Thinking Style Differences and Career Choices for High-Achieving Students. *Roeper Review*, 33(4), 252-262.
- Lepeňová, D., Hargašová, M. (2012). *Kariéra v meniacom sa svete: Kariérová výchova a poradenstvo pre žiakov*. Bratislava: Metodicko pedagogické centrum.
- Leung, S., Conoley, C. W., Scheel, M. J. (1994). The Career and Educational Aspirations of Gifted High School Students: A Retrospective Study. *Journal of Counseling & Development*. 72(3), 298-303.
- Leung, S. A. (1998). Vocational identity and career choice congruence of gifted and talented high school students. *Counselling Psychology Quarterly*, 11(33), 325-335.
- Mendez, L. M. R., Crawford, K. M. (2002). Gender Role Stereotyping and Career Aspirations. *Journal of Secondary Gifted Education*, 13(3), 96 – 107.
- Miller, K., Cummings, G. (2009). Gifted and talented students' career aspirations and influences: a systematic review of the literature. *International Journal of Nursing Education Scholarship*, 6(1), 1-26.
- Nelson, M. A., Smith, S. W. (2001). External Factors Affecting Gifted Girls' Academic and Career Achievements. *Intervention in School and Clinic*, 37(1), 19-22.
- Oravcová, J. (2004). *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: UMB v Banskej Bystrici
- Perrone, P. (1986). Guidance Needs of Gifted Children Adolescence and Adults. *Journal of counseling and development*, 64(2), 564-566.

Perrone-McGovern, K. M., Ksiazak, T. M., Wright, S. L., Vannatter, A., Hyatt, C. C., Shepler, D., Perrone, P. A. (2011). Major Life Decisions of Gifted Adults in Relation to Overall Life Satisfaction. *Journal for the Education of the Gifted*, 34(6), 817-838.

Řezáč, J. (1998). *Sociální psychologie*. Brno: Paido.

Siekanska, M., Sekowski, A. (2006). Job satisfaction and temperament structure of gifted people. *High Ability Studies*, 17(1), 75–85.

Vendel, Š. (2008). *Kariérní poradenství*. Praha: Grada publishing a.s.

Vock, M., Koller, O., Nagy, G. (2013). Vocational Interests of Intellectually Gifted and Highly Achieving Young Adults. *British Journal of Educational Psychology*, 83(2), 305- 328.

Willig, C. (2013). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Maidenhead: Open University Press.

Wilson, H. E., Adelson, J. L. (2012). College Choices of Academically Talented Secondary Students. *Journal of Advanced Academics*, 23(1), 32-52.

Kariérové a študijné voľby intelektovo nadaných študentov

Simona Krajčovičová, Peter Broniš

Abstrakt

Cieľom práce bolo opísať úlohu intelektového nadania pri kariérových a študijných voľbách študentov. V rámci výskumu sme zisťovali, čo zohľadňujú pri svojich voľbách intelektovo nadaní študenti a čo zohráva výraznú úlohu pri ich rozhodovaní. Realizovali sme kvalitatívny typ výskumu, na ktorom participovalo 10 účastníkov. Všetci účastníci výskumu boli študentmi rôznych vysokých škôl a zároveň absolventmi školy pre nadané deti. Dáta sme získavali prostredníctvom pološtruktúrovaného rozhovoru na tri témy: výber vysokej školy, výber povolania a nadanie. Zistili sme, že intelektové nadanie zohráva v kariérových a študijných voľbách najmä povzbudzujúcu úlohu, podporuje sebavedomie študentov a ich vieru v úspech. Ďalšími faktormi boli vysoké očakávania a sociálne prostredie. Vysoké očakávania zo strany iných vyvolávajú u nadaných študentov strach zo zlyhania. Sociálne prostredie, najmä rodina, kamaráti a učitelia predstavujú pre nadaných študentov predovšetkým zdroj poradenstva a inšpirácie. Výsledky nášho výskumu môžu prispieť k lepšiemu kariérovému poradenstvu pre nadaných študentov.

Kľúčové slová: intelektové nadanie, kariérová voľba, študijná voľba.

Teoretické východiská

Školský zákon na Slovensku zaraďuje nadaných žiakov, ktorých nazýva žiakmi s nadaním, medzi žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Základným kritériom identifikácie intelektovo nadaných študentov podľa metodických pokynov je: „*Celková úroveň jeho intelektových schopností (po zvážení výsledkov vo všetkých použitých testoch) spadá do pásma horných 2 % populačného ročníka (IQ nad 130), za predpokladu, že úroveň tvorivosti sa pohybuje aspoň v pásme priemeru. Vo veku do 8 rokov sa väčšia váha pri posudzovaní intelektovej úrovne prikladá neverbálnym schopnostiam*“ (Metodické pokyny na zaraďovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov, odsek 4, pís. a). Podľa Dočkala (2013) je charakterizovanie nadania len na základe vysokého IQ medzi odborníkmi veľmi kritizované. Zároveň upozorňuje, že neexistuje presné kritérium, na základe ktorého by sme vedeli určiť, ktoré dieťa je nadané. Mesárošová (2011) uvádza, že zatiaľ čo sa tradičné postupy orientujú najmä na používanie testových metód a posudzovacích škál, nové postupy kladú dôraz na iné druhy otázok, s úsilím odhaliť silné stránky jednotlivca, jeho dlhodobé záujmy a potenciál.

V literatúre sa uvádzajú aj problémy nadaných študentov s vhodným výberom štúdia a povolania. Vendel (2008) medzi problematické faktory v kariérovom vývoji nadaných zaraďuje multipotencialitu. Nadaní jednotlivci sú schopní uspieť vo viacerých oblastiach a redukcia záujmov pre nich môže predstavovať ťažkosti. Nadaní študenti sú častokrát podporovaní v dosahovaní školských úspechov a získavania čo najlepšieho a najvyššieho vzdelania. Tlak na dosahovanie dobrých akademických výsledkov a získanie vysoko uznávaných kariérových možností môže zapríčiniť nedostatok spoznania mnohých ďalších možností a nedostatok vedomostí o skutočnom svete práce (Leung, Conoley, Scheel, 1994). Napriek tomu, že o nadaných študentoch mnohí predpokladajú rozhodnosť v oblasti volieb štúdia a povolania, ukazuje sa, že aj táto skupina študentov trpí nielen nedostatkom istoty (Vendel, Michňa, 2010), ale tiež nedostatkom informácií potrebných k správne rozhodnutiu. Zistenia zo štúdie, ktorú realizovali Kelly a Cobb (1991) poukazujú, že nadaní študenti majú podstatné informácie o bežných povolaniach a viac ako základné informácie potrebujú informácie o špecializovaných a jedinečných povolaniach. Podľa autorov štúdie nadaným študentom nie je venovaná dostatočná pozornosť pri plánovaní ich kariéry. Potvrdzuje to aj výskum Emmeta a Minora (1993), podľa ktorého viac ako polovica nadaných študentov má problémy pri rozhodovaní a potrebuje pomoc pri plánovaní vzdelávania a kariéry. Rovnako Fredrickson (1986) zdôrazňuje potrebu kariérového poradenstva v dôsledku zvažovania viacerých alternatív v porovnaní s inými. Podľa Wattersa (2010) doterajšie realizované výskumy neposkytujú adekvátne a dostatočné informácie o tom, ako nadaní študenti realizujú rozhodnutia ohľadom svojej kariéry.

Činitele ovplyvňujúce kariérové rozhodovanie nadaných študentov významne súvisia s ich sebapojatím a vnímaním vlastností potrebných na uplatnenie a úspech v kariére (Miller, Cummings, 2009). Výskumníci, ktorí skúmali externé premenné ovplyvňujúce voľbu povolania nadaných dievčat identifikovali ako významné faktory rovesníkov (Nelson, Smith, 2001), rodinu (Grant, 2010; Fiebing, 2008) a učiteľa (Watters, 2010). Medzi ďalšie činitele ovplyvňujúce kariérové voľby nadaných Greene (2006) zahrňuje multipotencialitu, rannú kariérovú špecializáciu a osobnostné črty - perfekcionizmus, citlivosť, vyšší zmysel pre sociálnu zodpovednosť, prehnaný dôraz na akademickú oblasť a očakávania druhých. Na Slovensku sa nevenuje veľa priestoru výskumu nadaných študentov v súvislosti s danou problematikou a preto sa venujeme tomu, čo zohráva úlohu v kariérovom a študijnom rozhodovaní intelektovo nadaných študentov.

Výskumný cieľ

Výskumným cieľom práce je opísať, ako intelektové nadanie súviselo s kariérovou a študijnou voľbou intelektovo nadaných študentov.

Výskumné otázky

V práci sme si stanovili dve výskumné otázky:

VO1: *Čo zohráva úlohu v kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov?*

VO2: *Akú úlohu zohráva intelektové nadanie pri kariérovom a študijnom rozhodovaní intelektovo nadaných študentov?*

Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorili absolventi školy pre nadané deti, pričom kritérium prijatia na túto školu bolo úspešné zvládnutie IQ testu (nad 130). Nášho výskumu sa zúčastnilo 10 študentov (7 chlapcov, 3 dievčatá) vo veku od 19-23 rokov. Účastníci výskumu sú v súčasnosti študenti vysokých škôl, študujúci rôzne študijné odbory – právo, aplikovaná informatika, molekulárna biológia, manažment, japanológia, kognitívne vedy, učiteľstvo a architektúra. Výber výskumnej vzorky podliehal zámernému výberu, nakoľko sa jedná o špecifickú skupinu.

Metódy

V práci realizujeme kvalitatívny typ výskumu, presnejšie fenomenologický typ výskumu. Dáta sme získavali prostredníctvom individuálneho rozhovoru. Vytvorili sme pološtruktúrovaný rozhovor, ktorý tvorili otvorené, konkrétne otázky, postavené tak, aby pokryli danú tému a respondent mal možnosť poskytnúť nám rozsiahlu odpoveď. Rozhovor sme rozdelili na tri hlavné témy:

1. *Voľba vysokej školy* – proces rozhodovania a výber konkrétneho študijného odboru.
2. *Voľba povolania* – proces rozhodovania a výber povolania
3. *Intelektové nadanie* – vnímanie nadania, osobný pohľad na nadanie, vplyv nadania na život jednotlivca, jeho kariérové a študijné voľby.

Ku každej téme bola postavená jedna hlavná otázka a podotázky. Podľa potreby a odpovedí respondentov sme kládli doplnujúce otázky, prípadne sme otázky modifikovali.

Účasť vo výskume bola dobrovoľná, každý z účastníkov bol oboznámený o základných informáciách výskumu a ubezpečení o zachovaní anonymity. Následne sme zorganizovali osobné stretnutie, realizovali sme interview, ktoré trvali približne jednu hodinu. Rozhovory boli realizované v čase a na miestach, ktoré respondentom vyhovovali. S jedným z našich účastníkov sme realizovali rozhovor cez Skype. So súhlasom respondentov sme robili aj zvukové záznamy rozhovorov. Všetky zvukové záznamy rozhovorov sme následne prepisovali do písomnej podoby.

Analýza dát

Na analyzovanie dát sme využili interpretatívnu fenomenologickú analýzu (IPA). Inšpirovali sme sa krokmi IPA analýzy podľa autorov Pietkiewicz a Smith (2014). Uvádzame konkrétne realizované kroky interpretatívnej fenomenologickej analýzy:

- *Dôkladné a opakované čítanie písomných záznamov rozhovorov.*
- *Transformácia výrokov do tém* – rozpoznávanie vynárajúcich sa tém. Identifikácia významných výrokov, ktoré majú vzťah k nášmu výskumnému problému a ich triedenie.
- *Hľadanie vzťahov a zoskupovanie do kategórií* – hľadanie spojenia a podobnosti medzi témami a ich zoskupovanie do kategórií.
- Posledný krok predstavuje *hlbkový popis významov prežitej skúsenosti*.

Výsledky

Prostredníctvom analýzy sme identifikovali tri témy, ktoré zohrávajú pri rozhodovaní intelektovo nadaných študentov dôležitú úlohu a výrazne ovplyvňujú ich študijné a kariérové voľby (Tabuľka 1):

1. Intelektové nadanie povzbudzuje a nedovoľuje stagnáciu

Osobné vnímanie a hodnotenie nadania má vplyv na život nadaných študentov a usmerňuje aj to, aké študijné a kariérové voľby realizujú. V pozitívnom smere vnímajú niektorí študenti nadanie ako existenciu potenciálu, ktorý im dáva šancu byť v niečom skutočne dobrý. Intelektovo nadaní študenti vnímajú konkrétny prínos nadania najmä z hľadiska ich schopnosti učiť sa rýchlejšie a lepšie. Ak si študenti uvedomujú svoje nadanie a s ním súvisiaci prínos, intelektové nadanie v takom prípade zohráva v ich rozhodovaní najmä povzbudzujúcu úlohu a dodáva im sebavedomie. Povzbudzuje ich vo viere, že sú

schopní zvládnuť nové, ťažšie úlohy a pomáha im lepšie prežívať možné napätie a neistotu súvisiacu s voľbou štúdia. Tieto funkcie nadania možno sledovať napríklad pri voľbe náročnejšieho študijného odboru, pri prijímacích skúškach a neskôr aj v priebehu samotného štúdia.

„*To, že som vedel, že mám ten potenciál, mi dodalo odvahu prihlásiť sa na ten odbor, ktorý je ťažký na štúdium. Možno keby som si neveril, že mám ten potenciál, tak si to nevyberiem. Vďaka tomu, že som si veril, že to dokážem, som si podal prihlášku.*“ (Róbert, študent biochémie)

„*Moje nadanie ma ovplyvnilo tak, že som si viac veril, že mám pomerne veľké šance, aby ma prijali.*“ (Karol, študent kognitívnych vied)

Tabuľka 1 **Témy ovplyvňujúce študijné a kariérové voľby intelektovo nadaných študentov**

<i>Téma</i>	<i>Podtéma</i>	<i>Význam</i>
Intelektové nadanie	<i>Osobné vnímanie nadania</i> <i>Potreba poznania</i> <i>Potreba učiť sa</i> <i>Štýl učenia</i> <i>Multipotencialita</i>	Nadanie – povzbudzujúca rola – podpora sebavedomia, výber náročných odborov. Potreba poznania – podstata výberu. Výber študijných odborov na základe preferovaného štýlu učenia, užitočnosti a množstva vedomostí , ktoré nadobudnú. Potreba učiť sa – preferovanie rozmanitosti, potreba výziev, posunu a zmysluplnosti. Multipotencialita – výber všeobecnejších odborov, ktoré ponechávajú viacero možných alternatív pre budúci výber povolania.
Očakávania	<i>Zdroj tlaku</i> <i>Strach zo zlyhania</i> <i>Zdroje očakávaní</i> <i>Stratégie</i>	Vývolávanie strachu zo zlyhania a sklamaní okolia. Výber škôl a povolania na základe posúdenia vlastných schopností, prestíže a možnosti uplatnenia na trhu práce v snahe očakávania naplniť
Sociálne prostredie	<i>Rodičia a členovia rodiny</i> <i>Kamaráti</i> <i>Učitelia</i>	Rodičia – zdroj poradenstva a inšpirácie. Kamaráti – zdroj informácií. Učitelia – podľa štýlu výučby sú zdrojom motivácie alebo demotivácie.

Intelektovo nadaní študenti vnímajú nadanie aj ako záťaž, a to najmä z hľadiska medziľudských vzťahov a očakávaní. V medziľudských vzťahoch uvádzajú problém s nadväzovaním nových kontaktov, ale aj s bežnou komunikáciou, ktorá je pre nich mnohokrát nezaujímavá. Niektorí nadaní študenti sa cítia byť v porovnaní s inými odlišní, a to najmä svojim záujmami a vlastnosťami. Tento pocit sme však u nadaných študentov nezaznamenali ako niečo negatívne, práve naopak. Skôr sa im tento pocit odlišnosti spája s ich výnimočnosťou. Spojenia, ktoré niektorí respondenti použili, ako napríklad „bežní ľudia“, „s tým priemerom“, „nenadaní ľudia“, upozorňuje na to, že nadaní študenti samých seba ako nadaných vnímajú a jasne sa odčleňujú od zvyšnej populácie. Tieto aspekty ovplyvňuje život nadaných študentov, ale nezaznamenali sme, že by zásadne moderovali ich študijné a kariérové voľby.

„Nemyslím si, že to uľahčuje život alebo zaručuje úspech. Možno to má skôr negatívny efekt z hľadiska tej radosti zo života, podľa mňa to sťažuje nadväzovanie medziľudských vzťahov s bežnými ľuďmi, s tým priemerom.“ (Karol, študent kognitívnych vied)

„Záťaž som vnímal keď som bol menší, veľakrát som sa cítil taký, že vôbec nerozumiem svojim kamarátom, že mi vôbec nie sú vtipné ich vtipy, veci, čo ich zaujímajú, mňa absolútne nezaujímali a podobne.“ (Róbert, študent biochémie)

Stretli sme sa rôznymi pohľadmi na nadanie. Niektorí študenti vnímajú nadanie ako bežnú realitu a to, čo je normálne. Nadanie nepovažujú za výhodu. Myslíme si, že vnímanie nadania ako niečoho bežného je spôsobené tým, že kvôli štúdiu boli respondenti dlhodobo obklopení nadanými ľuďmi a vnímajú to ako svoje prirodzené prostredie. Aj v rámci vysokoškolského štúdia a mimoškolských aktivít sa mnohí naďalej stretávajú a udržiavajú vzťahy najmä s nadanými ľuďmi. Istým spôsobom akoby sa vyčleňovali z priemernej populácie a prostredie nadania je pre nich tým pádom to, čo je bežné.

„Pre mňa to znamená viac menej, že to je bežné. Nadaný ak to berieme tak, že je to človek, ktorý je nadpriemerný, to znamená, že takí ľudia sú proste všetci s ktorými prichádzam do styku.“ (Karol, študent biochémie)

Intelektovo nadaní študenti majú veľmi silnú a intenzívnu potrebu poznania, ktorá sa vzťahuje najmä k predmetu ich záujmu. Ak majú oblasť, ktorá ich skutočne zaujíma, ich túžba po poznaní je veľmi hlboká a orientácia na danú oblasť sa odráža v konkrétnej študijnej voľbe. Výber vysokej školy si nadaní študenti vysvetľujú v prvom rade na základe záujmu o danú oblasť. Nestačia im základy, nechcú ísť po povrchu. Chcú spoznať javy do hĺbky, chcú

premýšľať, analyzovať, túžia sa veľa naučiť a skutočne pochopiť. A naopak, ak nadaní študenti nemajú vyhranenú jedinú konkrétnu oblasť, vyberajú si študijné odbory, ktoré im prinesú čo najviac poznatkov. Potreba poznania je pre mnohých nadaných študentov podstatou ich výberu. A hoci u väčšiny respondentov to nebol jediný motív voľby, vo väčšine išlo o kombináciu niekoľkých činiteľov, myslíme si, že nadaní študenti by neštudovali odbory, ktoré by ich nijakým spôsobom nezaujímali a nepriniesli by im nové poznatky a vedomosti.

„Odbor som si vybral na základe toho, že ma strašne zaujímalo, ako sa dá racionálne vysvetliť veľa vecí, ktoré sa nedajú racionálne vysvetliť a ako to v podstate celé vplýva na správanie človeka, nie len človeka ale organizmy. Do akej miery sa dá správanie a rôzne ďalšie veci, čo ľudia robia vysvetliť na chemickej báze a úrovni, to ma v podstate zaujímalo.“
(Róbert, študent biochémie)

„Mňa v princípe zaujímali humanitné vedy už od malička, keďže tam nie je jediná pravda a dá sa všetko rôzne argumentovať. Zároveň som si však myslel, že človek môže objaviť nejaké zákonitosti v tej humanitnej sfére. Na tom štúdiu ma baví, že to kombinuje veci, ktoré sa teraz dejú, zároveň človek musí premýšľať nad vecami do hĺbky, aby pochopil prečo sa dejú. Javy sa analyzujú, človek rozmýšľa prečo sa spravilo takéto rozhodnutie, aké faktory ho mohli ovplyvniť, aký bude to bude mať dopad, analyzuje pozitíva, negatíva, aké lepšie rozhodnutia sa mohli spraviť, analyzuje dopad na jednotlivcov, je tam to analytické myslenie.“ (Marián, študent manažmentu, ukončený prvý stupeň štúdia odbor politológia)

Intelektovo nadaní študenti sa chcú počas štúdia naučiť čo najviac. Na výber študijných odborov sa pozerajú z hľadiska množstva a kvality vedomostí, ktoré môžu počas štúdia nadobudnúť. Pre intelektovo nadaných študentov je dôležité, aby boli vedomosti, ktoré získavajú užitočné a mali svoj význam. Ak im štúdium túto potrebu nenapĺňa, vyvoláva to v nich nespokojnosť a pocit, že mrhajú svojim časom, pretože ho netravia zmysluplne. Užitočnosť informácií sa vzťahuje k potrebe poznania a patrí medzi činitele, nad ktorými intelektovo nadaní študenti uvažujú pri výbere vysokej školy a následne ovplyvňuje aj spokojnosť s voľbou štúdia.

„Právo je informačne bohatšie, človek sa tam viac naučí. Z môjho pohľadu som tam získal omnoho väčšiu a všeobecnejšiu sumu informácií, a môžem sa s tým pohnúť hocikam.“ (Peter, študent práva)

„Problém je ten, že aj po 2 rokoch rozmyšľania alebo roku nie som presvedčený o tom, že sú kognitívne vedy užitočný obor. Zdá sa mi, že sa učia samé zaujímavé veci, ale mám pocit, že sú úplne zbytočné. Bojím sa, že by som sa nič nenaučil. Lebo ísť na nejakú prednášku a rozprávať sa o nejakej veci, čo mi príde zábavná, ale nie je na nič dobrá, to je ako sedieť doma a pozerat' film. Privítal by som, keby som mal z toho pocit, že sa naučím niečo užitočné. O počítaní sa to dá povedať, o programovaní sa to dá povedať, ale neviem, či sa to dá povedať o tom, čo mám pocit, že sa berie na tej kognitívnej vede. Nevieť si to takto pred sebou odôvodniť, a stále neviem na ktorý z týchto dvoch odborov pôjdem.“ (Ivan, študent aplikovanej informatiky, uvažuje o prestupe na študijný odbor kognitívne vedy)

Pre intelektovo nadaných študentov je dôležitým faktorom aj štýl učenia. Spôsob učenia a získavania vedomostí patrí medzi činitele, ktoré študenti zohľadňujú pri výbere študijných odborov, pričom preferujú odbory, ktoré im umožnia viac premýšľať a menej sa učiť veci naspamäť. Intelektovo nadaní študenti uprednostňujú učenie, ktoré sa neviaže na mechanické opakovanie poučiek. Za dôležité považujú učiť sa efektívne, aktívne, prepájať si nové informácie s už nadobudnutými vedomosťami a schopnosť prepájať vedomosti s praxou.

„Bolo to založené na tom, že niečo si zapamätať, nejaké fakty a potom to zreprodukovať. Myslím si, že to nie je učenie, ani učenie sa, lebo človek si niečo síce zapamätá, ale to nie je záruka, že to dokáže aj použiť, takže to v zásade nie je žiadna vedomosť.“ (Karol, študent kognitívnych vied)

„Veľa ľudí študuje právo, medicínu a podobne. Mňa to bavilo, ale nikdy som sa nechcela veľmi biflovať. Ja radšej idem do vecí, čo sa človek naučí takým spôsobom, že to bude dávať zmysel a myslím, že toto je jedna z tých škôl.“ (Martina, študentka architektúry)

Intelektovo nadaní študenti nemajú radi stereotyp, monotónnosť a stagnáciu. Chcú sa neustále učiť nové veci a získavať nové vedomosti. Uvedomujú si, že sa chcú posúvať vpred a preto si vyberajú povolania, ktoré im umožňujú prejaviť svoje schopnosti a zároveň ich formovať, sú rozmanité a prinášajú nové výzvy. Je pre nich dôležité, aby sa mohli prostredníctvom povolania realizovať rôznymi spôsobmi a smermi.

„Pre mňa je najdôležitejšie, aby som sa niekam posunul každý deň. Vždy musím robiť niečo, aby som sa posunul v hocijakom smere či sa to týka učenia sa jazykov, učenia sa nových technológií, alebo získavania nových kontaktov, aby som sa naozaj každý deň niekam posúval. To je pre mňa základ, bez ktorého by som nemohol byť.“ (Róbert, študent biochémie)

Intelektovo nadaní študenti sú cieľavedomí a ambiciózni ľudia, ktorí vo všetkom, čomu sa venujú, potrebujú vidieť zmysel. Túžia po zamestnaní, ktoré bude naplňovať ich, ale bude nejakým spôsobom prospešné pre spoločnosť. Zmysel svojej činnosti potrebujú vidieť nadaní študenti navonok aj zvnútra. Navonok prostredníctvom výsledku, dosiahnutím cieľa a vnútorne prežívaním duševného naplnenia cez vykonávanie produktívnej činnosti.

„Dôležitá je náplň práce. Nielen taká, že mám pocit, že sa niekam posúvam, ale má aj zmysel. Aby to nebolo nejaké opakovanie, aby to bolo robenie vecí, ktoré majú zmysel.“ (Róbert, študent biochémie)

„Je dôležité, aby ma tá práca nejakým spôsobom duševne naplňovala, tá náplň to tak nejako najlepšie vystihuje.“ (Peter, študent práva)

Nie všetci intelektovo nadaní študenti sú rozhodní a vedia, čomu sa chcú v budúcnosti venovať. Nadaní študenti majú širokú oblasť záujmov, čo môže byť veľmi pozitívne v prípade, že sú na niektorú oblasť špecifickejšie zameraní a vedia, čomu sa chcú venovať v profesijnom živote. V takejto situácii majú záľuby, ktorým sa môžu venovať vo voľnom čase a oblasť, ktorá je v centre záujmu a venujú sa jej profesijne. Ak sa však skutočne zaujímajú o viaceré rôzne oblasti, môže byť pre nich obzvlášť problematické vybrať si len jednu z nich. Tento fakt im rozhodovanie komplikuje a trvá im dlhšie, kým urobia konečné rozhodnutie.

„Ťažké na rozhodovaní bola skutočnosť, že keď si jedno vyberiem, tak tie ostatné už potom nemôžem. Ja by som najradšej študovala ešte ďalších päť škôl. Bolo ťažké, že som si proste musela vybrať jedno a tie ostatné nie.“ (Andrea, študentka učiteľstva anglického jazyka a literatúry)

Intelektovo nadaní študenti, ktorí majú s výberom školy či povolania problém, si nechcú zatvoriť dvere do oblastí, ktoré ich zaujímajú a preto si nevyberajú úzko špecializované odbory, ale smery, ktoré im ponechávajú viacero otvorených alternatív pre budúcu voľbu povolania. Dilemu, ktorá vyplýva z výberu viacerých atraktívnych alternatív, v niektorých prípadoch riešia výberom študijného odboru, ktorý je podľa nich dostatočne všeobecný a rozmanitý. V čase, keď uvažujú nad výberom vysokej školy ešte nie sú rozhodnutí, čomu sa chcú reálne venovať a týmto spôsobom znižujú možnosť, že by svoju voľbu neskôr oľutovali. Je pre nich zároveň úľavou, že sa nemusia viazať len na konkrétnu oblasť, ktorú vyštudujú.

„Mňa zaujíma všetko, čo je zaujímavé, a zaujímavé mi príde úplne hocičo. Myslím, že ma preto lákajú tie kognitívne vedy, lebo tam je zmes informatiky, psychológie, biochémie, neurovedy, umelá inteligencia, je tam veľmi veľa vecí, je tam aj kreatívne písanie. Je to mix niekoľkých vecí z ktorých každá jedna je zaujímavá.“ (Ivan, študent aplikovanej informatiky)

„Študovať právo je podľa mňa dobré v tom, že keď vyštudujem právo, tak môžem byť právnik, ale zároveň môžem robiť aj marketing, môžem byť novinár, robiť v HR, neviem čo všetko. Ale ak by som vyštudoval za novinára alebo HR, tak nemôžem robiť právo. Čiastočne som si ho teda vybral aj preto, že z toho širokého záberu mojich záujmov, tento jeden záujem, vyžaduje na tú prax aj formálne vzdelanie.“ (Peter, študent práva)

Intelektové nadanie zohráva dôležitú úlohu v študijných a kariérových voľbách. Vedomie nadania povzbudzuje študentov pri voľbách štúdia a povolania a dodáva im sebavedomie a vieru v úspech. Mnohí študenti to nevedia vedome a priamo pomenovať, avšak intelektové nadanie sa odráža v ich podstate, vo voľbách a potrebách súvisiacich so štúdiom a povoláním. Odráža sa aj v mnohých oblastiach ich záujmu a v nerozhodnosti vybrať si jeden smer, nakoľko si vedia predstaviť sebarealizáciu a úspech vo viacerých oblastiach.

2. Očakávania sú zdrojom záťaže intelektovo nadaných študentov

Analýza získaných dát nám potvrdila, že intelektovo nadaní mladí ľudia sa vo svojom živote reálne stretávajú s vysokými očakávaniami a pociťujú ich pomerne intenzívne. Očakávania zo strany okolia intelektovo nadaní študenti zaradili medzi negatívne stránky nadania a označili ich ako záťaž. Tieto očakávania nielenže hrajú úlohu pri voľbe štúdia a voľbe povolania, ale ich veľmi priamo ovplyvňujú. Majú tiež vplyv aj na iné sféry života nadaných, ich emocionálne prežívanie a sociálne správanie.

„Štúdium na vysokej škole je dráha, ktorú som si vybral, nie úplne slobodne, očakávalo sa to odo mňa, ale v zásade som si ju vybral. Od synov a dcér sa očakáva, že pôjdu na vysokú tak ja som to dodržal. Neuvažoval som nad tým, že by som nešiel ale uvedomujem si, že je to taká zbytočnosť.“ (Karol, študent kognitívnych vied)

Očakávania môžu pôsobiť v niektorých prípadoch ako motivačný činiteľ, avšak len jeden z účastníkov výskumu, si očakávania zo svojho okolia (konkrétne očakávania matky) spojil aj s motiváciou, ktorá ho poháňa vpred. U všetkých účastníkov, ktorí v rozhovoroch uviedli faktor očakávaní v spojitosti s ich nadaním, je prítomný určitý pocit vnútorného tlaku či napätia. Vysoké očakávania vyvolávajú strach zo zlyhania, zo sklamaní iných alebo

samého seba. Následne pociťovaný strach môže zapríčiniť nižšiu mieru istoty a rozhodnosti, prípadne pochybnosti o správnosti už realizovanej voľby.

Vysoké očakávania zo strany iných sme zaznamenali aj v rámci pracovného prostredia. Nadaní študenti ich rovnako ako v iných prípadoch hodnotia ako nepríjemné, pretože ich vnímajú ako prehnane vysoké. Nechcú zažiť zlyhanie, čo im môže zabrániť rozvíjať sa, nakoľko aj chyby a zlyhania sú spôsoby učenia sa.

„Keď som sa hlásil do zamestnania, najprv som si napísal celý názov školy, potom som mal interview vo firme a uvedomil som si, že oni celý čas očakávali, že som asi nejaký typ génia a mali také nerealistické očakávania odo mňa. Potom som sa rozhodol radšej to už nikam nepísať. Všeobecne to boli vždy očakávania – od firiem, od bežných ľudí.“ (Marián, študent manažmentu)

Intelektovo nadaní ľudia používajú rôzne stratégie ako sa s očakávaniami vyrovnat', ako im vyhovieť, prípadne ako sa im vyhnúť. V niektorých prípadoch o svojom nadaní študenti nerozprávajú, nepriznávajú sa k nemu otvorene, zamlčujú ho. Príčinou sú najmä skúsenosti s posudzovaním zo strany iných len na základe nadania a strach z očakávaní, ktoré nebudú schopní naplniť.

„Odmalička to veľmi nerád ľuďom hovorím, lebo nechcem, aby ma podľa toho posudzovali, je mi to nepríjemné. Doteraz si pamätám kamaráta, ktorý bol o dva ročníky vyššie, ako ma skúšal zo slovíčok z nemčiny a bol strašne natešený, keď som niečo nevedel.“ (Boris, študent práva)

Väčšina z našich respondentov uviedla, že potrebuje k svojmu životu výzvy, a to najmä v pracovnom živote. Avšak, nechcú riskovať v oblastiach alebo aktivitách, v ktorých si dostatočne neveria. Na jednej strane sú výzvy, ktoré ich môžu posunúť ďalej, na druhej strane strach zo zlyhania. Stáva sa však, že kvôli strachu zo zlyhania i zvolia radšej bezpečnejší a istejší smer, pretože sa obávajú nižšej šance úspechu.

Intelektovo nadaní študenti pri výbere školy berú do úvahy aj jej prestíž a úroveň, a to z hľadiska lepšieho uplatnenia v budúcom pracovnom živote, ale aj kvôli predpokladu, že sa na prestížnejšej škole viac naučia. Ďalšími činiteľmi, nad ktorými sa zamýšľajú nadaní študenti pri voľbách vysokej školy je aj budúce uplatnenie a kariérový rast. Intelektovo nadaní študenti preferujú odbory, ktoré považujú za užitočné a poskytujú im víziu dobrého uplatnenia na trhu práce. Nadaní ľudia zdôrazňujú potrebu vidieť výsledky svojej práce a svojho

snaženia, potrebujú spätnú väzbu a uznanie od svojho okolia, tieto činitele pre nich predstavuje veľkú motiváciu. Výsledky práce, spätná väzba a uznanie predstavujú potvrdenie správnosti volieb a správnosti aktivít intelektovo nadaných študentov. Slúžia ako potvrdenie, že očakávania svojho okolia naplňajú.

3. Rodina, kamaráti a učitelia – inšpirácia intelektovo nadaných študentov

Pre väčšinu respondentov hrali najvýraznejšiu úlohu v rámci sociálneho prostredia rodičia. Každý respondent sa o rôznych alternatívach alebo už o konkrétnej voľbe s rodičmi rozprával. S výnimkou dvoch respondentov, ktorým rodičia do rozhodovania vôbec nezasahovali, väčšina rodičov priamo predkladala svojim deťom aj vlastné predstavy a preferencie študijných odborov a konkrétnych vysokých škôl. Rodičom záleží na tom, aby ich deti študovali na školách, ktoré majú dobrú úroveň. Rodičia preferujú a podporujú voľbu študijných odborov, ktoré hodnotia ako užitočné, praktické a spoločensky uznávané a ktoré sa vo všeobecnosti viažu k povolaniam s dobrým uplatnením a finančným zabezpečením.

„Mama mi povedala, aby som si dal prihlášku na právo, lebo je to dobrá škola, zoberú ma tam bez prijímačiek. Nebolo to také, že buď právnik, lebo právnici dobre zarábajú. Bolo to také, že ma tam zoberú, je to v pohode vec a dostatočne všeobecná na to, aby sa od toho dalo odpichnúť.“ (Boris, študent práva)

V niektorých prípadoch majú rodičia a ďalší členovia rodiny inšpiratívnu úlohu práve tým, čomu sa v živote reálne venujú a aké povolania vykonávajú. Ak sú rodičia vo svojej práci úspešní, povzbudzuje to ich deti k viere, že môžu byť v danej oblasti tiež úspešní. Postoj rodičov alebo iných členov rodiny k povolaniu alebo pracovnej oblasti tiež moderuje študijné či kariérové aspirácie nadaných detí.

„Z toho dlhodobého hľadiska by ma lákalo založiť si niečo sám. Myslím si, že je to aj také vnútorné a prirodzené, lebo to vidím v rodine, moji rodičia obaja podnikajú, tak si možno viac verím. Neviem, či je to objektívne, myslím si, že by som na tom možno aj mal, takže asi hlavne kvôli tomu, že rodičia to robia úspešne. Nevidím dôvod, prečo by som ja nemal.“ (Marián, študent manažmentu)

Ďalším faktorom, ktorý zohráva pri výbere vysokej školy úlohu sú kamaráti, rovesníci. Kamaráti môžu priamo ovplyvniť voľbu študijného odboru a to najmä v prípade, že sú študenti nerozhodní, zvažujú viac alternatív a vo svojich alternatívach nemajú jasnú preferenciu.

„Všetci moji blízki kamaráti išli na informatiku, boli dvaja moji kamaráti, čo vždy programovali a bolo jasné, že pôjdu na informatiku a potom som mal aj takých, ktorí boli na tom ako ja, že nebolo jasné, že čo a nakoniec si vybrali toto. Verím tomu, že nejaký dôvod na to bude, že skupina 5 ľudí, čo nevedia, čo robiť sa všetci rozhodnú, že idú na informatiku, možno keby sa tak 4 nerozhodli, tak ani ten 5 sa tak nerozhodne, mi to tak príde, pravdepodobne aj toto ma ovplyvnilo.“ (Ivan, študent informatiky)

„Môj najlepší kamarát išiel tiež do Británie, s ním som sa o tom dosť rozprával, od neho som aj dosť veľa informácií aj získal, lebo on sa na ten spôsob prihlasovania pozrel o niečo skôr, to ma dosť ovplyvnilo aj VŠ aké sme si vybrali. Vybrali sme si aj také rovnaké, aby sme tam mohli ísť spolu.“ (Marián, študent manažmentu)

Tretím činiteľom v rámci sociálneho prostredia sú učitelia, ktorí motivujú nadaných študentov k záujmu o určitú študijnú oblasť svojim nadšením pre predmet, ktorému sa venujú, a samotným prístupom k študentom a vyučovaniu.

Diskusia

Hlavným cieľom výskumu bolo zistiť, akú úlohu zohráva intelektové nadanie v kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov. Ďalej sme sa zamerali na zistenie, čo intelektovo nadaní študenti berú do úvahy pri svojom rozhodovaní a čo formuje ich kariérové a študijné voľby. Prostredníctvom analýzy dát sme identifikovali nasledovné tri spoločné témy, ktoré zastávajú výraznú úlohu v kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov: intelektové nadanie, vysoké očakávania a sociálne prostredie. Zistili sme, že intelektové nadanie má temnejšie aj svetlejšie stránky. Hoci sme sa stretli aj so študentmi, ktorí nadanie označovali ako niečo bežné a normálne, každý intelektovo nadaný študent dokáže pomenovať prínos alebo záťaž v spojitosti so svojim nadaním. Žiadny intelektovo nadaný študent si nadanie neasociuje s radosťou, potešením ani ľahkosťou bytia. Nadanie im nezaručuje absolútny a všadeprítomný úspech. Na druhej strane, v určitých oblastiach alebo situáciách pre študentov nadanie prínosom určite je. Najmä v súvislosti so študijnou oblasťou v rámci schopnosti rýchleho učenia a porozumenia. Prínos nadania v študijnej oblasti bol najvýraznejší aj podľa výsledkov výskumu Petersonovej (2000), ktorá zistila, že 60 % nadaných respondentov vníma nadanie ako výhodu práve v akademickej oblasti. Ako záťaž či problém v spojitosti s nadaním boli najčastejšie označované vysoké očakávania a vytváranie či udržiavanie medziľudských vzťahov. Prostredníctvom analýzy sme zistili, že intelektové nadanie zohráva v kariérových a študijných voľbách niekoľko

funkcií. Jednou z nich je povzbudzujúca úloha nadania. Ak si študenti uvedomujú svoje nadanie, pri kariérovom a študijnom rozhodovaní dodáva študentom sebavedomie a podporuje vieru v úspech vo vybranej oblasti. V tomto výskume sa prejavila napríklad voľbou náročnejšieho študijného odboru, kde si študenti viac verili, že sú štúdiom schopní zvládnuť.

Najvýraznejšia charakteristika intelektového nadania je potreba poznania a potreba učiť sa. Musil (1987) túžbu po poznaní zaraďuje medzi základné charakteristiky nadaných jednotlivcov. Študenti majú intenzívnu potrebu poznať či už rôzne javy, procesy alebo udalosti do hĺbky, chcú poznať zákonitosti, preto si vyberajú študijné odbory, kde predpokladajú uspokojenie tejto potreby. Respondenti pri samotnom výbere študijných odborov kládli veľký dôraz na záujem o vybranú študijnú oblasť a tento záujem sa spája s túžbou vedieť a získať v danej oblasti čo najviac vedomostí. Záujem o danú oblasť a s tým spojená túžba vedieť bola dôležitou motiváciou pri kariérovom a študijnom rozhodovaní. Intelektovo nadaní študenti si vyberajú študijné odbory, ktoré hodnotia ako bohaté na množstvo a kvalitu vedomostí. Nemajú radi stagnáciu, preto zvažujú aj užitočnosť študijného odboru, rozmanitosť a výzvy, ktoré im profesia môže priniesť. Intelektovo nadaní študenti pri voľbe štúdia zvažujú aj štýl vyučovania. Dávajú prednosť logickému, aktívnemu učeniu pred mechanickým memorovaním, pretože radi premýšľajú a je pre nich dôležité učebný materiál skutočne pochopiť, prepájať si súvislosti a vedieť vedomosti v praxi použiť. Potreba učiť sa a spomenuté preferencie v učení patria medzi charakteristiky nadaných študentov, ktoré opisujú vo svojich publikácii napríklad Hríbková (2009) a Whitmore (1985).

Analýza dát poukazuje na to, že intelektové charakteristiky nadaných študentov zohrávajú dôležitú úlohu pri preferenciách študijných odborov a výbere povolania týchto študentov. Mnoho autorov poukazuje na multipotencialitu ako charakteristickú vlastnosť nadaných študentov a býva spájaná práve s ich študijným a kariérovým rozhodovaním. Ako problematický faktor pri voľbe štúdia, povolania a tiež kariérového poradenstva ju vníma napríklad Stewart (1990), Vendel (2008) a Dočkal (2011). Multipotencialitu sme zaznamenali aj vo výpovediach našich respondentov, jej úloha však nie je jednoznačná. Môže predstavovať prínos aj záťaž, závisí to od mnohých činiteľov, napríklad osobnostných vlastností, schopností, rozhodnosti, sebaistoty. Nie všetci intelektovo nadaní študenti, ktorí majú viacero oblastí záujmu, majú problém vybrať si jednu z nich, nie sú na všetky zameraní rovnako, majú svoje preferencie. Ďalšie oblasti si nadaní študenti následne ponechávajú ako záľuby, ktorým sa venujú vo svojom voľnom čase. V tomto smere možno vidieť multipotencialitu ako prínosný činiteľ, keďže hodnotné trávenie voľného času prináša

uspokojenie, radosť a prispieva k rozvoju. Zaznamenali sme však aj multipotencialitu spojenú s nerozhodnosťou. V tomto prípade to pre konkrétneho respondenta znamenalo problém zúžiť množstvo alternatív len na jednu konkrétnu voľbu, potrebu dlhšieho času na rozhodovanie, pocit neistoty, následne sa však dostavil aj pocit úľavy, keď sa už konkrétny výber zrealizoval. Študenti, ktorí výber z viacerých alternatív považovali za problematický, túto dilemu riešili výberom študijných odborov, ktoré sú všeobecnejšie a ich štúdiom si nelimitujú možnosti robiť aj po vyštudovaní daných odborov v podstate čokoľvek iné, pre čo sa neskôr rozhodnú. Neexistuje však istota, že po skončení vysokej školy už bude nadaný študent vedieť, akému povolaniu sa chce venovať.

Vendel (2008) vo svojej publikácii poukazuje na mylné predstavy o nadaných študentoch, podľa ktorých všetci nadaní presne vedia, čomu sa chcú venovať. S týmito predstavami sa nezhodujú ani výsledky nášho výskumu. Osem z desiatich respondentov zvažovalo pri výbere vysokej školy viac ako dve rôzne alternatívy. Všetci respondenti si aktívne hľadali informácie o študijných odboroch z rôznorodých zdrojov v snahe získať čo najviac informácií a vo svojom rozhodovaní získať čo najväčšiu istotu.

Okrem intelektového nadania sme identifikovali ďalšie dva faktory, ktoré zohrávajú veľkú úlohu pri kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov. Sú nimi vysoké očakávania zo strany iných, ktoré vyvolávajú strach zo zlyhania. Ľudia majú o intelektovom nadaní rozličné predstavy. Niektorí si s nadaním spájajú mýty o nadprirodzených schopnostiach a dokonalosti, vo svojich predstavách vidia ľudí, ktorí majú pred sebou dosahovanie veľkých cieľov a veľkú budúcnosť. Nadaní by mali veľa dokázať, pretože sú schopní, vedia zdolávať prekážky a najmä majú schopnosti, ktoré im cestu za vysnívanou budúcnosťou uľahčujú. Delisle (1985) zdôrazňuje ich negatívny význam pre kariéru nadaného jednotlivca, Stewart (1999) očakávania spája so zvýšenou nerozhodnosťou a Vendel (2008) zdôrazňuje strach zo zlyhania, ktorý sme zistili aj u našich respondentov. Zdrojom očakávaní sú rodičia a iní príbuzní, kamaráti, učitelia aj zamestnávateľia. Z analýzy vyplynulo, že vysoké očakávania nadaným študentom spôsobujú nepríjemné pocity a záťaž, vyvolávajú strach zo zlyhania, z neúspechu, strach zo sklamania seba a iných. Na zvládnutie týchto očakávaní používajú rôzne stratégie. Medzi ne patrí zamlčovanie nadania, snaha vyhnúť sa neúspechu vyberaním si odborov, v ktorých predpokladajú úspech.

Medzi ďalšie činitele, ktoré pri svojich voľbách berú do úvahy, patria prestíž a úroveň vysokej školy a študijného odboru, budúce uplatnenie zvažovaných odborov, možnosť kariérového rastu pri výbere povolania, oblasti a konkrétnej spoločnosti. Tieto činitele nie sú

primárne, ale študenti ich určitým spôsobom zvažujú v snahe naplniť očakávania iných a samého seba. Intelektovo nadaní študenti zdôrazňujú potrebu vidieť výsledky svojej práce, potrebujú spätnú väzbu a uznanie zo svojho okolia. Sú to spôsoby, ako sa uistiť o správnosti svojich volieb a aktivít.

Úlohu pri študijných a kariérových voľbách intelektovo nadaných študentov zohráva aj sociálne prostredie, ktoré tvorí najmä rodina, kamaráti a učitelia. Toto zistenie je v súlade s výskumom Nelsona a Smitha (2001), ktorí skúmali externé premenné ovplyvňujúce voľbu povolania nadaných dievčat. Ako významné premenné identifikovali rodinu, rovesníkov a školské prostredie. V našom výskume boli vo väčšine prípadov do rozhodovania zapojení najmä rodičia. Tí zasahovali do rozhodovacieho procesu detí rôznymi spôsobmi, mali však najmä poradenskú funkciu, prípadne podpornú. Rodičia odporúčali svojim deťom najmä študijné odbory, ktoré sú perspektívne, majú dobré meno a spájajú sa s dobrým uplatnením a určitým finančným zabezpečením. Niektorí rodičia odporúčali svojim deťom aj štúdium v zahraničí, ktoré sa tiež spája s prestížou a kvalitnou úrovňou vzdelania. Žiadny účastník výskumu sa nevyjadril, že by zo strany rodičov vnímal nátlak, aby si zvolil študijný odbor, ktorý jeho rodičia preferujú. Rady rodičov boli vnímané ako odporúčanie, nie ako niečo, čo si musia nutne zvoliť. Okrem poradenskej funkcie sú rodičia alebo príbuzní v kariérových a študijných voľbách pre intelektovo nadaných študentov pozitívnym vzorom, ak sa sami venujú povolaniu, ktoré ich naplňuje a sú v ňom úspešní. V takom prípade sú pre svoje deti inšpiráciou a intelektovo nadaní študenti si vyberajú rovnaké povolania ako vykonávajú ich rodičia, respektíve rovnakú oblasť pôsobenia. Takúto situáciu sme postrehli u dvoch účastníkov nášho výskumu. Rodičia tiež svojimi postojmi a kariérovým pôsobením moderujú voľby a preferencie svojich detí. U jedného účastníka sme napríklad zaznamenali, že netuži po veľkej kariére, či kariérom postupe, pretože – ako sa sám vyjadril – ani jeho rodičia nie sú kariérové typy.

Zaujímavosťou je, že ani jedno z dievčat, ktoré participovali na našom výskume, do úvah o svojej budúcnosti nezahrnulo založenie si rodiny. Zahraničná literatúra poukazuje na to, že nadané dievčatá mávajú konflikt medzi svojimi rodinnými a kariérovými plánmi a vyzdvihujú to ako rozdiel medzi nadanými dievčatami a chlapcami (Arnold, 1993). My sme sa stretli s dvomi chlapcami, ktorých založenie rodiny ovplyvnilo veľmi výrazne v rámci uvažovania o ich kariérových aspiráciách. Prvý respondent priamo pomenoval rodinu ako svoju najväčšiu prioritu a zdôraznil, že nie je ochotný pre kariérový postup a vysoké pracovné nasadenie stratiť čas, ktorý by mohol svojej rodine venovať. Preto sám neaspiruje na vysoké

pozície a nezáleží mu na kariérom postupe. V druhom prípade sa práve založenie si rodiny u respondenta spája s potrebou nájsť si zamestnanie, ktoré jeho rodinu dokáže finančne zabezpečiť. Respondent by preto podľa vlastných slov radšej prednosť lepšie zaplatenej práci pred zaujímavejšou prácou, ktorá je finančne ohodnotená slabšie. Do rozhodovania nadaných študentov výrazným spôsobom zasahujú hodnoty, ktoré formujú ich voľby.

Podľa výsledkov analýzy kamaráti zohrávajú úlohu pri študijnom rozhodovaní najmä študentov, ktorí sú nerozhodní a nemajú presne vyhranené záujmy. V takom prípade môžu kamaráti svojou vlastnou voľbou podporiť študijný výber nadaných študentov, prípadne ich motivovať k výberu rovnakého alebo podobného študijného odboru či smeru. Kamaráti, najmä tí starší, sú dôležitým zdrojom informácií. Intelektovo nadaní študenti si na svojich rozhodnutiach dávajú záležať a snažia sa pred absolútnym rozhodnutím získať čo najviac informácií. Nemyslíme si, že by kamaráti zohrávali primárnu alebo zásadnú úlohu pri študijných a kariérových rozhodnutiach intelektovo nadaných študentov. Avšak, pri niektorých účastníkoch sme zaznamenali usmerňujúcu a poradenskú úlohu.

V rámci sociálneho prostredia sme zaznamenali aj moderujúcu úlohu učiteľov v kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov. V konkrétnom prípade učiteľ jedného z našich účastníkov motivoval svojim učebným štýlom a vlastným nadšením pre predmet, ktorý vyučoval natoľko, že nad ním účastník vážne uvažoval ako nad možnou študijnou alternatívou. Tento študent si však napokon daný študijný smer nevybral, pretože celý život inklinoval k informačným technológiám. Myslíme si teda, že prístup učiteľa môže študentov motivovať k určitým študijným oblastiam alebo povolaniam, ale jeho vplyv nie je až tak silný, aby si študent vybral smer, ktorý nekorešponduje s jeho vlastnými záujmami a schopnosťami. Prístup učiteľa však celkovo ovplyvňuje spokojnosť s výberom študijného odboru. V kombinácii s inými faktormi môže byť nevyhovujúci prístup učiteľov aj príčinou zmeny vybraného študijného odboru. Nadaní študenti prikladajú vzdelaniu vysokú hodnotu a myslíme si, že mnohí v škole ako takej vidia svoj ďalší domov, vzhliadajú k učiteľom a ich prístup je pre nich náležite veľmi dôležitý. Vplyvom učiteľov sa vo svojej štúdií zaoberal Watters (2010), ktorý nepriniesol dôkaz o ich zásadnom vplyve na študijné a kariérové voľby nadaných študentov, avšak opisuje vlastnosti učiteľov povzbudzujúce nadaných študentov k štúdiu a zaraďuje medzi ne najmä nadšenie učiteľa pre učenie alebo konkrétnu oblasť, čo je v súlade s našimi zisteniami.

V našej práci sme sa snažili o porozumenie a opis prežívania a význam skúsenosti nadaných študentov s ich kariérovými a študijnými voľbami. Uvedomujeme si, že naše

výsledky je možné len veľmi ťažko zovšeobecniť, respektíve vôbec, nakoľko výskumu bol realizovaný s malým počtom respondentov, hoci ako uvádza Gavora (2006) zovšeobecňovanie medzi ciele kvalitatívneho výskumu nepatrí. Limitom nášho výskumu je využitie jedinej metódy získavania údajov, prostredníctvom rozhovoru. V prípade, že by bola využitá ešte ďalšia metóda, bolo by možné údaje porovnať, zistiť odlišnosti a podobnosti. Uvedomujem si ďalej vlastnú praktickú neskúsenosť s daným typom výskumu a takisto s metódou získavania dát.

Záver

Výsledky nášho výskumu ukazujú, že študenti svoje nadanie hodnotia ako prínos, najmä čo sa týka rýchlejšieho učenia, pochopenia javov a súvislostí. Naopak, nevýhodu vidia vo vysokých očakávaniach zo strany iných a vo fungovaní v rámci medziľudských vzťahov či vytváraní vzťahov. Stretli sme sa aj s názorom, že nadanie je niečo bežné a normálne. Prípadne, že účastníci výskumu vnímajú samých seba ako bežných ľudí, neodlišujúcich sa od bežnej populácie. Niektorí účastníci pocítovali naopak rozdiely v porovnaní s bežnou populáciou, či svojimi vrstovníkmi, najmä v záujmoch a vlastnostiach. Zistili sme, že u študentov, ktorí si uvedomujú prínos, zohráva nadanie najmä povzbudzujúcu rolu. Hoci nie všetci študenti dokázali vo svojich odpovediach v rozhovore otvorene a jednoducho rozprávať o svojom nadaní, najmä jeho vplyve na ich študijné a kariérové voľby, ich voľby a motívy k voľbám v niektorých prípadoch odzrkadľovali ich intelektové zameranie osobnosti a charakteristiky, ktoré sa viažu v menšej či väčšej rovine k intelektovému nadaniu. Výskumom sme poukázali na dôležité faktory, ktoré hrajú kľúčovú úlohu pri kariérových a študijných voľbách intelektovo nadaných študentov. Sú nimi potreba poznania a učenia, hlboký záujem, štýl učenia a multipotencialita, či vysoké očakávania a sociálne prostredie. Vysoké očakávania zo strany druhých ovplyvňujú prežívanie nadaných študentov a keďže sa tieto očakávania viažu najmä na ich budúcnosť, ovplyvňujú do istej miery ich študijné a kariérové voľby. Z analýzy dát sme zistili, že nadaným študentom vysoké očakávania spôsobujú viac strach zo zlyhania a sklamania ako by boli pre nich motiváciou. Očakávania vnímajú a hodnotia niekedy ako nereálne a prehnané. Tieto očakávania sme zaznamenali zo strany rodiny, kamarátov, rovesníkov, učiteľov aj pracovného prostredia. Nadaní študenti zohľadňujú pri voľbe štúdia či povolania aj prestíž či úroveň vysokej školy a povolania, či perspektívu akú im študijný odbor či povolanie prináša. Je pre nich zvlášť dôležité vidieť výsledky svojho snaženia a dostávať spätnú väzbu. Čo sa týka sociálneho prostredia, v súvislosti so študijnými a kariérovými voľbami nadaných študentov zohrávajú v rôznej

miere úlohu najmä rodičia. Zaznamenali sme najmä ich poradenskú alebo inšpiratívnu funkciu. V niektorých prípadoch rozprávajú o svojich voľbách s kamarátmi, najmä staršími.

Bližším objasnením faktorov, ktoré zohrávajú úlohu v kariérových a študijných voľbách nadaných študentov a ich funkcií, sme prispeli k poznaniu o tom, ako nadaní študenti uvažujú nad svojou budúcnosťou, čo je pre nich v spojitosti s výberom vysokej školy a povolania dôležité, aké motívy ich vedú ku konkrétnym voľbám. Dúfame, že náš výskum by svojimi zisteniami mohol prispieť k lepšiemu poradenstvu pre nadaných študentov.

Literatúra

Arnold, K. D. (1993). Undergraduate aspirations and career outcomes of academically talented women: A discriminant analysis. *Roeper Review*, 15(3), 169-176.

Delisle, J.R. (1985). Vocational problems. In Freeman J. (Eds.), *The Psychology of Gifted Children. Perspectives on Development and Education* (pp 367-379). New Jersey: John Wiley & Sons.

Dočkal, V. (2005). *Zaměřeno na talenty aneb Nadání má každý*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Dočkal, V. (2011). *Problémy študijného poradenstva pre intelektovo nadaných žiakov základnej školy*. In: Matula, Š. (Eds.), *Kariérové poradenstvo v rezorte školstva a jeho interdisciplinárne súvislosti - tradícia, aktuálny stav, perspektívy*. Zborník príspevkov z II. poradenských dní v Slovenskej republike s medzinárodnou účasťou. Dolný Kubín: CPPPaP.

Dočkal, V. (2013). Nadané deti a deti (žiaci) s nadaním. *Príloha časopisu Psychológia a patopsychológia dieťaťa: Komplexný poradenský systém prevencie a ovplyvňovania sociálnopatologických javov v školskom prostredí*, 2, 42-55.

Emmett, J. D., Minor C.W. (1993). Career decision-making factors in gifted young adults. *Career Development Quarterly*, 41(4), 350-366.

Fiebing, J. N. (2008). Gifted American and German adolescent women: a longitudinal examination of attachment, separation, gender roles, and career aspirations. *High Ability Studies*, 19(1), 67-81.

Fredrickson R. H. (1986). Preparing gifted and talented students for the world of work. *Journal of Counseling & Development*, 64(9), 556-557.

- Gavora, P. (2006). *Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: Regent
- Grant, D. F. (2000). The Journey Through College of Seven Gifted Females: Influences on Their Career Related Decisions. *Roeper Review*, 22(4), 251-261.
- Greene, M. J. (2003). Gifted Adrift? Career Counseling of the Gifted and Talented. *Roeper Review*, 25(2), 66-72.
- Greene, M. J. (2006). Helping Build Lives: Career and Life Development of Gifted and Talented Students. *Professional school counseling*, 10(1), 34-42.
- Hříbková, L. (2009). *Nadání a nadaní: Pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. Praha: Grada.
- Kelly, K., Cobb, S. (1991). A profile of the career development characteristics of young gifted adolescents: Examining gender and multicultural difference. *Roeper Review*, 13(4), 202-206.
- Laznibatová, J. (2007). *Nadané dieťa, jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: Iris.
- Leung S. A., Conoley C.W., Scheel M. J. (1994). The Career and Educational Aspirations of Gifted High School Students: A Retrospective Study. *Journal of Counseling & Development*, 72(3), 298-303.
- Mesárošová, M. (2011). Sebaregulácia a nadanie. Teoretické koncepty a modely. In: Lovaš, L., Mesárošová, M. (Eds.), *Psychologické aspekty a kontexty sebaregulácie* (s. 1421). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Metodické pokyny na zaraďovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov č. CD-2005-19376/26377-1:091 schválené Ministerstvom školstva Slovenskej republiky dňa 25. augusta 2005 s platnosťou od 1. septembra 2005, aktualizované s platnosťou k 1. septembru 2008. Dostupné z: http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/pdf/metodicke_pokyny08.pdf.
- Miller, K., Cummings, G. (2009). Gifted and Talented Students' Career Aspirations and Influences: A Systematic Review of the Literature. *International Journal of Nursing Education Scholarship*, 6(1), 1-2

- Miller, K., Cummings, G. (2009). Gifted and Talented Students' Career Aspirations and Influences: A Systematic Review of the Literature. *International Journal of Nursing Education Scholarship*, 6(1), 1-26.
- Nelson, M. A., Smith, S. W. (2001). External Factors Affecting Gifted Girls' Academic and Career Achievements. *Intervention in School & Clinic*, 37(1), 19-23.
- Peterson, J. S. (2000). Preparing for College--Beyond the Getting-In Part. *Gifted Child Today*, 23(2), 36-42.
- Pietkiewicz, I., Smith, J.A. (2014). A practical guide to using Interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Czasopismo Psychologiczne – Psychological Journal*, 20(1), 7-14.
- Stewart, J. B. (1999). Career Counselling for the Academically Gifted Student. *Canadian Journal of Counselling*, 33(1), 3-12.
- Vendel, Š. (2008). *Kariérní poradenství*. Praha: Grada.
- Vendel, Š., Michňo, J. (2000). Niektoré charakteristiky profesijného vývinu nadaných gymnazistov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 35(4), 291-303
- Watters, J. J. (2010). Career decision making among gifted students: the mediation of teachers. *Gifted Child Quarterly*, 54(3), 222-238.
- Whitman, J. (1985). New Challenges to Common Identification Practices In Freeman J. (Eds.), *The Psychology of Gifted Children. Perspectives on Development and Education* (pp 93 - 115). New Jersey: John Wiley & Sons.

Kariérové voľby matematicky nadaných chlapcov a dievčat

Maxim Dolinský, Eva Vavráková

Abstrakt

Tento exploračno-verifikačný kvantitatívny výskum sa zaoberá kariérovými preferenciami matematicky nadaných adolescentov. Sleduje rozdiely vo výbere vysokých škôl a pracovných oblastí matematicky nadaných chlapcov a dievčat a porovnáva ich voľby s ostatnými adolescentmi. Výskumnú vzorku tvorilo 41 respondentov. Na zistenie ich kariérových preferencií sme vytvorili dotazník pozostávajúci z 5 sekcií (Germejs, Boeck, 2001; Jung, 2014). Zatiaľ čo matematicky nadaní chlapci majú silný záujem o štúdium IT technológií a matematiky, dievčatá prejavujú vo výbere silnú diverzitu preferovaných študijných odborov. Podobné výsledky sa ukázali aj pri preferenciách pracovných oblastí. Bližšie nás zaujímali externé faktory, ktoré zohrávajú dôležitú rolu pri ich kariérovom rozhodovaní. Ukázalo sa, že vo faktoroch okolia sa odlišujú nadaní chlapci od dievčat, a to vo faktoroch médií a učiteľia. Taktiež pri faktoroch atraktivity povolania sa nadaní adolescenti z hľadiska pohlavia odlišujú vo faktoroch zábava a uznanie.

Kľúčové slová: nadanie, matematické nadanie, kariérové voľby, kariérové rozhodovanie

Teoretické východiská

Matematické nadanie je podľa Mesárošovej (1998, s. 29) „súbor priaznivo zosúladených nadpriemerných všeobecných intelektových schopností, vysoko rozvinutých matematických a tvorivých schopností, ako aj optimálna motivácia k matematickým úlohám, a to v ich vzájomnej interakcii“. Matematicky nadaní adolescenti sú často schopní vidieť vzťahy a prepojenia bez zásahu formálnej výučby špecificky zameranej na konkrétny obsah (Johsen, Kendrick, 2005). Výskum Germejsa a Boeck (2001) sa zameriava na rozhodovanie nadaných študentov a bližšie hovorí o silnej nerozhodnosti v oblasti kariérových preferencií. Autori výskumu uvádzajú tri faktory, ktoré sú možným zdrojom kariérovej nerozhodnosti: *faktor informovanosti*, *faktor hodnôt* a *výsledný faktor neistoty* (Germejs, Boeck, 2001). Podľa Feldmana (2003) je jedným z významných faktorov kariérovej nerozhodnosti detí aj nízka zaangažovanosť rodičov vo vlastnom kariérovom raste. Naopak, kariérová rozhodnosť pozitívne vplýva na kariérovú motiváciu dieťaťa alebo na duševnú pohodu človeka (Feldman, 2003). Výskum Smallovej z roku 2005 poukazuje, že viac než 76 % je rozhodnutých pre pokračovanie v danom odbore – štúdium vedecko-matematicko-technických odborov.

Autorka výskumu takisto zistila, že zdrojom vplyvu na absolventov sú práve skúsenosti z predošlej práce, rodina či ich akademické úspechy. Medzi najpreferovanejšie zamestnania nadaných študentov patrí vedec alebo doktor. Naopak, na dolnej hranici boli umiestnené pracovné pozície ako učiteľ, herec, umelec či zdravotná sestra. V komparácii s deťmi s bežným vzdelaním sa ich odpovede opakovali pri pozíciách ako právnik, zdravotná sestra, herec či manažér (Kher-Durlabhji, Lacina-Gifford, Carter & Lalande, 1997). Nadané dievčatá majú väčší záujem o umelecké a sociálne smery, zatiaľ čo chlapci sa vidia v podnikateľských či investigatívnych smeroch (Hung-Chang & Mei-Ju, 2014). Naopak, výskum uskutočnený na pôde stredných škôl v Sydney v Austrálii ukázal, že rozhodnutia nadaných stredoškôľakov v oblasti kariéry a zamestnania sú rovnaké ako u ich rovesníkov (Jung, 2014). Výskum Schoona a kol. (2001) hovorí o 29 percentách chlapcov, ale len 3 percentách dievčat s túžbou budovať svoju kariéru v prírodných vedách, medicíne či inžinierstve vo veku 16 rokov. Dievčatá, ktoré navštevujú školy určené len pre dievčatá, sú viac presvedčené o budovaní kariéry v oblasti prírodných vied než dievčatá na bežných zmiešaných školách.

Výskum Petersona a jeho kolegov (2012) ukazuje, že zmeny spojené s rodinou môžu mať pozitívny alebo negatívny dopad na ostatných členov rodiny. Emocionálna podpora dieťaťa, akceptácia zo strany rodičov, tolerantné a demokratické prostredie, voľnosť a súdržnosť rodiny sú veľmi dôležitými faktormi, ktoré by nemali absentovať v rodine nadaného dieťaťa (Laznibatová, 2007). Ukázalo sa, že rozvoj nadania dieťaťa je najefektívnejší a najúspešnejší vtedy, keď záujmy rodičov sa zhodujú so záujmami samotného dieťaťa a rodičia svoje dieťa podporujú. V reálnom prostredí sa však niekedy stretávame s prílišnou vyhranenosťou záujmov alebo s neistotou a nevyhranenými záujmami, či rozporom medzi potrebami dieťaťa a ponukou škôl, resp. trhu práce. Problémy, ktoré sú bežne sa vyskytujúce spočívajú taktiež v konflikte dieťaťa a rodičovského preceňovania, podceňovania alebo nesúladu medzi prianiami dieťaťa a požiadavkami rodiča (Dočkal, 2011).

Rodové rozdiely a stereotypy v oblasti výberu pracovnej pozície sú horúcou témou množstva výskumov (Nelson & Smith, 2001; Tinklin, Croxford, Ducklin & Frame, 2005; Domenico & Jones, 2006; Hug- Chang, Mei-Ju, 2014). Stereotypizovanie stále hrá významnú rolu pri výbere kariérovej dráhy mnohých študentov (Hug-Chang, Mei-Ju, 2014). Záujem o štúdium prírodných vied ako je biológia či chémia je silnejší u dievčat než u chlapcov. Súčasne, viac než polovica študentiek bakalárskeho stupňa daných odborov získa daný titul. Avšak uplatnenie v oblasti inžinierstva, fyziky či IT odborov je priaznivejšie pre mužov, u žien je len 26 % (Fiebig, Beauregard, 2011).

Ciele výskumu

Hlavným cieľom bolo preskúmať rodové špecifiká kariérového rozhodovania nadaných študentov na Slovensku, pričom sme sa zamerali na matematicky nadaných stredoškolákov. Konkrétne nás zaujíma nasledovné:

- faktory, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu pri smerovaní kariérovej dráhy matematicky nadaných študentov,
- odlišnosti a špecifiká vo výbere vysokých škôl a pracovných oblastí medzi matematicky nadanými chlapcami a dievčatami,
- rodové rozdiely vo výbere študijného odboru vysokej školy,
- rodové stereotypy, ktoré sa vzťahujú k jednotlivým zamestnaniam a ich vzťah k výberu povolania u dievčat,
- rozhodnosť matematicky nadaných študentov

Výskumné otázky a hypotézy

a) Kariérové preferencie

H1: *Predpokladáme, že matematicky nadaní adolescenti preferujú vysoké školy s vedecko-technickým zameraním (Small, 2005).*

H2: *Predpokladáme, že matematicky nadaní adolescenti preferujú pracovné zamestnania s vedecko-technickým zameraním (Small, 2005).*

VO1: *Aké študijné odbory preferujú matematicky nadaní chlapci?*

VO2: *Aké študijné odbory preferujú matematicky nadané dievčatá?*

VO3 *Aké pracovné oblasti preferujú matematicky nadaní chlapci?*

VO4: *Aké pracovné oblasti preferujú matematicky nadané dievčatá?*

b) Vplyv externých faktorov

H3: *Predpokladáme, že rodina zohráva u matematicky nadaných študentov dôležitejšiu rolu pri výbere povolania ako u ostatných študentov (Peterson a kol., 2012).*

VO5: *Existujú v skupine matematicky nadaných adolescentov rodové rozdiely v miere vplyvu externých faktorov na rozhodovanie o vysokej škole?*

VO6: *Existujú v skupine matematicky nadaných adolescentov rodové rozdiely v miere vplyvu externých faktorov na rozhodovanie o zamestnaní?*

c) Faktory atraktivity povolania

VO7: *Existujú rozdiely medzi matematicky nadanými a ostatnými adolescentami, v tom, akú dôležitosť prisudzujú jednotlivým faktorom atraktivity ich budúceho povolania?*

VO8: *Existujú rozdiely medzi matematicky nadanými chlapcami a dievčatami v tom, akú dôležitosť prisudzujú jednotlivým faktorom atraktivity ich budúceho povolania?*

d) Rozhodnosť

VO9: *Existujú rozdiely v rozhodnosti medzi matematicky nadanými adolescentmi a ostatnými adolescentmi?*

VO10: *Existujú rozdiely v rozhodnosti medzi matematicky nadanými chlapcami a dievčatami?*

Výskumná vzorka

Našu vzorku tvorilo 88 študentov vo veku 16-18 rokov. Z celkovej vzorky 88 študentov sme na základe ich umiestnenia v matematických súťažiach, na Slovensku i v zahraničí, identifikovali 41 respondentov ako matematicky nadaných študentov. Predpokladáme, že študenti, ktorí sa niekoľkokrát umiestnili medzi 50 % najúspešnejších riešiteľov alebo aspoň raz medzi 10 % najúspešnejšími riešiteľmi, majú matematické nadanie. Pre získanie vzorky sme sa rozhodli osloviť primárne Korešpondenčný matematický seminár (ďalej len KMS), ktorého sa zúčastňujú najlepší riešitelia matematických úloh a zadaní na Slovensku. Najúspešnejší riešitelia sú taktiež účastníkmi medzinárodných matematických súťaží. Pre väčšiu rozmanitosť a získanie väčšieho výberového súboru sme taktiež analyzovali výsledky matematických olympiád za posledných 5 rokov a rozhodli sa osloviť stredné školy a gymnáziá na Slovensku, ktorých riešitelia sa umiestnili na popredných priečkach v danej matematickej súťaži. Je potrebné poznamenať, že medzi prvými pozíciami sa väčšinou striedali študenti gymnázií a stredných škôl pre nadané deti v Bratislave.

Metóda

Ako výskumnú metódu pre náš výskum sme sa rozhodli použiť dotazník. Dotazník, ktorý sme zostavili pre účely práce, sa skladá z 5 sekcií:

Prvá sekcia sa zaoberá *vzťahom k matematike*. Obsahuje 11 položiek, ktoré sú súčasťou modifikovaného dotazníka vytvoreného Lirom a Ecclesom (1997). Respondent v tejto časti posudzuje svoje znalosti v matematike a vzťah k samotnej matematike. Posledné otázky sa dotýkajú dosiahnutých výsledkov v matematických súťažiach. Na základe otázok ohľadom umiestnenia v matematických súťažiach sme z celkovej vzorky identifikovali ako matematicky nadaných študentov tých, ktorí v rámci umiestnenia v matematických súťažiach patrili do 10 % až 50 % najlepšie umiestnených.

Sekcia B sa zameriava na *doterajšie pracovné skúsenosti* respondenta a jeho aktuálne kariérové preferencie. Jej podsekcia sa zaoberá preferovanou pracovnou oblasťou. Svoj výber respondenti odôvodňujú i kvalitatívne – majú za úlohu uviesť tri slová, ktoré zdôvodňujú ich výber. V tejto sekcii nás taktiež zaujíma, kto alebo čo je dôležité pri výbere týchto kariérových preferencií. Ich tvrdenia overujeme prostredníctvom posledných otázok, ktoré sa respondenta pýtajú, nakoľko si je svojim výberom istý a či ho plánuje meniť. Respondent mohol taktiež uviesť aj kedy bol jeho výber uskutočnený, ak už uskutočnil svoje rozhodnutie.

Sekcia C sa týka *práce resp. pracovnej pozície*, ktorú respondent uviedol v predchádzajúcej sekcii. V prípade, že žiadnu neuviedol, má si v mysli predstaviť svoju vysnívanú prácu. Následne má za úlohu reagovať na výroky prostredníctvom 5-bodovej Likertovej škály (od úplne nesúhlasím po úplne súhlasím). Táto sekcia je modifikáciou dotazníka použitého vo výskume Junga (2014). Na základe pilotného výskumu bolo vybratých 31 položiek, ktoré boli upravené pre nami použitý výberový súbor.

V sekcii D sme sa rozhodli sledovať *rozhodovanie* matematicky nadaných študentov, nakoľko podľa výskumu Gemejsa a Boecksa (2001) práve rozhodovanie nadaných jednotlivcov je často sprevádzané neistotou a tlakom okolia. Táto časť dotazníka je taktiež modifikáciou pôvodného dotazníka Gemejsa a Boecksa (2001). Použili sme 16 položiek, ktoré podľa výsledkov predvýskumu mali v slovenskej vzorke študentov vysokú reliabilitu.

Posledná sekcia sa týka demografických údajov (ročník štúdia, vek, pohlavie, počet súrodencov, dosiahnuté vzdelanie a pracovná pozícia rodičov). Použili sme metódu ceruzka-papier. Dotazníky sme preložili do slovenského jazyka metódou spätného prekladu – back translation. V rámci tohto procesu bol najskôr preložený dotazník z pôvodného jazyka do slovenčiny. Následne pre validitu prekladu preložil ďalší prekladateľ – tlmočník daný text do zdrojového jazyka. V konečnej fáze sa tieto dva preklady porovnali a upravili sa vzniknuté rozdiely v daných textoch.

Výsledky

a) Kariérové preferencie

Pri overovaní prvej hypotézy sme zisťovali, ktoré odbory sú pre matematicky nadaných adolescentov zaujímavé a ktoré by radi študovali po ukončení štúdia na strednej škole. Z celkového počtu 41 matematicky nadaných študentov by 56% (n = 23) rado študovalo informatické vedy a matematiku. 14% (n = 6) prislúcha položke humanitné vedy, a po 10% (n = 4) získali študijné odbory prírodné vedy a medicína, zatiaľ čo právo a iné odbory len po 5 % (n = 2). Celkovo teda o vedecko-matematicko-technické zameranie z našej vzorky malo záujem 80 % (n = 33). Výsledky nášho výskumu teda hypotézu č. 1 potvrdzujú

Pri overovaní hypotézy H2 sme sa pýtali na pracovnú oblasť, v ktorej by respondenti v budúcnosti radi pracovali. Najpreferovanejšou pracovnou oblasťou sú IT technológie (27 %; n = 11). Ďalej je to umenie, ktoré oslovilo 19 % (n = 8). Matematicky nadaní adolescenti majú záujem sa angažovať v oblasti školstva a výskumu (17 %; n = 7) podobne ako aj v oblasti medicíny a farmaceutiky (17%; n = 7). Ekonómia a manažment oslovili 15 % (n = 6) zo zúčastnených výskumu, zatiaľ čo štátna správa a samospráva ani jedného z respondentov (n = 0). Vidíme, že záujem o vedecko-matematicko-technické pracovné pozície má 44 % (n = 18). Aj v tomto prípade výsledky našej vzorky naznačujú, že predpoklad vyslovený v našej druhej hypotéze bol správny.

Čo sa týka prvých dvoch výskumných otázok, získali sme tieto údaje: Študijný odbor právo nezaujal ani jedného zo zúčastnených matematicky nadaných chlapcov, zatiaľ čo študijný odbor informatické vedy a matematika oslovil väčšinu matematicky nadaných študentov mužského pohlavia (n = 13). Nízky záujem prejavili daní respondenti o odbory ako humanitné vedy (n = 1), prírodné vedy (n = 1), medicínu (n = 1) alebo iné (n = 1). Matematicky nadané dievčatá oslovili študijné odbory zamerané na humanitné vedy (n = 7). Ďalším preferovaným odborom boli informatické vedy a matematika (n = 5). O odbory ako medicína (n = 3), prírodné vedy (n = 3), právo (n = 2) a ostatné ďalšie (n = 4) mali sledované dievčatá nižší záujem.

Výskumné otázky 3 a 4 sa týkali preferencií pracovných oblastí. Kariérové dráhy matematicky nadaných chlapcov smerujú hlavne do pracovnej oblasti IT technológií (n = 7), zatiaľ čo pracovné pozície dievčat sú smerované do oblasti umenia (n = 6), medicíny a farmaceutiky (n = 5), či ekonómie a manažmentu (n = 5).

b) Vplyv externých faktorov

Externé faktory, ktoré ovplyvňovali našich respondentov pri výbere vysokej školy, sú prehľadne uvedené v tabuľkách 1 a 2.

Jednotlivé faktory dosiahli nasledovné hodnoty: pre faktor rodičia – matematicky nadaní (n = 41, M = 2,63, SD = 0,96) a ostatní (n = 38, M = 2,71, SD = 0,98); $t_{(77)} = 0,348$; $p = 0,73$; $r = 0,04$ a pre faktor ďalší členovia rodiny – matematicky nadaní (n = 41; M = 1,76; SD = 0,89) a ostatní (n = 38, M = 1,97, SD = 1,03); $t_{(77)} = 1,010$; $p = 0,32$; $r = 0,11$. Čo sa týka dôležitosti rodiny pri výbere povolania, nenašli sme štatisticky významný rozdiel medzi matematicky nadanými adolescentmi a ostatnými adolescentmi. Hypotéza č. 3 sa teda nepotvrdila.

Tabuľka 1 Externé faktory dôležité pri výbere vysokej školy matematicky nadanými chlapcami a dievčatami

Externé faktory	Rod	M	SD	t ₍₃₉₎	p	r
Rodičia	chlapci	2,94	0,75	1,86	0,07	0,28
	dievčatá	2,42	0,97			
Iní členovia rodiny	chlapci	2,12	1,05	1,82	0,07	0,27
	dievčatá	1,58	0,83			
Priatelia	chlapci	2,41	0,71	1,27	0,21	0,20
	dievčatá	2,08	0,21			
Rovesníci	chlapci	2,88	0,78	1,12	0,27	0,17
	dievčatá	2,58	0,88			
Pracovné skúsenosti	chlapci	2,71	1,05	0,01	0,99	0,00
	dievčatá	2,71	1,23			
Skúsenosti zo školy	chlapci	2,65	1,06	0,89	0,38	0,14
	dievčatá	2,92	0,88			
Študentské organizácie	chlapci	1,82	2,13	1,07	0,29	0,17
	dievčatá	0,81	0,95			
Učitelia	chlapci	2,29	0,77	2,24	0,03	0,33
	dievčatá	1,71	0,86			
Média	chlapci	2,18	0,88	2,18	0,04	0,34
	dievčatá	2,75	0,79			

Pozn.: p – štatistická významnosť, r – vecná významnosť

Čo sa týka rozdielov medzi chlapcami a dievčatami (VO5, tabuľka 1), zistili sme, že neexistuje štatisticky významný rozdiel medzi nimi pri externých faktoroch rodina, ďalší

členovia rodiny, priatelia, rovesníci, pracovné skúsenosti, skúsenosti zo školy a študentské organizácie. Naopak, pri externých faktoroch učítelia ($p = 0,03$; $r = 0,33$; $t_{(39)} = 2,24$) a médiá ($p = 0,04$; $r = 0,34$; $t_{(39)} = 2,18$) sme zistili, že existuje signifikantný rozdiel ($p < 0,05$). Pre matematicky nadaných chlapcov hrajú významnejšiu rolu pri výbere vysokej školy učítelia, pre dievčatá sú významnejšie médiá.

Tabuľka 2 Externé faktory dôležité pri výbere zamestnania matematicky nadanými chlapcami a dievčatami

Externé faktory	Rod	M	SD	t ₍₃₉₎	p	r
Rodičia	chlapci	2,88	0,86	1,40	0,17	0,22
	dievčatá	2,45	1,02			
Iní členovia rodiny	chlapci	2,00	1,00	1,50	0,14	0,23
	dievčatá	1,58	0,78			
Priatelia	chlapci	1,82	0,81	0,29	0,77	0,05
	dievčatá	1,75	0,79			
Rovesníci	chlapci	2,41	1,00	0,99	0,33	0,16
	dievčatá	2,70	0,91			
Pracovné skúsenosti	chlapci	3,00	1,12	0,33	0,75	0,05
	dievčatá	2,88	1,26			
Skúsenosti zo školy	chlapci	2,41	1,23	0,61	0,55	0,10
	dievčatá	2,63	0,01			
Študentské organizácie	chlapci	1,82	0,95	0,74	0,29	0,12
	dievčatá	2,04	0,91			
Učítelia	chlapci	2,29	0,85	0,27	0,46	0,04
	dievčatá	2,38	1,01			
Médiá	chlapci	2,17	0,95	2,23	0,03	0,34
	dievčatá	2,83	0,92			

Pozn.: p – štatistická významnosť, r – vecná významnosť

Tabuľka 2 dokumentuje rodové rozdiely v miere vplyvu externých faktorov na rozhodovanie o zamestnaní (VO6). Nezistili sme štatisticky významné rozdiely v externých faktoroch rodičia, ďalší členovia rodiny, priatelia, rovesníci, pracovné skúsenosti, skúsenosti zo školy a študentské organizácie. Naopak, pri faktore médiá ($p = 0,03$; $r = 0,34$; $t_{(39)} = 2,226$),

podobne ako pri študijných voľbách, existuje štatisticky signifikantný rozdiel medzi vzorkami matematicky nadaných chlapcov a dievčat. Rovnako ako pri výbere vysokých škôl, aj pri výbere zamestnania pripisujú matematicky nadané adolescentky významnejší vplyv médiám, než matematicky nadaní adolescenti.

c) Faktory atraktivity povolania

Faktory atraktivity povolania, na ktoré sme sa respondentov pýtali, uvádzame v tabuľkách 3 a 4. Odpoveď na VO 7 vyplýva z tabuľky 3: Medzi matematicky nadanými adolescentmi a ostatnými adolescentmi neexistujú rozdiely v tom, akú dôležitosť prisudzujú jednotlivým faktorom.

Tabuľka 3 Porovnanie matematicky nadaných a ostatných adolescentov vo význame faktorov atraktivity budúceho povolania.

Faktory atraktivity	Medián (nadaní)	Medián (ostatní)	Mann-Whitney U	N	p	r
Vlastné úsilie	39,46	40,58	757,00	79	0,82	0,03
Zábava	39,30	40,75	750,00	79	0,78	0,04
Rodina	39,09	40,99	741,50	79	0,71	0,04
Peniaze	42,18	37,64	689,50	79	0,34	0,11
Využitie intelektu	43,87	35,83	620,50	79	0,10	0,18
Tlak okolia	38,45	41,67	715,50	79	0,53	0,07
Pracovná zaniatenosť	36,45	43,83	633,50	79	0,14	0,17
Využitie potenciálu	43,55	36,17	633,50	79	0,15	0,16
Uznanie	39,02	41,05	739,00	79	0,69	0,05

Pozn.: p – štatistická významnosť, r – vecná významnosť

Rozdiely medzi matematicky nadanými chlapcami a dievčatami (VO8) dokumentuje tabuľka 4. Štatisticky významný rozdiel sme zaznamenali vo faktoroch zábava a uznanie. Väčšiu dôležitosť im pripisujú dievčatá; pri oboch sme našli strednú mieru vecnej signifikantnosti. Pri ostatných faktoroch atraktivity povolania (rodina, využitie intelektu, využitie potenciálu, peniaze, tlak okolia, pracovná zanietenosť, vlastné úsilie) sme medzi chlapcami a dievčatami nezaznamenali štatisticky významný rozdiel.

Tabuľka 4 **Porovnanie matematicky nadaných chlapcov a dievčat vo význame faktorov atraktivity budúceho povolania**

Faktory atraktivity	Medián (chlapci)	Medián (dievčatá)	Mann-Whitney U	N	p	r
Vlastné úsilie	20,91	21,06	202,50	41	0,98	0,07
Zábava	16,15	24,44	121,50	41	0,01	0,40
Rodina	22,18	20,17	184,00	41	0,59	0,08
Peniaze	24,24	18,71	149,00	41	0,12	0,24
Využitie intelektu	20,76	21,17	200,00	41	0,91	0,02
Tlak okolia	21,06	20,96	203,00	41	0,98	0,00
Pracovná zanietenosť	21,24	20,83	110,00	41	0,91	0,02
Využitie potenciálu	18,50	22,77	161,50	41	0,24	0,18
Uznanie	16,79	23,98	132,50	41	0,05	0,30

Pozn.: p – štatistická významnosť, r – vecná významnosť

d) Rozhodnosť

Odpoveď na 9. výskumnú otázku dokumentujú nasledovné údaje: $N = 79$; $n_1 = 41$; $n_2 = 38$; $M_1 = 3,21$; $M_2 = 3,09$; $SD_1 = 0,48$; $SD_2 = 0,72$; $t_{(79)} = 0,89$; $p = 0,38$; $r = 0,10$. Výpočet Studentovho t-testu potvrdil, že v rozhodnosti matematicky nadaných a ostatných adolescentov neexistuje štatisticky signifikantný rozdiel.

Odpoveď na 10. výskumnú otázku dokumentujú tieto údaje: $N = 41$; $n_1 = 17$; $n_2 = 24$; $M_1 = 3,15$; $M_2 = 3,25$; $SD_1 = 0,45$; $SD_2 = 0,50$; $t_{(41)} = 0,61$; $p = 0,55$; $r = 0,09$. Studentov t-test hovorí o tom, neexistuje štatisticky signifikantný rozdiel v rozhodnosti matematicky nadaných chlapcov a dievčat.

Diskusia

a) Kariérové preferencie

Kariérové preferencie predstavujú dve roviny: *výber vysokej školy* a *rozhodnutie o zamestnaní*, ktoré by jednotlivec rád vykonával. V prvej hypotéze sme predpokladali, že matematicky nadaní adolescenti preferujú študijné odbory s vedecko-technicko-matematickým zameraním. Pri komparácii výberu vysokých škôl, chlapci prejavili výrazný záujem o odbory súvisiace s matematikou a IT technológiami. Ostatné odbory, ako prírodné a humanitné vedy, medicína či právo, našich mužských respondentov oslovili len okrajovo. Čo sa týka preferencií ženského pohlavia vidíme tu silnú diverzitu. Respondentky by najradšej navštevovali študijné odbory s humanitným zameraním alebo podobne ako chlapci so zameraním na IT technológie a matematiku. Nemalá časť vzorky by však rada videla svoju budúcnosť i v odboroch ako prírodné vedy, architektúra, fotografia, film či umenie. Ako uvádza výskum Su, Roundsa a Armstronga (2009), i naše zistenia ukazujú, že muži radšej pracujú s vecami, zatiaľ čo ženy preferujú prácu s ľuďmi. V prípade ženskej populácie silné postavenie získalo umenie. Pri konkrétnych pracovných pozíciách dievčatá uvádzali návrhárstvo oblečenia a nábytku, herectvo či spev. Mnoho respondentiek oslovila medicína, manažment a ekonómia. Často opakujúcou pracovnou pozíciou bola lekárka, odôvodnená ochotou pomáhať slabším. Roosenbloom a jeho kolektív (2008) zistili, že rôzne kariérové selekcie nadaných chlapcov a žien pramenia v rôznosti hodnôt a aspektov, ktoré má daná práca predstavovať pre dané pohlavie.

Mnoho výskumov (Tinklin, Croxford, Ducklin, & Frame, 2005; Domenico & Jones, 2006; Hug-Chang, Mei-Ju, 2014) z minulých rokov poukazuje na silné stereotypizovanie

v oblasti kariérového rozhodovania žien. Ženské pohlavie si podľa výskumníkov vyberá povolania, ktoré nie sú v rozpore s ich pohlavím a sú vnímané spoločnosťou ako ženské. Ako uvádza Mesárošová (1998), ženy majú často strach z úspechu a boja sa, že by mohli odpudzovať opačné pohlavie. Naše výsledky však poukazujú na vysokú variabilitu vo výbere. Pre matematicky nadané študentky sú atraktívne študijné odbory a pracovné pozície bežne vykonávané mužmi. Svoju budúcnosť vidia okrem humanitných vied i v informatike, architektúre či v práve.

b) Vplyv externých faktorov

V hypotéze č. 3 sme zisťovali, či je rodina tým najsilnejším faktorom, ktorý je dôležitý pre matematicky nadaných adolescentov v porovnaní s ostatnými adolescentmi. Zistili sme, že rodina má významnú rolu v kariérových rozhodnutiach, avšak nie len pre matematicky nadaných študentov, ale celkovo pre všetkých adolescentov. Teda nevznikol tu významný rozdiel medzi skúmanými skupinami v dôležitosti rodiny. Dôvodom tohto zistenia môže byť, že vzorka ostatných adolescentov v našom výskume nie je výlučne definovaná ako matematicky nenadaná. Vo výskume Petersona a jeho kolektívu (2012) sa ukázalo, že rodina svojimi rozhodnutiami môže mať vplyv na nadané dieťa ako pozitívny, tak aj negatívny. Preto práve demokratické prostredie, voľnosť, emocionálna podpora zo strany rodiny sú esenciálnymi zložkami, ktoré by nemali chýbať v rodine nadaného žiaka (Laznibatová, 2007). Významnú rolu rodina získava pri kariérovom rozhodovaní hlavne vtedy, keď sú záujmy rodiny kongruentné so záujmami nadaného jednotlivca (Peterson a kol., 2012).

Vo výskumných otázkach č. 5 a č. 6 sme sa pýtali, či existujú rozdiely v dôležitosti externých faktorov a ich pôsobenia na kariérové rozhodovanie adolescentov nadaných na matematiku. Názory a rady učiteľov sú dôležitejšie pre chlapcov viac než pre dievčatá. Dôvodom môžu byť aj zmiešané školy. Podľa Schoona a kolektívu (2001), dievčatá navštevujúce čisto dievčenské školy sú smerované za vyššími cieľmi a nie sú tak postihované rodovými rozdielmi. V slovenskom prostredí však nie sú dievčenské školy tak typické a rozšírené. Preto je výzvou pre ďalšie výskumy overenie toho, akí učitelia a prečo sú významnejší pre chlapcov než pre dievčatá. Môžeme predpokladať, že predstavy učiteľov o práci určenej pre ženu, sú v rozpore s predstavami študentiek a preto neprikladajú tak silnú váhu ich názorom. Opačne je to však pri médiách. Médiá matematicky nadané adolescentky oslovujú viac než nadaných adolescentov. Práve filmy, knihy, časopisy či internet sú tým, čo usmerňujú nadané dievčatá v kariére. Mnoho výskumov ako napríklad výskum Dohnta

a Tiggemanna (2006) poukazuje na to, že práve dievčatá vo veku medzi 16. a 19. rokom života sú ovplyvňované vo výbere v rôznych sférach rozhodovania práve médiami.

c) Faktory atraktivity povolania

Pri hľadaní odpovede na výskumnú otázku č. 7 sme zistili, že faktory atraktivity povolania nediferencujú matematicky nadaných adolescentov od ostatných adolescentov vo významnej miere. Nakoľko sme našu vzorku rozdelili na matematicky nadaných a ostatných adolescentov na základe skórovania v matematických súťažiach, môžeme predpokladať, že aj ostatní adolescenti môžu mať istý stupeň matematického nadania. Celkovo pre väčšinu nadaných jednotlivcov zohráva úlohu pri spokojnosti s prácou možnosť rásť, prichádzať s novými nápadi, či istá miera slobody pri práci (Siekanska, Siekowski, 2006; Persson, 2009).

Výskumná otázka č. 8 sa týkala rozdielov v dôležitosti faktorov atraktivity povolania z hľadiska rodovej príslušnosti matematicky nadaných adolescentov. Ukázalo sa, že existujú rodové rozdiely vo faktoroch zábava a uznanie. V oboch získali vyššie skóre dievčatá. Prejavovali väčší záujem o prácu, ktorá je prienikom so zábavou, a taktiež je pre ne dôležité, aby práca predstavovala uznanie jednak medzi kolegami, na druhej strane medzi ľuďmi v ich okolí. Pre ženy je charakteristický komplex dokonalosti, ktorý hovorí o tom, že žena chce nielen dobre vyzeráť, ale byť úspešnou a uznávanou (Mesárošová, 1998).

d) Rozhodnosť

Výskum Gemejsa a Boeckea (2001) hovorí o troch faktoroch silnej nerozhodnosti, ktorá je príznačná pre nadaných študentov. Naše výsledky nepoukázali na významné rozdiely, ktorými by sa študenti s talentom na matematiku odlišovali od ostatnej populácie. Pri tomto porovnaní treba brať do úvahy fakt, že našu vzorku tvorili matematicky nadaní adolescenti a ostatní zo vzorky neboli striktno definovaní ako matematicky nenadaní. Výsledky výskumu Junga (2014) ukázali, že rozhodnosť nadaných stredoškolákov sa nejak nelíši od bežných študentov. Rozhodnosť matematicky nadaných z hľadiska pohlavia nevykazuje štatisticky významné rozdiely. Môžeme teda predpokladať, že v oblasti rozhodnosti sú matematicky nadaní adolescenti rovnakí, nezávisle od pohlavia.

Výskum má aj niekoľko limitív. Zo vzorky 88 študentov sme identifikovali 41 študentov na základe ich úspešnej účasti na matematických súťažiach ako matematicky

nadaných. Nemôžeme však vylúčiť, že zvyšok vzorky, ktorí v dotazníku uviedli, že sa súťaží nezúčastnili, alebo sa ich zúčastnili len raz, že nemajú istý stupeň matematického nadania.

Čo sa týka veľkosti vzorky, celkovo sa nášho výskumu zúčastnilo 98 respondentov. Nakoľko sme však nemali priestor pre overovanie matematického nadania prostredníctvom matematických testov a úloh, rozhodli sme sa osloviť matematický kurz KMS a školy, ktoré navštevujú úspešní riešitelia matematických súťaží a umiestňujú sa na popredných miestach. Naša vzorka taktiež pozostávala prevažne zo študentov zo západného Slovenska, čo síce zvyšuje reprezentatívnosť vzorky pre danú oblasť, avšak takáto veľkosť vzorky nie je celkom vhodná na generalizáciu výsledkov výskumu.

Ako výskumnú metódu sme použili dotazník, v ktorom vo väčšine prípadov respondenti vyjadrovali svoj vzťah a postoje prostredníctvom sebapосudzovacej škály. Napriek anonymite, ktorá bola pri vyplňovaní dotazníkov zachovaná, odpovede mohli byť ovplyvnené smerom k sociálnej žiaducnosti, alebo naopak vymykať sa normálnym bežným hodnotám.

Pri vyplňovaní dotazníkov na kurze KMS sme sa nemohli zúčastniť samotnej administrácie dotazníka, nakoľko kurz bol určený len pre zapojených účastníkov a vedenie kurzu si neprialo, aby počas tohto obdobia niekto zasahoval do jeho priebehu. Preto boli vytvorené dodatočné informácie a pokyny, ktoré boli pred samotnou administráciou prezentované účastníkom vedením kurzu. Tu vzniká predpoklad, že nemuseli byť všetky informácie správne podané, čo mohlo mať dopad na celkové vyplňanie dotazníkov. Dotazník mal 5 sekcií a 8 strán. Môžeme predpokladať, že aj toto mohlo byť dôvodom, prečo niektoré z dotazníkov neboli kompletne vyplnené.

f) Implikácie

Výskum sa týkal matematicky nadaných adolescentov. V rámci ďalších výskumov by bolo zaujímavé sledovať aj iné druhy nadania, resp. komparovať kariérové preferencie matematicky nadaných študentov a preferencie talentovaných študentov aj v iných oblastiach. Pre možnosť generalizácie by sme mohli osloviť väčšiu vzorku. Vyplneniu samotného dotazníka by mohlo predchádzať ošetrovanie matematického nadania prostredníctvom riešenia matematických úloh, ktorých výsledky môžu klasifikovať matematické nadanie. Prínosné by aj bolo uskutočniť longitudinálny výskum a sledovať tých istých študentov o 5 rokov, ako sa vyvinuli ich kariérové cesty a či sa zhodujú s ich kariérovými rozhodnutiami na strednej škole. V našom prípade sme použili dotazník a jednalo sa tak o kvantitatívny výskum. V

prípade kariérových rozhodnutí by bolo dobré doplniť dáta prostredníctvom interview a získať hlbšie informácie o nadaných adolescentoch. Obohatiť tieto informácie aj o poznatky zo strany učiteľov alebo rodičov nadaných študentov pre vytvorenie lepšieho obrazu o kariérových rozhodnutiach matematicky nadaných chlapcov a dievčat.

Záver

Práca primárne sledovala kariérové preferencie matematicky nadaných adolescentov a zameriavala sa na porovnanie a hľadanie rozdielov medzi matematicky nadanými chlapcami a dievčatami. Pri sledovaní kariérového rozhodovania sme sa zamerali aj na faktory a ich mieru dôležitosti. Konkrétne sme zistili, že neexistujú významne veľké rozdiely vo faktoroch ako rodičia, príbuzní, pracovné skúsenosti či študentské organizácie pri kariérovom rozhodovaní. Sledovali sme aj dimenzie atraktivity zvoleného povolania. Pri porovnávaní nadaných adolescentov a adolescentiek sa ukázalo, že spojenie práce so zábavou a uznanie v práci je dôležitejšie pre ženské pohlavie viac než pre adolescentov mužského pohlavia. Pri porovnávaní faktorov atraktivity v rámci pohlavia sa nenašli významné rozdiely.

Literatúra

Dočkal, V. (2011). *Problémy študijného poradenstva pre intelektovo nadaných žiakov základnej školy*. In: Matula, Š. (Eds.), *Kariérové poradenstvo v rezorte školstva a jeho interdisciplinárne súvislosti - tradícia, aktuálny stav, perspektívy*. Zborník príspevkov z II. poradenských dní v Slovenskej republike s medzinárodnou účasťou. Dolný Kubín: CPPPAP.

Domenico, D. M. & Jones, K. H. (2006). Career Aspirations of Women in the 20th Century. *Journal of Career and Technical Education*, 22. 1-7.

Feldman, D. C. (2003). The antecedents and consequences of early career indecision among young adults. *Human Resource Management Review*, 13. 499–531.

Fiebig, J. N., Beauregard, E. (2011). Longitudinal change and maternal influence on occupational aspirations of gifted female american and german adolescents. *Journal for the Education of the Gifted*, 34 (1). 45-67. DOI: 10.1177/016235321003400103.

Germejs, V., Boeck, P. D. (2001). Career indecision: Three factors from decision theory. *Journal of Vocational Behavior*, 62. 11-25.

Hung-Chang, L. & Mei-Ju, C. 2014. Behind the mask: The differences and stability of children's career expectations. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116. 2832 – 2840.

- Johsen, S.K., Kendrick, J. (2005). *Math education for gifted students*. TX: Prufrock Press
- Jung, J. Y. (2014). Modeling the Occupational/Career Decision-Making Processes of Intellectually Gifted Adolescents: A Competing Models Strategy. *Journal of the Gifted*, 37(2). 128–152. DOI: 10.1177/0162353214529045.
- Kher-Durlabhji, N., Lacina-Gifford, L. J., Carter, R. C., & Lalande, L. K. (1997). A career in teaching: Comparing views of gifted and talented adolescents. *Journal of Secondary Gifted Education*, 9(1). 21–27.
- Laznibatová, J. (2007). *Nadané dieťa – jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. 3. vydanie. Bratislava: Iris.
- Mesárošová, M. (1998). *Nadané deti. Poznávanie a rozvíjanie osobnosti*. Prešov: Manacon.
- Nelson, M. A., Smith, S. W. (2001). External factors affecting gifted girls' academic and career achievements. *Intervention in School and Clinic*. 37 (1). 19 – 22.
- Persson, R. S. (2009). Intellectually gifted individuals' career choices and work satisfaction: a descriptive study. *Gifted and Talented International*, 24(1), s. 11-24.
- Peterson, J. S., Canady, K., Duncan, N. (2012). Positive Life Experiences: A qualitative, cross-sectional, longitudinal study of gifted graduates. *Journal for the Education of the Gifted*, 35 (1). 81-99. DOI: 10.1177/0162353211432042.
- Roosenbloom a kol. (2008). Why are there so few women in information technology? Assessing the role of personality in career choices. *Journal of economic psychology*, 29 (1). 543 – 554.
- Schoon, I. (2001). Teenage job aspirations and career attainment in adulthood: A 17-year follow-up study of teenagers who aspired to become scientists, health professionals, or engineers. *International Journal of Behavioral Development*, 25. 124 – 132. DOI: 10.1080/01650250042000186.
- Siekańska, M., Sekowski, A. (2006). Job satisfaction and temperament structure of gifted people. *High Ability Studies*. 17 (1). 75 – 85.
- Small, M. A. (2005). College major and career choices of alumni of two specialized schools of mathematics, science and technology. *Gifted Child Quarterly*, 52. 48-59.

Tinklin, T., Croxford, L., Ducklin, A., & Frame, B. (2005). Gender attitudes to work and family roles: The views of young people at the millennium. *Gender & Education*, 17, 129-142.

Intelektovo nadaní dospelí

Jana Ertlerová, Peter Broniš

Abstrakt

Objem výskumnej a publikačnej činnosti zameranej na intelektovo nadaných dospelých je v porovnaní s inými témami z oblasti nadania len veľmi malý. Výskumná činnosť v oblasti nadania sa dominantne zaoberá výskumom prvej tretiny života nadaných jednotlivcov, ale ako sa nadanie týchto výnimočných ľudí vyvíja a prejavuje v dospelom období ich života? Zo 74 výskumných štúdií prostredníctvom systematickej prehľadovej štúdie a za použitia kategorizačných postupov ukotvenej teórie identifikujeme v literatúre mnohé témy týkajúce sa problematiky intelektovo nadaných dospelých. Prinášame prehľad tematickej orientácie za obdobie posledných 20 rokov, a to s mnohými implikáciami pre oblasť poradenstva, oblasť riadenia ľudských zdrojov, oblasť vzdelávania nadaných a riadenia talentov.

Kľúčové slová: nadaní dospelí, nadanie, eminentnosť, riadenie talentov, pracovné správanie

Teoretické východiská

Téma týkajúca sa nadaných dospelých a ich života je oblasť, v ktorej doposiaľ nebolo publikovaných toľko výskumných prác, aby sme mohli povedať, že o živote nadaných už vieme relatívne veľa (Perrone, Jackson, Wright, Ksiazak, & Perrone, 2007; Raul & Ziegler, 2000), alebo aspoň toľko, koľko vieme o nadaní a jeho prejavoch v detskom a adolescentnom veku. Výskum intelektovo nadaných spustil psychológ Terman v období 20. rokov min. storočia a až do obdobia 70. rokov minulého storočia bol výskyt prác zaoberajúcich sa tematikou nadania v dospelosti minimálny. Len na prelome storočí sa začali vydávať prvé knihy, ktoré sa zameriavali priamo na túto tematiku. V porovnaní s množstvom publikácií zameraných na oblasť “nadané deti a adolescenti”, je objem výskumných prác a publikácií zameraných na tému “nadaní dospelí” jednoznačne menší (Dijkstra a kol., 2012; Perrone a kol., 2007a, Raul & Ziegler, 2000). Raul & Ziegler (2000), v tejto súvislosti preverili 90 empirických štúdií zaoberajúcich sa problematikou nadania a porovnávali, mimo iné, aj vekové kategórie skúmaných nadaných. Autori uvádzajú, že len 13.3% štúdií bolo takých, ktoré by sa zameriavali výhradne na tematiku nadania v dospelom veku. Dokonca aj v kontextoch bežných konverzácií sa pod pojmami “nadaná/ý/i” automaticky implikujú predstavy detských talentov, prípadne niekoho mladistvého (Dijkstra a kol., 2012; Perrone a

kol., 2007a). Akoby sa nadané deti v dospelosti “vytratili”. Nadaní dospelí sa však zrejme len tak nevytrácajú, nie sú to asi častokrát ani tí, ktorých mená obletia zem a nenájdeme ich len v slonovinových vežiach vedeckých inštitúcií. Naopak. Sú aj priamo medzi nami, nadväzujú s nami blízke vzťahy a tak, ako aj ostatní, budujú vzťahy pracovné a rodinné. Ich odlišnosti ale môžu do týchto vzťahov vnášať veľa nepochopenia. Môžu viesť až k ochromeniu ďalšieho rozvoja nadania v období ich produktívneho života, v niektorých prípadoch až k narušeniu psychického a fyzického zdravia, alebo dokonca k označeniu jednotlivca nie za nadaného, ale za patologicky sa prejavujúceho (Peterson, 2009).

Ľudia zo sociálneho a pracovného okolia nadaných (často aj samotní nadaní) nemajú ale dostatok informácií o odlišnostiach vnútorného života nadaných, o ich správaní, myslení a cítení. Aj samotná veda disponuje relatívne malým množstvom empiricky podložených štúdií (Perrone a kol., 2007a, Streznewski, 1999), ktoré by v hlbších súvislostiach odkrývali vzťahy medzi myslením, správaním sa a cítením nadaných ľudí. Toto pozorovanie nás inšpirovalo k formulovaniu cieľov tejto štúdie. Pokúsili sme sa v nej definovať tie oblasti problematiky dospelého života nadaných, ktorým odborníci venujú pozornosť. Ďalej sme sa pokúsili získať prehľad o medzerách v oblasti výskumu nadaných a zdefinovať možnosti ďalších výskumných príležitostí. Štúdiu sme sa rozhodli spracovať takým spôsobom, ktorý by umožnil jej využitie v oblasti výskumu, v oblasti poradenskej praxe, v oblasti praxe riadenia ľudských zdrojov a v oblasti vzdelávania budúcich poradcov, ale aj samotných nadaných. Na úvod sa pokúsime ozrejmiť stav konceptualizácie pojmu „nadanie“. Väčšina prác zaoberajúcich sa témou nadania v dospelosti, sa snaží definovať termíny ako nadanie, talent, nadpriemerná inteligencia. Jedným z východísk je rozlíšenie nadania (ako nadpriemerného potenciálu jednotlivca) a talentu (ako už rozvinutého potenciálu odzrkadľujúceho sa v nadpriemerných výkonoch). Rôzne definície nadania sa líšia a rovnako sa líšia aj výskumné dizajny použité v jednotlivých štúdiách o problematike nadania (Streznewski, 1999). Problémom sa následne javí byť prenosnosť a porovnanie výsledkov získaných za použitia určitej konceptualizácie nadania z jednej štúdie na ďalšiu, ktorá používa inú konceptualizáciu nadania (Streznewski, 1999). Za nadaných ľudí sú mnohými odborníkmi stále považovaní jednotlivci s intelligenčným kvocientom (IQ) nad 130, tvrdia Hollinger a Koszek (podľa Dijkstra a kol., 2012), ale aj jednotlivci, u ktorých nadanie nie je nevyhnutne viazané na výšku IQ, ale povedzme na domény, v ktorých títo jednotlivci vynikajú, a tými môže byť napríklad kreativita, akademický výkon, športový výkon, umelecký výkon, hudobné nadanie, remeselné zručnosti, vodcovstvo a pod (Rinn & Bishop, 2015). Pojmy, ktoré zastrešujú

chápanie toho, kto je nadaným dospelým jednotlivcom sa napriek tomu v odbornej literatúre rôznia (Brouwers & van de Vijver, 2015). Len v pracovnoorganizačnom kontexte nájdeme viacero výrazov: high-achiever, high potential (HIPO), a player, high-flyer, eminent. Rôznia sa však aj názory na to, či prerekvizitou k označeniu “nadaná/ý” musí byť skutočne dosiahnutie konkrétnej magickej hranice IQ 130. Vzhľadom na takto širokú platformu definícií a chápania pojmu nadanie budeme výraz “nadaný dospelý jednotlivec” (ďalej len nadaný/á/i) v našej práci definovať nasledovne:

- a) nadaný dospelý jednotlivec, alebo dospelý jednotlivec s nadpriemernými výsledkami (tak, ako ho/ju definuje príslušná štúdia/článok), aktuálne eminentná osobnosť, alebo dospelí, ktorí boli v detstve, resp. mladosti identifikovaní ako nadaní (opäť podľa kritérií príslušných štúdií) a zároveň
- b) pre účely našej práce označujeme ako dospelých všetkých jednotlivcov, ktorí dosiahli legálnu hranicu dospelosti, čiže vek 18 rokov.

Výskumný cieľ

Cieľom práce je opísať, aké sú súčasné témy a trendy v odbornej literatúre o intelektovo nadaných dospelých v oblasti pracovného a osobného života. Výzvy, ktorým čelia dospelí nadaní v pracovnej a osobnej sfére.

Výskumná otázka

Na základe teoretických východísk sme si stanovili nasledovnú otázku: Aké témy sa skúmajú v oblasti problematiky Intelektovo nadaní dospelí?

Metóda

Ako formu spracovania tejto práce sme zvolili systematickú prehľadovú štúdiu, zameranú na identifikáciu tém v oblasti témy „nadanie v dospelosti”. Za týmto účelom analyzujeme 74 výskumných štúdií a odborných textov, publikovaných v zahraničných karentovaných časopisoch.

Za účelom analýzy dát a ich následnej kategorizácie sme využili metodologický postup ukotvenej teórie, ktorá bola prvýkrát predstavná v roku 1967 Glaserom a Straussom v ich metodologickej monografii *The discovery of the grounded theory: Strategies for qualitative research* (Glaser & Strauss, 1967). Jej frekventované využívanie sa však objavuje až v prácach pochádzajúcich zo sedemdesiatych rokov minulého storočia. Pričom postupne, od vzniku teórie až do 90. rokov, sa teória modifikovala z jedinej metodiky do

multimetodickej formy artikulovanej v jej viacerých odvodených verziách (Bruscaglioni, 2016). Bez ohľadu na metodické odtienky ukotvenej teórie, jej základným princípom je tvorba hypotéz, resp. teoretických modelov, ktoré sú odvodené od získaných dát (Chapman, Chapman & Hadfield, 2015). Jadro tohoto postupu tkvie v tzv. konštantnej komparatívnej metóde v rámci ktorej sú získavané dáta postupne kategorizované a opätovne prekategorizované (Chapman, Chapman & Hadfield, 2015). Tento proces umožňuje vynáranie sa nových, abstraktnejších kategórií, ktoré rozširujú pôvodné kategórie (Chapman, Chapman & Hadfield, 2015).

Prehľadová štúdia vychádza z príspevkov publikovaných v odbornej literatúre v rozmedzí rokov 1997 až 2016. Za účelom získania potrebných informácií sme použili celkovo 74 zdrojových textov, z ktorých bolo 56 publikovaných v niektorých z karentovaných časopisov uvedených nižšie a 18 pochádzalo z archívu autorky (v zozname literatúry týchto 18 textov označujeme hviezdíčkou).

Zber dát

Vyhľadávanie zdrojov prebiehalo v období júl 2016 až november 2016. Do výberu sme zaradili časopisy podľa ich dostupnosti v databázach (Pro quest, Ebsco) externých informačných zdrojov v Akademickej knižnici Univerzity Komenského. Z dôvodu nejednotnej dostupnosti archívov periodík a z dôvodu existencie relatívne malého množstva štúdií zameraných na problematiku intelektovo nadaných dospelých definujeme spodnú/hornú časovú hranicu (pre inklúziu článkov) osobitne pre každé z periodík.

Obdobie	Názov periodika
1997-2016	Career development international
2006-2016	The career development quaterly
2006-2016	Journal of employment counseling
2012-2016	Journal of vocational behaviour
2006-2016	Journal for the education of the gifted
2001-2016	International journal for eductional & vocational quidance
1998-2000	High ability studies
2006-2016	Journal of advanced academics
2012-2016	Human resources management review
2004-2009	Gifted child quaterly
2006-2016	Gifted child today

2006-2016   Advanced development Journal
1998-2011   Roeper review
2006-2009   Career development for excep.individuals.

V prvej fáze zberu dát sme selektovali články tak, aby tieto súviseli so skúmanou problematikou. Za účelom identifikácie vhodných článkov sme posudzovali názvy článkov vybraných ročníkov časopisov, a to vo vzťahu k prítomnosti kľúčových slov: nadaná/ý/í; eminent; eminentná/ý/í; nadanie; práca; kariérový úspech; IQ; inteligencia; dospelý/í; mentorstvo; životná cesta; mimoriadne schopnosti; riadenie talentov; pracovné správanie; kariérové cesty; výkon; povolanie; high-potentials / high-flyers / high-achievers (jednotlivci s nadpriemernými výsledkami alebo potenciálom). Pokiaľ sme narazili na článok v ktorého názve sa objavili niektoré z týchto kľúčových slov, alebo na článok, ktorého kľúčové slová, názov alebo abstrakt metaforicky či inak indikovali, že článok má vzťah k niektorému z tu vymenovaných kľúčových slov (napríklad názvy typu: Ty by si mohla robiť mozgovú chirurgiu), článok sme akceptovali ako vhodný. Z takto získaných článkov sme vylúčili tie práce u ktorých abstrakt, alebo obsah poukazovali na to, že ide o práce, ktoré nediskutujú žiadnu z tém v oblasti dospelého života nadaných. Dopracovali sme sa k 56 výskumným štúdiám a odborným príspevkom, ktoré sme následne podrobili analýze dát. K týmto článkom sme priradili 18 odborných príspevkov a výskumných štúdií pochádzajúcich z archívu autorky (v časti referencie označené hviezdičkou).

Analýza dát

- 1) Všetkých 74 vyselektovaných prác sme náhodne rozdelili do 5 skupín.
- 2) Následne sme zadefinovali témy, ktorými sa zaoberali autori textov z prvej z týchto skupín a ktoré súviseli s oblasťou „Intelektovo nadaní dospelí“. Postupovali sme nasledovne:
  - 3) Tvrdenia autorov sme zaraďovali pod konkrétne tematické kategórie - témy. Ak napríklad dvaja autori tvrdili, že nadaní majú častý konflikt s autoritami a tretí tvrdil, že sú sociálne vysoko adaptabilní, tak tieto tri tvrdenia (dve z nich totožné), spadali pod jednu tému s názvom: „prejavy nadaných“. Týmto témam boli pridelené označenia (napr. ako vyššie spomínané označenie „prejavy nadaných“), čím vznikla základná štruktúra tém.
  - 4) Základná štruktúra tém slúžila ako základ pre jej ďalšie úpravy. K úpravám dochádzalo prostredníctvom axiálneho kódovania, a teda v dôsledku postupného definovania

nových tém vynárajúcich sa postupným pridávaním a analyzovaním článkov zo zvyšných 4 skupín. Pri definovaní týchto nových tém sme dodržiavali nasledovný postup:

5) Pri podrobnom čítaní článkov z tej ktorej (postupne) pridávanej skupiny zo zvyšných 4 skupín sme opäť vyznačili tvrdenia, ktoré boli podľa ich charakteru zaradené pod tú 15 zo základnej štruktúry tém, ku ktorej tematicky najvhodnejšie zapadali. Pokiaľ nezapadali pod žiadnu, boli vytvorené nové témy s ich novými označeniami, pod ktoré sa tieto tvrdenia už dali zaradiť. V tomto štádiu bolo potrebné reorganizovať aj niektoré pôvodné témy, vzhľadom na to, že po pridaní nových autorských tvrdení sa jednoducho rozšírili do stavu, keď sa z nich žiadalo, prostredníctvom axiálneho kódovania, odvodiť a následne označiť nové tematické kategórie, alebo ich jednoducho preradiť pod novovzniknuté témy. Priebežná štruktúra tém sa teda viackrát nielen že rozšírila o nové témy, ale ich zaradenie často vyvolalo úpravu aj niektorých pôvodných tém.

Výsledky a diskusia

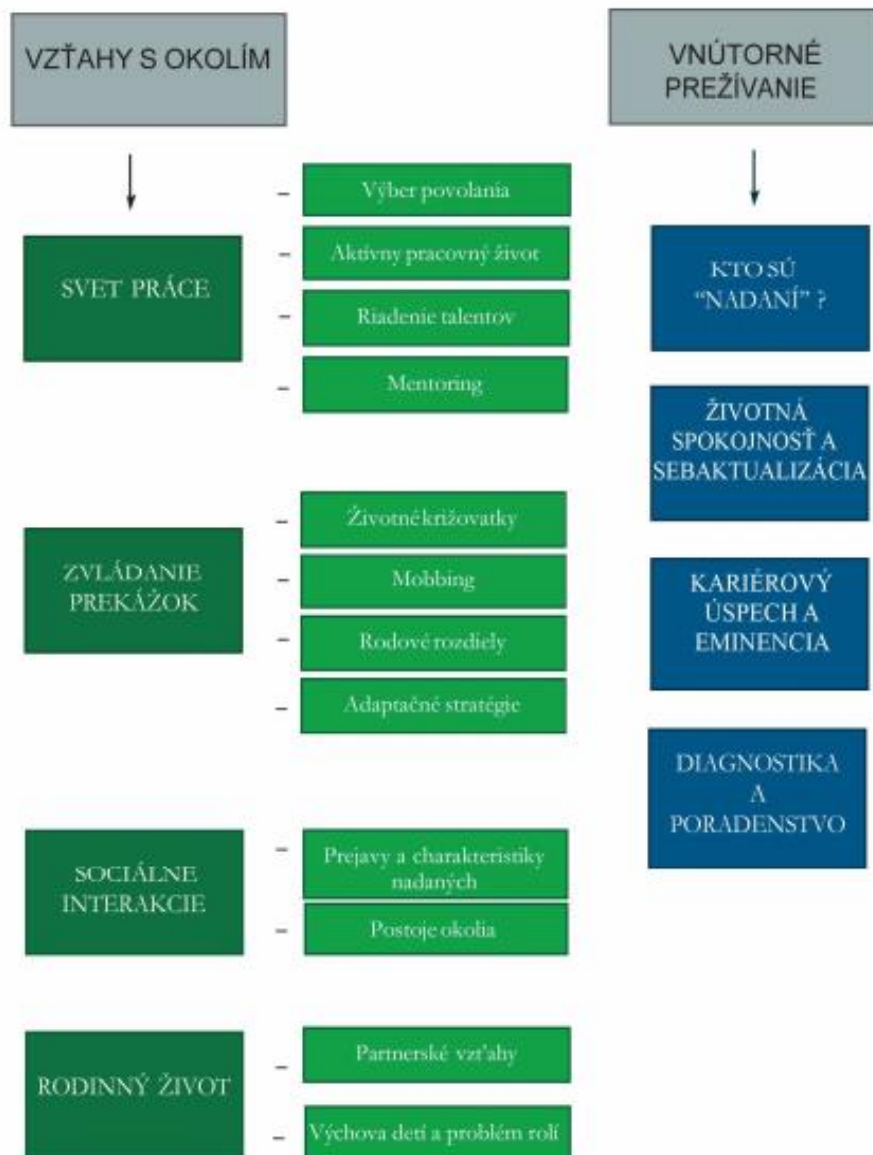
Tvrdenia súvisiace s témou Intelektovo nadaní dospelí, ktoré autori v rámci všetkých analyzovaných textov vyjadrili, bolo možné zoradiť do konečných ôsmich tematických okruhov – kategórií. Týkajú sa vzťahov nadaných s okolím, ako aj vnútorného prežívania nadaných. Spomínané kategórie sú graficky znázornené na obrázku 1. V nasledujúcom texte rozoberieme identifikované okruhy.

1. Svet práce

a) Výber povolania

V niektorých prácach bola dobrá schopnosť rozhodovať sa pre voľbu kariéry pozitívne asociovaná s dobrým socioekonomickým statusom, s proaktívnou osobnosťou, ale aj s prítomnosťou tzv. *callingu* – volania/povolávania k vykonávaniu určitej práce (napr. Hsieh & Huang, 2014; Galles & Lenz, 2013). Calling tu označuje pocit akejsi transcendentálnej výzvy k vykonávaniu konkrétnej práce/činnosti (Haney-Loehlein, Mckenna, Robie, Austin, & Ecker, 2015) a má pôvod akoby mimo vlastného ja, pričom tento pocit môže a nemusí byť náboženského charakteru (Galles & Lenz, 2013, Haney-Loehlein a kol., 2015).

Obr. 1 Kategórie tém v oblasti Intelektovo nadaní dospelí

Calling je témou, ktorej sa dotkli viaceré práce v oblasti psychológie, vrátane pracovno-organizačnej psychológie (napr. práce Hagmaier & Abele, 2012; Haney-Loehlein a kol., 2015; Gazica & Spector, 2015; Fiedler, 2012; Willard-Holt, 2008; Hirschi & Hermann, 2013). Vo vzťahu k problematike nadaných predstavíme východiská niekoľkých prác, ktoré sa zaoberali práve tým, aký dopad mal zážitok callingu na životy nadaných. Haney-Loehlein a kol. (2015) skúmali fenomén callingu na vzorke 100 respondentov (významných lídrov z rozmanitých oblastí). 27,78 % týchto respondentov uviedlo, že zážitok callingu sa odrazil práve na zmene kariérového smerovania (zmena pracovnej pozície, roly či úplna zmena

odboru pôsobenia). Autori sa vo svojej detailnej analýze dopracovali k zisteniam, ktoré poukazujú na to, že calling bol v prípade týchto jednotlivcov najčastejšie vyvolaný v dôsledku zážitkov v nasledovných kontextoch (poradie od najčastejšie sa vyskytujúceho kontextu):

- 1) nepriazeň osudu (napr. chudoba, svedectvo či prežitie osobnej tragédie),
- 2) sugestívny vplyv významných iných,
- 3) príležitosť/ponuka,
- 4) sen/vízia,
- 5) pocit vykúpenia/oslobodenia od vlastných previnení.

Vo svojej štúdií na vzorke 378 amerických akademikov Gazica & Spector (2015) po prvý raz preverovali vzťah medzi zážitkom callingu a jeho dopadom na fyzické zdravie, pracovnú spokojnosť a psychickú rovnováhu. Ich výsledky poukázali na to, že respondenti, ktorí žili v súlade so svojim callingom, vykazovali väčšiu spokojnosť s prácou či uplatnením v špecifických doménach a menšiu potrebu zmeny svojho smerovania ako respondenti, ktorí uviedli, že na svoj calling nereagovali, aj ako respondenti, ktorí calling vôbec nepocítili (Gazica & Spector, 2015). Zážitok callingu má však aj svoju odvrátenú tvár. Respondenti, ktorí calling pocítili, ale nevypočuli ho, vykazovali vyššiu mieru psychickej a fyzickej nepohody ako tí respondenti, ktorí ho nikdy nepocítili.

Silvermanová (2006) sa vo svojej práci zamerala na fyziologické premenné, ktoré môžu mať dopad na pracovný život nadaných. Mnoho z nadaných ľudí má vysoko výkonnú pravú hemisféru (dôležitú pre rozvoj intuitívnych vŕľadov a často využívanú hlavne v kreatívnych činnostiach), avšak rovnako výkonnú majú aj ľavú hemisféru (dôležitú pre rozvoj exaktnej logiky a často využívanú v praktickejších povolaniach (Fiedler, 2012; Silverman, 2006). Silvermanová (2006) ale konštatuje, že rovnovážne nadpriemerný výkon mozgových hemisfér často stojí aj za pociťovaním potreby realizácie viacerými smermi, čo môžeme chápať ako spomínanú multipotencialitu. Tento konflikt sa potom javí byť ďalšou príčinou fenoménu už známej pracovnej nerozhodnosti nadaných, alebo ako to nazýva Silvermanová (2006) – dilemy v pracovnom smerovaní. Pokiaľ k dileme a pracovnej nerozhodnosti dôjde, domnievame sa, že calling môže byť jednou z príčin, ktorá dokáže prelomiť pracovnú nerozhodnosť týchto, často multipotencionalne nadaných jednotlivcov. Je možné, že v doterajšej teórii tieto tri známe fenomény (multipotencialita, calling, pracovná nerozhodnosť) neboli koncepčne prepojené, ale ani zjednotené, minimálne čo sa týka možného prekryvania sa pojmoslovia označujúceho jeden fenomén (napr. nadpriemerný

výkon oboch hemisfér ako synonymum multipotenciality, alebo potreba realizovať sa viacerými smermi ako synonymum pracovnej nerozhodnosti).

b) Aktívny pracovný život

Literatúra v oblasti pracovnej kreativity dokumentuje existenciu intuitívnych vhl'adov, ktoré sa zvyčajne objavujú po určitej dobe inkubácie v podvedomí človeka (Silverman, 2006). Miller & Neumeister (2012) dávajú kreativitu do súvisu aj s inými premennými, konkrétne s otvorenosťou ku skúsenosti a s overexcitabilitou (zvyšená reaktivita/vnímanosť, alebo schopnosť nadaného jednotlivca vnímať a reagovať na oveľa viac stimulov z množiny všetkých pôsobiacich stimulov, ako by dokázali vnímať ostatní jednotlivci, ktorí nedisponujú črtou overexcitability/hypersenzitívnosťou). Čo sa celkovej pracovnej produktivity týka, najvyššiu pracovnú produktivitu dosahujú nadaní v neskorších fázach dospelosti (Rinn & Bishop, 2015). Toto tvrdenie môže súvisieť s konštatovaniami Kuipersa (2007), ktorý je toho názoru, že nadaní k svojmu pracovnému presadeniu potrebujú vyriešiť nielen mnohé špecifické otázky, ale hlavne nájsť svoju pracovnú identitu. Kuipers (2007) rozvíja myšlienku identity a konštatuje, že stabilizovaná identita nadaného človeka je prerekvizitou k nelimitovanému rozvoju oblastí súkromného ako aj pracovného života.

c) Riadenie talentov

V analyzovanej literatúre sme našli viaceré práce zaoberajúce sa témou riadenia talentov (RT) (Lewis & Heckman, 2006; Altman, 1997; Baruch & Peiperl, 1997; Gallardo-Gallardo, Dries, & Gonzáles, 2013; Sparrow & Makram, 2015). S výnimkou práce Altmana (1997) sme sa však nestretli so žiadnymi inými prácami, ktoré by sa explicitne zaoberali priamo osobnou skúsenosťou nadaných s programom RT (Dries, 2013). Zaujímavou oblasťou sa javí byť otázka "prenosnosti" výkonu nadaných dospelých, resp. udržania vysokej úrovne ich výkonov aj po ich prestupe do iného pracovného prostredia. Dries (2013) sa zaoberá práve touto otázkou, a teda tým, do akej miery je talent závislý na prostredí, v ktorom sa prejavil vo forme vysokého výkonu. V súvislosti s previazanosťou prostredia a výkonu sa prakticky užitočným javí byť Gallardo-Gallardov a kol. (2013) odkaz svetu práce. Autori v ňom zdôrazňujú, že pre organizácie by elementárnym rozhodnutím malo byť to, či svoje zdroje budú investovať do identifikácie talentu (kupovanie talentu), alebo do rozvoja talentu (budovanie talentu). Jednou zo zaujímavých tém v rámci výskumu v oblasti riadenia kariéry nadaných by mohlo byť bádanie zamerané na definovanie charakteru a typológie kariérových dráh vrcholových manažérov patriacich do skupiny CEO a pod. Téma riadenie talentov

v organizáciách bolo v rámci našej vzorky dát venované značné množstvo pozornosti v porovnaní s inými čiastkovými témami nadania a jeho prejavov v dospelosti. Autori prác zaoberajúci sa témou riadenia talentov majú zámer odlíšiť oblasť riadenia talentov od iných oblastí (akými sú riadenie kariéry, plánovanie nástupníctva, rozvoj lídrov, manažement vzdelávania či riadenie kompetencií (Dries, 2012).

d) Mentoring

V štúdiu Zukermana (podľa Hébert & Neumeister, 2000), ktorá sa zaoberala témou mentorstva, viac ako polovica z 92 analyzovaných laureátov Nobelovej ceny študovala alebo spolupracovala s predchádzajúcimi laureátmi Nobelových cien. Autor popisuje význam mentorov: títo svojich chránencov zoznámili s kultúrou disciplíny, formovali v nich schopnosť invencie a detekcie podstatného. Angažovali sa pri zabezpečovaní grantov, stáží, alebo pri koordinovaní publikačných ambícií svojich chránencov. Hoci teda nie je zrejmé, či sa investícia do vzdelávania vždy opláca, zdá sa, že bez vhodných enviromentálnych podmienok talent málokedy dozrie v excelentnosť. Mentoring je obľúbená téma z oblasti psychológie riadenia ľudských zdrojov (napr. Vinkenburt & Weber, 2012; Kao, Rogers, Spitzmueller, Lin, & Lin, 2014) a skutočne veľa pozornosti sa jej venuje v oblasti témy vzdelávania nadanej mládeže. Nestretli sme sa však so žiadnymi ďalšími prácami, ktoré by bližšie analyzovali mentoring vo vzťahu k nadaným ľuďom v ich dospelom veku.

2. Zvládanie prekážok

a) Životné križovatky

Perrone-McGovern, Ksiazak, Wright, Vannatter, & Claudine (2011) uvádzajú, že dnes sa vie len veľmi málo o tom, ako nadaní retrospektívne vnímajú svoje kľúčové životné momenty a rozhodnutia. Autori vo svojom 20-ročnom longitudinálnom výskume sledovali 59 nadaných dospelých jednotlivcov. Medzi mnohými nálezmi prinášajú odpovede týchto ľudí aj na to, čo vnímajú ako najlepšie a čo vnímajú ako najhoršie životné rozhodnutie. Za najlepšie rozhodnutia respondenti najčastejšie považovali výber partnera a rozhodnutie pre vyššiu mieru vkladania sa do vzťahu. Najhoršie rozhodnutia boli typicky charakterizované ako stratená príležitosť, a to nielen pracovná. Ako dôsledok zlých rozhodnutí najčastejšie uvádzali nespokojnosť vo vzťahoch alebo rozpad vzťahov.

b) Mobbing

Téma mobingu je v odborných kruhoch diskutovaná vo vzťahu k mladistvým nadaným (Kotleras, 2007; Campbell & Feng, 2010), ale aj všeobecne vo vzťahu k bežnej dospeljej populácii v rôznych prostrediach, vrátane akademického. Vo vzťahu k nadaným dospelým je však táto téma podceňovaná (Kotleras, 2007). Kotleras otvára tému mobbingu nadaných ojedinelým spôsobom, a to formou sebakazuistiky s mnohými pozoruhodnými vhl'admi. O téme mobbingu je podľa neho veľmi dôležité hovoriť otvorene, keďže mobbing môže viesť k vážnym psychickým aj fyzickým poruchám. V sebaanalýze výstižne formuluje svoje vlastné pocity ako obeť mobbingu: “Uvedomovanie si vlastných výnimočných kvalít nie vždy postačuje na to, aby som sa dokázal vyhnúť reziduálnej letargii, ktorá je spôsobená: a) pocitom, že nie som pochopený a ktorá je ďalej; b) posilňovaná pocitom izolácie, ktorú spomienka na moju rolu obeť mobbingu dokáže spustiť. Prítomnosť tejto letargie dokladuje, ako ma dlhodobá skúsenosť s mobbingom cez Pavloviánske podmieňovanie doviedla k tomu, aby som si asocioval trest s podávaním výkonov”(Kotleras, 2007, s.143). Kotlerasovu (2007) kazuistiku zážitku mobbingu môžeme vnímať aj ako výstižný príklad toho, čo na duši, aktivite, tvorbe a zdraví nadaných určite nechceme dopustiť.

c) Rodové rozdiely

Altman (1997) uvádza, že je len veľmi málo žien, ktoré by dosiahli vrcholové pozície v manažemente a väčšina autorov ani nemôže vykresliť ružový obrázok, ktorý by priniesol návod na to, ako prelomiť sklený strop. Na druhej strane pripúšťa, že ak už raz žena sklený strop prelomí, môže dosiahnuť dokonca brilantnejšie úspechy, ako muži. Kerr (podľa Rinn & Bishop, 2015) v tejto súvislosti poznamenáva, že v prípade žien len málokedy môžu byť indikátorom úspešného prerazenia skleného stropu také prediktory, akými sú IQ, školské priemery, alebo vysoké skóre v rôznych testoch schopností. Nadané ženy navyše znevýhodňuje tendencia podliehať tzv. “Syndrómom omylu”, vzhľadom na ktorý podceňujú svoje výsledky, alebo ich atribujú iným okolnostiam namiesto toho, aby ich prisúdili vlastným schopnostiam dodáva Kerr (podľa Rinn & Bishop, 2015). Silvermanová (2006) sa pozerá na problematiku odlišností skôr z pohľadu biologických rozdielov medzi mužmi a ženami. Spence & Helmreich (podľa Silverman, 2006) zas podotýkajú, že úspech niektorých žien je možné zvažovať vo vzťahu k ich vyšším skóre na škálach maskulinity, kým androgýnia (rovnomernosť v prítomnosti mužských aj ženských črt u jednotlivca), je zas často v korelácii s vyššou mierou kreativity, dodáva MacKinnon (podľa Silverman, 2006).

d) Adaptačné stratégie

U nadaných je vo vzťahu k sociálnej adaptácii častým problémom introverzia a u mnohých nadaných (hlavne introvertne orientovaných) sa aj častá potreba prispôbovať sa a vyrovnávať sa so situáciou mení v adaptačné stratégie, ktoré pomáhajú pri zvládaní ťažších životných kríz a momentov osamelosti (a ktoré napríklad bežní extraverti poväčšine prvýkrát ochutnajú až v období krízy stredného veku (Silverman, 2006). Aby sa lepšie adaptovali, mnohokrát na seba preberajú „personu extraverta” a podobne ako kedysi v detstve hrali rolu “triednych bavičov”, aby si získali náklonnosť detí, v dospelosti sa z týchto často introvertných osobností pokojne môžu stať napríklad rečníci (Silverman, 2006). S touto maskou sa niekedy identifikujú do takej miery, až strácajú spojenie so svojim pôvodným ja (Silverman, 2006).

3. Sociálne interakcie

a) Prejavy a charakteristiky nadaných

Nadaní sa v mnohých prejavoch a charakteristikách líšia od bežného okolia. Tieto odlišnosti môžu stáť aj za problémami v sociálnych interakciách. Tému odlišnosti prejavov nadaných dospelých sa našťastie už venuje istá vedecká pozornosť. Kuipers (2007) a Silverman (2006) napríklad poukazujú na skutočnosť, že častou črtou nadaných jednotlivcov je ich presvedčenie, že nadanými vôbec nie sú. Napriek tomu, že časť nadaných pripúšťa svoje evidentné nadanie, iná časť okamžite poukazuje na vlastný prepad v porovnaní s výsledkami „pána Einsteina”, alebo „madam Curiovej” (Kuipers, 2007).

b) Postoje okolia k nadaným

Dries (2013) v pracovno-organizačnom kontexte (hlavne v oblasti riadenia ľudských zdrojov) uvádza dva časté predpoklady súvisiace s možným prístupom okolia k pracovnému životu nadaných:

- 1) Syndróm úspechu: Povedzte človeku, že je nadaný a on sa ním stane;
- 2) Syndróm korunného princa: Povedzte človeku, že je nadaný a on sa prestane snažiť.

Podľa autorov je prvý predpoklad aj čiastočne empiricky preukázaný (známa sebanapĺňajúca sa predpoveď) a pripúšťa možný posun intelektuálneho výkonu napríklad do úrovni IQ na 130 u ľudí, ktorých IQ sa magickej hranici 130 blíži. Do svojho zoznamu predpokladov Dries (2013) zaraďuje aj nasledovný, do organizačného kontextu situovaný predpoklad, že zamestnancov netreba informovať o tom, ktorí zamestnanci sú nadaní.

Oddelenia ľudských zdrojov totiž často podliehajú obave, že označenie nadaných zamestnancov za „nadaných“ (trebárs len implicitne, napr. formou poskytnutia špeciálneho programu rozvoja) by mohlo vyvolať vlnu frustrácie a nespokojnosti u ostatných zamestnancov. Ďalším mýtom je “mýtus skúsenosti”, za ktorým sa často skrýva tvrdenie, že osobný úsudok je niekedy presnejší ako špeciálna diagnostika schopností jednotlivca – hovoríme o hypotetickom predpoklade typu: “Rozpoznám talent na prvý pohľad” (Dries, 2013).

Mýty a predpoklady o nadaných môžu byť vo veľkej miere živene aj v dôsledku čohosi, čo Kuipers (2007) nazýva “najvýraznejším sociálnym postojom” vo vzťahu k problematike nadaných. Pre tento postoj je charakteristické nesprávne presvedčenie či už nadaných alebo bežnej populácie o tom, čo je to nadanie a nezhoda medzi týmto presvedčením a reálnymi prejavmi nadaných. Kuipers (2007) tento sociálny postoj chápe ako možný dôsledok očakávania istej až „monštruozity potenciálu” skrytého za fenoménom nadania, pričom toto nesprávne očakávanie vzniklo možno len v dôsledku nepresného definovania nadania (napríklad aj mainstreamovými definíciami). Autor tento postoj nesprávneho chápania podstaty nadania vidí ako jednu z príčin toho, prečo mnohí nadaní považujú členstvo v tomto prominentnom a intelektovo zdatnom krúžku za nedosiahnuteľné. V dôsledku toho žije mnoho nadaných pod stálou ťarchou bremena svojej odlišnosti, netušiac, aké sú skutočné základy tejto odlišnosti. Autor v súvislosti s týmito predpokladmi zhromaždil skupinu nadaných, ktorí v inteligenčných testoch združenia Mensa (celosvetového združenia intelektovo nadaných ľudí) skórovali v úrovniach zodpovedajúcich nadaniu. Svoje pozorovania ilustruje výpovedným komentárom: “Spýtal som sa skupiny členov Mensa, či sa považujú za nadaných. Len tretina z nich zdvihla ruky” (Kuipers, 2017, s. 18).

4. Rodinný život

a) Partnerské vzťahy

Nadaní dospelí nemajú také veľké rodiny ako zvyšok populácie, ale tak ako majú túžbu po úspechu v kariére, túžia aj po úspechu v rodinnom živote (Rinn & Bishop, 2015). V 20-ročnej longitudinálnej štúdii (Perrone-McGovern a kol., 2011) bolo analyzovaných 57 nadaných dospelých. V rámci tejto kvalitatívnej štúdie autori pomenovali najčastejšie „ingrediencie z receptov” nadaných na šťastný rodinný život, a to: investícia do úsilia a času stráveného s blízkymi a vzájomný rešpekt. Vydaté nadané ženy boli šťastnejšie ako slobodné, ale iba ak v ich vzťahu existoval vzájomný rešpekt (Perrone-McGovern a kol., 2011).

Pravdepodobnosť, že nadaní dospelí stretnú rovnocenných partnerov je pre nadaných oveľa nižšia ako v prípade bežných ľudí a vekom sa táto pravdepodobnosť znižuje ešte viac (Fiedler, 2012; Kuipers, 2007 a pre hlbšie štatistiky vid' prácu Rinn & Bishop, 2015). Čo je veľká škoda, keďže práca Perrone a kol. (2007), ktorí skúmali celkovú životnú spokojnosť 87 nadaných mužov a žien, preukázala, že celková životná spokojnosť nesúvisí s dosiahnutím sebaaktualizácie v určitej oblasti, ale zato priamo súvisí práve so spokojnosťou v partnerskom vzťahu.

b) Výchova detí a problém rolí

Pre život nadaného jednotlivca nie je typická len prítomnosť kríz s určitými rozhodovacími dilemami, ale častá je aj potreba zvládania rôznych životných rolí (Perrone-McGovern a kol., 2011). Práce sa zaoberajú zvládaním rodinného života a povinnosťami manažérov na vrcholových pozíciách (Mayrhofer, 1997; Rinn & Bishop, 2015; Perrone-McGovern a kol., 2011). Rinn & Bishop (2015) vo svojej prehľadovej štúdií opisujú aspekty vplyvu materstva na život nadaných žien. Materstvo opisujú aj ako bariéru v kariérovom raste nadaných žien, keďže ako také nemusí nevyhnutne smerovať len a výhradne k zvýšeniu životnej spokojnosti. Nadané ženy totiž svoje materské povinnosti väčšinou uchopujú s nadmernou intenzitou, zdôrazňuje Prober (podľa Rinn & Bishop, 2015). To však môže viesť k vážnym konfliktom vo vzťahu k časovému manažmentu života týchto žien.

5. Kto sú nadaní

Za dobrý intelekt sa všeobecne označuje súbor funkcií, ktoré predisponujú človeka k úspešnému adaptovaniu sa na nové situácie (Borland, 2009), pričom inteligenčný kvocient (IQ) 95 percent ľudí je situovaný v rozmedzí dvoch štandardných odchýliek od stredovej hodnoty (IQ 100) Gaussovej krivky (Gross, 1993). Podľa týchto „Gaussovských“ údajov potom len 3 ľudia zo 100 majú hodnotu IQ nad 130, 1 človek zo 100 dosiahne hodnotu IQ nad 140 a len jeden človek z 20 000 dosiahne hodnotu IQ nad 160 (Gross, 1993). Dlhodobo sa vedie debata o tom, či je nadanie viazané na horných 3-5% Gaussovej krivky, alebo nie je. A to aj napriek tomu, že drvivá väčšina odborníkov na oblasť nadania už niekoľko dekád zastáva názor, že nadanie nemôže byť podmienené výškou IQ a zdôrazňujú, že nadanie je vysoko individuálny komplex vlastností, schopností a charakteristík (Borland, 2009; Worrell, 2009).

6. Životná spokojnosť a sebaaktualizácia

Práce, ktoré by odhaľovali retrospektívne hodnotenie života a kariérovej dráhy samotnými nadanými sa v odbornej literatúre objavujú len zriedkakedy (Perrone a kol., 2010). Množina našej literatúry neobsahovala žiadne staršie štúdie zamerané na well-being (pocit životnej pohody, zdravia, blaha a spokojnosti) nadaných dospelých. Až v roku 2012 Dijkstra a kol. (2012) publikovali v tejto oblasti svoj vôbec prvý výskum, ktorý na vzorke 196 členov skupiny Mensa (združenie pre nadaných ľudí) skúmal vzťah medzi ich charakteristikami (neurotizmus, extravergia, otvorenosť voči skúsenosti, svedomitosť, prívetivosť, senzitivita a emocionálna inteligencia) a well-beingom (Dijkstra a kol., 2012). Nálezy boli porovnávané údajmi od vzorky reprezentujúcej bežnú populáciu. Výsledky ukázali, že nadaní nepocitujú menšiu spokojnosť so životom, ako bežná populácia. Well-being bol u nadaných, podobne ako u bežnej populácie, v negatívnom vzťahu k neurotizmu a v pozitívnom vzťahu k emocionálnej inteligencii. Rozdiely sa objavili v položke extravergia, kde u bežnej populácie bola extravergia v pozitívnom vzťahu k well-beingu, kým u nadaných tomu tak nebolo. U nadaných dospelých bola v pozitívnom vzťahu k well-beingu zase svedomitosť a emocionálna inteligencia. Výsledky sú však len indikatívne smerom k predpokladu, že u nadaných dospelých je pre dosiahnutie well-beingu dôležitá ako emocionálna inteligencia, tak svedomitosť, ale nie extravergia. Zaujímavé však je, že intelektovo nadaní dospelí práve na týchto dvoch premenných (svedomitosť a emocionálna inteligencia) dosiahli nižšie skóre ako bežná populácia (Dijkstra a kol., 2012).

Dries a kol. (2012) vo svojej štúdiu zameranej na „high-potentials” (manažérov s vysokým potenciálom) a „key experts” (mimoriadne zdatných špecialistov) venujú pozornosť otázke spokojnosti v práci. Ich výsledky poukazujú na skutočnosť, že v prípade high potentials sú pred slobodnými povolaniami preferované také kariérové dráhy, pre ktoré je typické bezpečné zázemie s klasickou organizačnou štruktúrou. Za dôležitý nález považujú skutočnosť, že u high potentials sa preukázal signifikantný vzťah medzi spokojnosťou v práci a tromi faktormi: organizačnou podporou, postupom na kariérovom rebríčku hneď od nástupu do organizácie a zamestnaneckou lojalitou. Na vzorke špecialistov sa však tento vzťah už nepotvrdil. Obe skupiny (na rozdiel od kontrolnej skupiny) vykazovali významný vzťah medzi spokojnosťou s prácou a pravidelným zvyšovaním platu, ako aj pocitom istoty v práci. Dries a kol. (2012) poukazujú na skutočnosť, že častý predpoklad o atraktivite slobodných povolaní alebo povolaní bez pevných organizačných štruktúr ich štúdia na tejto vzorke respondentov nepotvrdila.

Perrone, a kol. (2007) sa zaoberajú trochu inou oblasťou, kde existuje ďalšia príležitosť na prepojenie výskumu, teórie a praxe, resp. poradenskej činnosti. Vo svojej práci sa totiž zaoberajú perfekcionizmom nadaných a poukazujú na skutočnosť, že poradenstvo by nemalo viesť nadaných k odvykaniu si od perfekcionizmu, keďže ten môže mať pozitívny vplyv na životnú spokojnosť nadaných, a to napríklad pri vzdelávaní, pri využívaní vlastného potenciálu, ale aj v iných oblastiach životných rolí. Perfekcionizmus má ale negatívny vplyv na životnú spokojnosť nadaných, a to vtedy, pokiaľ preniká do oblasti trávenia voľného času. Sebaaktualizácia sa vo vzťahu k nadaným často spája s predpokladom mimoriadneho úspechu (v zmysle osobného zviditeľnenia sa v spoločnosti).

Nie všetky práce však súhlasia s existenciou vzťahu medzi potrebou preukázania mimoriadnych výsledkov a pocitom sebarealizácie (Rinn & Bishop, 2015; Willard-Holt, 2008). Willard-Holt (2008) sa napríklad zamerlal na kvalitatívny rozbor reflexií 18 nadaných žien vo vzťahu k ich kariérovému uplatneniu sa v pozícii učiteľ/ky. Nálezy vyvolávajú zamyslenie a dúfajme, že aj motiváciu pre mnohých nadaných. Tieto ženy totiž uvádzali pocit vysokej sebaaktualizácie. Ich hodnotenia poukazovali na skutočnosť, že práve prednostné vnímanie hodnoty učenia iných pred hodnotou vlastného osobného úspechu bolo pravdepodobne tým, čo im pomohlo dospieť k pocitu sebaaktualizácie a čo im dodalo silu odolávať neopodstatneným predsudkom marginalizujúcim hodnotu nadaných, ktorí sa rozhodnú pre pedagogickú dráhu.

Po šesťdesiatom roku života začína najvýznamnejšiu rolu v živote nadaných hrať hlavne rodina a vzťahy s blízkymi ľuďmi, pričom ostatné pracovné vzťahy a intelektuálne ambície zohrávajú menšiu rolu (Rinn & Bishop, 2015). Či už sa mladí nadaní stanú eminentnými dospelými, alebo nie, ich kariérové cesty väčšinou nie sú poznačené neúspechom, konštatujú Lubinski & Benbow (podľa Rinn & Bishop, 2015). Podľa niektorých štúdií sa javí, že nadaní sú mentálne a fyzicky zdravší, úspešnejší vo vzťahoch aj v kariére, iné však poukazujú na to, že takéto tvrdenia sú len pozitívnym stereotypom (Peterson, 2009). Wirthwein & Ross (podľa Rinn & Bishop, 2015) vo svojej práci zas konštatujú, že nadaní sa v porovnaní so zvyškom populácie cítia menej spokojní vo vzťahu ku kvalite trávenia voľného času, necítia sa však ani šťastnejší ani nešťastnejší vo vzťahu k celkovej životnej spokojnosti. Za svoje najlepšie rozhodnutia života považujú vzťahové otázky (napríklad uzavretie manželstva) a za svoje najhoršie rozhodnutia považujú najčastejšie „premárnenie príležitosti“ (Rinn & Bishop, 2015). Ich najlepšie aj najhoršie rozhodnutia sa teda týkali osobných vzťahov a nie pracovno - kreatívnej sféry života. Je ale zaujímavé, že rozhodnutia,

ktoré najčastejšie znížili ich retrospektívne vnímanú celkovú životnú spokojnosť, súviseli s kariérovými rozhodnutiami (Perrone-McGovern a kol., 2011).

Perrone-McGovern a kol. (2011) uvádzajú, že dnes sa vie len veľmi málo o tom, ako nadaní retrospektívne vnímajú svoje kľúčové životné momenty a rozhodnutia. Vo svojom 20-ročnom longitudinálnom výskume sledovali 59 nadaných dospelých jednotlivcov. Výsledky ich práce poukazujú na to, že nadaní sa považujú väčšinou za sebaaktualizovaných ľudí a vnímajú svoje rozhodnutia ako tie, ktoré v konečnom dôsledku povedli k šťastnému životu, zmysluplnej práci a k naplňujúcim vzťahom. Autori v práci podávajú autentický odkaz – výpovede samotných nadaných, a to vo forme rád, ako by sa mladí dospelí mali stavať krôznym životným rolám v záujme zachovania osobnej spokojnosti.

7. Kariérový úspech a eminencia

Výskumníci, ktorí sa zaoberajú kariérovým úspechom, rozlišujú medzi vonkajším úspechom (externé ukazovatele – odmeny, pozícia a pod.) a vnútorným úspechom (interné ukazovatele – spokojnosť, sebaaktualizácia (Haney-Loehlein a kol., 2015)). Čo však znamená slovo kariéra v živote nadaných jednotlivcov? Je to dosiahnutie eminentnosti (mimoriadnych výsledkov) v danom odbore? Debata o eminentnosti je jedným z najcitlivejšie polarizovaných tém v oblasti nadania. Rinn & Bishop (2015) v tejto súvislosti poukazujú na skutočnosť, že existuje rozpor už priamo v definovaní nadania vo vzťahu k eminentnosti: vo väčšej časti výskumných prác je totiž nadanie chápané ako dosahovanie mimoriadnych výsledkov v oblasti pôsobenia nadaného jednotlivca (Rinn & Bishop, 2015), avšak objavujú sa aj odlišné stanoviská, ktoré za nadanie označujú dosiahnutie eminentnosti, tzn. mimoriadnych výsledkov, ktoré „ovplyvňujú a menia” oblasti pôsobenia nadaného jednotlivca. Subotnik a kol. (2011) napríklad vychádza z predpokladu, že nadanie má vývinový charakter a v každom štádiu života má svoje prejavy, pričom dospelý jednotlivec by mal nadanie demonštrovať výsledkami, ktoré autorka nazýva “poprednými, výnimočnými – eminentnými výsledkami”. Cohen (2011) spochybňuje Subotnikovej predpoklad toho, že špecializácia vzdelávania nadaných za účelom dosiahnutia eminentnosti v dospelom veku je cesta k jej dosiahnutiu a tvrdí, že doteraz nebolo nijako preukázané, či takáto špecializácia vo vzdelávaní skutočne podporuje kreatívny rozvoj smerom k dosahovaniu eminentnosti. Podľa Rinn & Bishop (2015) však dosahovanie eminentných výsledkov v pracovnom živote nie je potrebné na to, aby nadaný jednotlivec bol označený ako nadaný, keďže na toto označenie úplne stačí prítomnosť vysokého potenciálu jednotlivca.

Perrone, a kol. (2007a) vo svojej štúdií požiadali 53 nadaných respondentov, aby charakterizovali, či svoj úspech v rôznych oblastiach (vrátane pracovnej kariéry) prisudzovali šťastiu, úsiliu, schopnostiam, alebo podpore okolia. Väčšina opýtaných atribuovala svoj úspech v kariére práve úsiliu. Rinn & Bishop (2015) vo svojej práci označuje dva silné prediktory dosiahnutia eminencie v živote nadaných: rodinné prostredie v detstve nadaného a školské či akademické prostredie. Autori ďalej poukazujú na pozitívny vplyv letných táborov, či urýchleného vzdelávania, keďže tieto zážitky sú spájané s výskytom vyššej pravdepodobnosti dosahovania eminentných výsledkov v dospelosti.

8. Diagnostika a poradenstvo nadaným

a) Diagnostika

V širšom kontexte môžeme povedať, že vo vzťahu k správne poskytovanému poradenstvu nadaným je dôležitá správne poskytovaná diagnostika Reeve, Scherbaum, & Goldstein (2015), ako aj správne chápanie významu IQ (Borland, 2009; Worrell, 2009). V odborných kruhoch sa aktívne hovorí o tom, do akej miery je konceptualizácia inteligencie v oblasti pracovnoorganizačnej psychológie v trende s ostatnými vednými odvetvami (napríklad s progresom v oblasti neurovedy, kognitívnej psychológie, vývinovej psychológie (Scherbaum & Goldstein, 2015)). Zároveň sa debaty posledných 40 rokov točia okolo základnej otázky, a tou je: ako odstrániť priepasť medzi tým, čo naznačujú výsledky testov schopností, a tým, čo bude jednotlivец vôbec schopný v pracovnom živote naozaj dosiahnuť (Brouwers & van de Vijver, 2015)? Na jednej strane sú metódy pracovnej a organizačnej psychológie akceptované, keďže v rámci riadenia ľudských zdrojov (a v súlade s hnutím 60. rokov, ktoré prinieslo tradíciu kompetenčných modelov založených na riadnej analýze práce) vhodne uplatňujú rôzne koncepcie hodnotiacich centier, vrátane zakomponovania simulačných metód a vedenia rozhovorov. Na strane druhej sú metódy pracovnej a organizačnej psychológie kritizované za dekontextualizované hodnotenia týkajúce sa osobnosti či priamo merania inteligencie (Brouwers & van de Vijver, 2015).

Viacero prác prinieslo vlnu kritiky na margo súčasnej úrovne kvality poskytovania diagnostiky intelektových a iných schopností v oblasti pracovnej a organizačnej psychológie (napr. Scherbaum & Goldstein, 2015, Callahan, 2009; Reeve, Scherbaum, & Goldstein, 2015; Schneider & Newman, 2015). Niektoré z nich sa zaoberajú neprogresívnou konceptualizáciou pojmu inteligencia zo strany pracovno organizačných psychológov, iné sa hlbšie venujú problematike používania správnych postupov v testovaní. V rámci testovania Reeve,

Scherbaum, & Goldstein (2015) kritizujú praktiky oddelení ľudských zdrojov, ich unitárne používanie testových batérií a údajne zlý výber testovacích nástrojov, pričom sa snažia upriamiť pozornosť pracovných psychológov na ignorované aspekty spletnosti ľudskej inteligencie a žiadajú nezameriavať pozornosť len na niekoľko zastaralých spôsobov posudzovania intelektu. Podľa autorov sa častá extrémne opozičná poloha voči meraniu špecifických kognitívnych schopností a odklon od diferenciálnej psychológie zo strany pracovno-organizačnej psychológie (hlavne oddelení riadenia ľudských zdrojov) môže pôsobiť zmätočne na chápanie toho, ako rôzne sa inteligencia prejavuje v pracovnom správaní (Reeve, Scherbaum, & Goldstein, 2015). Obmedziť sa na definovanie všeobecnej úrovne inteligencie, hovorí Callahan (2009), zamedzuje tomu, aby sme mohli objaviť mnohé oblasti, v ktorých by jednotlivci inak mohli demonštrovať svoje nadanie. Ďalšia oblasť názorových rozporov sa týka používania tak elementárneho nástroja akým je Gaussova krivka a jej interpretácie v rámci rôznych diagnostických postupov.

b) Poradenstvo

Mnoho nadaných je kombináciou svojich odlišností a vplyvov prostredia doslova predisponovaných k ťažšiemu zvládaniu rovnováhy života a niekedy sú, vzhľadom na svoju špecifickosť v správaní, dokonca považovaní za patologicky sa prejavujúcich (Peterson, 2009). K tejto téme určite prispieva práca Harrington & Long (2013), v ktorej autori (okrem spracovania rozsiahleho historicko-syntetického prehľadu teoretických prístupov ku kariérovému poradenstvu) vyzdvihujú dôležitosť pripravenosti poradcov na používanie takých poradenských nástrojov a prístupov, ktoré budú vnímať osobitosť každého z klientov, a to vrátane tých, ktorí svoje nadanie zatiaľ len matne tušia. Zaznamenali sme však len jediný vedecký príspevok, ktorý priamo opisuje spôsob, akým je možné posunúť teóriu k aplikácii poznatkov do praxe. Kuipers (2007) v tomto príspevku predstavuje nový prístup, ktorý pomáha ľuďom s nadpriemerným nadaním pomocou systému sebadiagnostiky objaviť a zdefinovať samých seba. Za účelom aplikácie modelu do praxe vytvoril špecializované centrum, kde nadaným pomáha prekonať „vákuum tušenia nadania“ a nabráť odvahu prehodnotiť sebadefiníciu vlastnej identity.

Silvermanová (2006) vo svojej práci zas detailne štruktúruje niektoré z doterajších empiriou podložených predpokladov o vnútornom živote nadaných a na nich priamo buduje svoje teoretické koncepty. Táto skvelá analyticko-syntetická sonda je príkladom zaujímavého vhl'adu aj do témy poradenskej psychológie, ktorá z nich určite môže v mnohom čerpať. Silvermanová (2006) totiž načrtáva mieru do akej môže krehký vnútorný život nadaných čeliť

rôznym problémom, predkladá rôzne platformy potencionálnych konfliktov, ktorým nadaní musia čeliť. V rámci výskumnej aktivity Brouwers & van de Vijver (2015) sa skupina extrémne nadaných ľudí podrobila psychodynamickej terapii zameranej na riešenie emocionálnych konfliktov. Táto štúdia prináša podrobný opis konkrétnych fáz psychoterapie, ktorú účastníci absolvovali. Tým zároveň ponúka príležitosť k prepájaniu poradenstva a terapeutickje teórie a k ich aplikovaniu do praxe. Silvermanová (2006) ďalej hovorí aj o problémoch, ktoré nadaní pociťujú vo vzťahu k častej prítomnosti paradoxov vlastných názorov, tendencií a tvrdení v ktorých často nachádzajú rozporuplnosti. Silvermanová (2006) v tejto súvislosti predpokladá, že jedným zo stimulov, ktoré prispievajú k spusteniu mánio-depresívnych epizód (často prítomných najmä u kreatívne nadaných jednotlivcov), môže byť aj vnútorný konflikt vzniklý v dôsledku prieniku akýchsi dvoch paralelných svetov v myslení nadaných ľudí. Sveta, v ktorom sa títo silne intuitívni jednotlivci vo svojich búrlivo vizionárskych letoch dotýkajú horizontu nekonečnosti a sveta rácia a logiky, ktorý im ponúka pevnú pôdu pod nohami, potrebnú pre zabezpečenie svojho či rodinného života (pre hlbší pohľad pozri aj prácu Ambrose, 2008).

Oblasť akútnych či prechodných psychických problémov však nemusí byť jedinou, kde môžu nadaní počas svojho života uvítať podporu psychológa. Poradenstvo by predsa malo pôsobiť aj preventívne. Malo by dokázať včas “načítať” a reflektovať potreby nadaných v rôznych oblastiach. Napríklad potreby viacnásobne odlišných nadaných, kam patria telesne postihnutí, LGBTQ komunity, kultúrne menšiny, ženy, matky a iné osobitné skupiny. Whitmarsh a kol. (2007) tu navrhujú, aby poradcovia neváhali organizovať workshopy či prezentácie prípadových štúdií a včas poskytovali potrebné informačné a vzdelávacie materiály.

Práca má aj limity. Jedným z nich je počet autorských tvrdení. Ten síce spĺňa metodologické požiadavky pre prehľadovú štúdiu, avšak domnievame sa, že dostupnosť dát bola obmedzená vzhľadom na obmedzenie sa na prácu s len periodicky prístupnými databázami externých informačných zdrojov knižnice Univerzity Komenského. Početnejší súbor dát by mohol prispieť k jasnejšiemu vykresleniu obrysov problematiky, ktorú sme v tejto práci predstavili, prípadne k označeniu ďalších kategórií. Je veľmi pravdepodobné, že vzhľadom na široko špecifikovanú tému sme nezachytili všetky vrstvenia jednotlivých diskurzov a takisto predpokladáme, že sme nemuseli predstaviť všetky stanoviská k prezentovaným kategóriám jednotlivých diskurzov. Aby sa pri budúcich prácach dosiahla väčšia sýtenosť odborných tvrdení autorov, odporúčame užšiu špecifikáciu tematickej

orientácie. Prevažná väčšina analyzovaných prác vychádza z princípov a hodnôt individualistického typu západnej kultúry. Zastúpenie prác, ktoré by sa cielene zaoberali odkrývaním problematiky „Intelektovo nadaní dospelí“, a to z pohľadu kolektivistických kultúr, táto práca nezachytáva, a to tiež vzhľadom na kompromisný spôsob zberu dát. Existuje skutočne len zopár psychologických konštruktov, ktorým sa vo vede venovalo toľko pozornosti, ako ľudskej inteligencii (Warne, Godwin, & Smith, 2013). „Intelektové nadanie v dospelosti“ však zostáva témou, ktorá je na poli výskumnej činnosti marginalizovaná. Je dôležité, aby sa tejto téme venovalo podobné množstvo energie, aké sa vkladá napríklad do výskumu nadaných detí a mládeže. Preto vidíme veľkú príležitosť pre realizáciu výskumov, ktoré by hlbšie odhalili charakter problémov nadaných vo vzťahu k okoliu a v komunikácii s okolím. Analyzované práce sa o týchto problémoch síce často zmieňovali, ale nezaznamenali sme mnohé práce kvantitatívneho charakteru. Odporúčame preto kvalitatívne spracovanie širokej palety tém a následné kvantitatívne preverenie očakávaných vzťahov.

Záver

V práci Kariérové poradenstvo pre nadaných adolescentov (Ertlerová, 2015) sme venovali pozornosť vplyvu rôznych premenných, ktoré môžu pôsobiť na nadaných adolescentov v procese ich rozhodovania sa o výbere kariérovej dráhy. V tejto práci sme sa zaoberali problematikou dospelšej populácie nadaných, keďže podobne ako nadaní adolescenti aj nadaní dospelí čelia podobným problémom, ale aj mnohým ďalším problémom v priebehu svojho života. K vzniku spomínaných problémov prispievajú mnohé odlišnosti, ktorými sa nadaní od bežnej populácie líšia, či už je to v spôsobe myslenia, v cítení, alebo v spôsobe interagovania s prostredím. Je preto prirodzené, že aj v priebehu dospelého života môžu nadaní častokrát vyžadovať vhodné poradenské intervencie. Samotné poradenstvo sa prirodzeným spôsobom odvíja aj od výsledkov výskumov. Vo výskumnej činnosti je však téme intelektového nadania a jeho prejavov v dospelosti venovaná oveľa menšia pozornosť než by si táto problematika zasluhovala (Dijkstra, et. al., 2012). Výskumná činnosť by mala byť zameraná aj na problematiku súvisiacu s realizovaním sa nadaných v produktívnom období ich života, aby tak bolo možné podporovať rozvoj takých aktivít a prístupov, ktoré by nadaným umožnili udržať si duševnú a fyzickú rovnováhu, ako aj potrebnú pracovnú výkonnosť.

Cieľom našej práce bolo rozšíriť poznanie o intelektovo nadaných dospelých, a to formou vytvorenia prehľadu výskumných tém, ktoré sa zaoberajú touto problematikou. Tento cieľ sme sa pokúsili naplniť vytvorením systematickej prehľadovej štúdie. Zamerali sme sa

na témy, ktorým bola venovaná pozornosť posledných 20 rokov. Informácie, sumarizované v tejto práci, ilustrujú mnohé pozorovania z oblasti problematiky myslenia, správania sa a prežívania nadaných v ich dospelom veku. Poznatky môžu slúžiť ako základ pre formulovanie konkrétnejších výskumných cieľov v oblastiach, ktoré táto práca pomenúva. Práca je zároveň vhodným informačným materiálom pre oblasť poradenstva, oblasť riadenia ľudských zdrojov, oblasť vzdelávania nadaných, riadenia talentov, ako aj pre samotných nadaných a ich okolie.

Literatúra

Altman, Y. (1997). The high-potential fast-flying achiever: themes from the English language literature 1976-1995. *Career Development International*, 2(7), 324–330. Dostupné na: <http://doi.org/10.1108/13620439710187954>

Ambrose, D. (2008). Utopian Visions: Promise and Pitfalls in the Global Awareness of the Gifted. *Roeper Review*, 30(1), 52. Dostupné na: <http://doi.org/10.1080/02783190701836460>

Baruch, Y., & Peiperl, M. (1997). High flyers: Glorious past, gloomy present, any future? *Career Development International*, 2(7), 354-358. Dostupné na: <https://search.proquest.com/docview/219320649?accountid=17229>

Borland, J. H. (2009). The gifted constitute 3% to 5% of the population. Moreover, giftedness equals high IQ, which is a stable measure of aptitude: Spinal tap psychometrics in gifted education. *Gifted Child Quarterly*, 53(4), 236–238. <http://doi.org/10.1177/0016986209346825>

Brodsky, W. (1999). Understanding Those Who Create. *High Ability Studies*, 10(2).

Brouwers, S. A., & van de Vijver, F. J. R. (2015). Contextualizing intelligence in assessment: The next step. *Human Resource Management Review*, 25(1), 38–46. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2014.09.006>

Bruscaglioni, L. (2016). Theorizing in Grounded Theory and creative abduction. *Quality & Quantity*, 50(5), 2009–2024. <http://doi.org/10.1007/s11135-015-0248-3>

Callahan, C. M. (2009). A Family of Identification Myths : Your Sample Must Be the ... *Gifted Child Quarterly*, 53(4), 239-241. <http://doi.org/10.1177/0016986209346826>

Campbell, J. R., & Feng, A. X. (2011). Comparing Adult Productivity of American Mathematics, Chemistry, and Physics Olympians With Terman's Longitudinal Study. *Roeper Review*, 33(1), 18–25. <http://doi.org/10.1080/02783193.2011.530203>

Cohen, L. M. (2011). Natural Acceleration: Supporting Creative Trajectories. *Roeper Review*, 33(4), 218–227. <http://doi.org/10.1080/02783193.2011.603109>

Dijkstra, P., Barelds, D. P. H., Ronner, S., & Nauta, A. P. (2012). Personality and well-being: Do the intellectually gifted differ from the general population? *Advanced Development*, 13, 103–118. <https://search.proquest.com/docview/1781543858?accountid=17229>

Dries, N. (2013). The psychology of talent management: A review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 23(4), 272–285. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2013.05.001>

Dries, N., Van Acker, F., & Verbruggen, M. (2012). How “boundaryless” are the careers of high potentials, key experts and average performers? *Journal of Vocational Behavior*, 81(2), 271–279. <http://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.10.006>

Ertlerová, J. (2015). *Kariérové poradenstvo pre nadaných adolescentov*. Bakalárska práca. Bratislava: FSEV UK.

Fiedler, E. (2012). You don't outgrow it! Giftedness across the lifespan. *Advanced Development*, 13, 23–41. <https://search.proquest.com/docview/1781543852?accountid=17229>

Gallardo-gallardo, E., Dries, N., & González-cruz, T. F. (2013). Human Resource Management Review What is the meaning of “ talent ” in the world of work ? *Human Resource Management Review*, 23(4), 290–300. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2013.05.002>

Galles, J. A., & Lenz, J. G. (2013). Relationships among career thoughts, vocational identity, and calling: Implications for practice. *Career Development Quarterly*, 61(3), 240–248. <http://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2013.00052.x>

Gazica, M. W., & Spector, P. E. (2015). A comparison of individuals with unanswered callings to those with no calling at all. *Journal of Vocational Behavior*, 91, 1–10. <http://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.08.008>

*Glaser, B.G., Strauss, A.L.: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Aldinede Gruyter, Chicago (1967)

*Gross, M. U. (1993). Nurturing the talents of exceptionally gifted individuals. *International handbook of research and development of giftedness and talent*, 1, 473–490.

Hagmaier, T., & Abele, A. E. (2012). The multidimensionality of calling: Conceptualization, measurement and a bicultural perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 81(1), 39–51. <http://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.04.001>

Haney-Loehlein, D. M., Mckenna, R. B., Robie, C., Austin, K., & Ecker, D. (2015). The Power of Perceived Experience : Events That Shape Work as a Calling. *The Career Development quarterly*, 63(3), 16 - 30. <http://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2015.00092.x>

Harrington, T., & Long, J. (2013). The history of interest inventories and career assessments in career counseling. *Career Development Quarterly*, 61(1), 83–92. <http://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2013.00039.x>

*Hébert, T.P. & Neumeister, K. L. S. (2000). University Mentors in the Elementary Classroom: Supporting the Intellectual, Motivational, and Emotional Needs of HighAbility Students. *Journal for the Education of the Gifted*, 24 (2), 122-148. [doi:10.1177/016235320002400202](http://doi.org/10.1177/016235320002400202)

Hirschi, A., & Herrmann, A. (2013). Calling and career preparation: Investigating developmental patterns and temporal precedence. *Journal of Vocational Behavior*, 83(1), 51–60. <http://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.02.008>

Hsieh, H. H., & Huang, J. T. (2014). The effects of socioeconomic status and proactive personality on career decision self-efficacy. *Career Development Quarterly*, 62(1), 29– 43. <http://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2014.00068.x>

Chapman, A.; Chapman C.; & Hadfield, M. (2015). Qualitative research in healthcare: an introduction to grounded theory using thematic analysis. *Royal College of Physicians of Edinburgh*, 2015 (45), 201–205. <http://doi.org/http://dx.doi.org/10.4997/JRCPE.2015.305>

Jacobsen, M.-E. (1999). Arousing the Sleeping Giant: Giftedness in Adult Psychotherapy. *Roepers Review*, 22(1), 36. <http://doi.org/10.1080/02783199909553995>

Kao, K. Y., Rogers, A., Spitzmueller, C., Lin, M. T., & Lin, C. H. (2014). Who should serve as my mentor? The effects of mentor’s gender and supervisory status on resilience in mentoring relationships. *Journal of Vocational Behavior*, 85(2), 191–203. <http://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.07.004>

- Kotleras, R. (2007). The workplace mobbing of highly gifted adults: An unremarked barbarism. *Advanced Development Journal*, 11, 130-148. <https://search.proquest.com/docview/197464408?accountid=17229>
- Kuipers, W. (2007). How to charm gifted adults into admitting giftedness: Their own and somebody else's. *Advanced Development Journal*, 11, 9-25. <https://search.proquest.com/docview/197463540?accountid=17229>
- Lewis, R. E., & Heckman, R. J. (2006). Talent management: A critical review. *Human Resource Management Review*, 16(2), 139–154. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.001>
- Mayrhofer, W. (1997). Of dice and men: High-flyers in German-speaking countries. *Career Development International*, 2(7), 331-340. <https://search.proquest.com/docview/219378297?accountid=17229>
- Miller, A. L., & Neumeister, K. L. S. (2012). Multiple Variables for Predicting Creativity in High Ability Adults. *Advanced Development Journal*, 13, 84–103. doi: <https://search.proquest.com/docview/1781544020?accountid=17229>
- Perrone, K. M., Jackson, Z. V., Wright, S. L., Ksiazak, T. M., & Perrone, P. A. (2007a). Perfectionism , Achievement , Life Satisfaction , and Attributions of Success among Gifted Adults. *Advanced Development Journal*, 11(1994), 106–124. <https://search.proquest.com/docview/197461724?accountid=17229>
- Perrone-mcGovern, K. M., Ksiazak, T. M., Wright, S. L., Vannatter, A., Claudine, C., Shepler, D., & Perrone, P. A. (2011). Major Life Decisions of Gifted Adults in Relation to Overall Life Satisfaction. *Journal for the Education of the Gifted* 34(6), 817 –838. <http://doi.org/10.1177/0162353211425101>
- Perrone, K. M., Perrone, P. A., Ksiazak, T. M., Wright, S. L., & Jackson, Z. V. (2007b). SelfPerception of Gifts and Talents Among Adults in a Longitudinal Study of Academically Talented High-School Graduates. *Roeper Review*, 29(4), 259–264. <http://doi.org/10.1080/02783190709554420>
- Perrone, K. M., Tschopp, M. K., Snyder, E. R., Boo, J. N., & Hyatt, C. (2010). A Longitudinal Examination of Career Expectations and Outcomes of Academically Talented Students 10 and 20 Years Post-High School Graduation. *Journal of Career Development*, 36(4), 291–309. <http://doi.org/10.1177/0894845309359347>

- Peterson, J. S. (2009). Gifted and Talented Individuals Do Not Have Unique Social and Emotional Needs. *Gifted Child Quarterly*, 53(4), 280–282. <http://doi.org/10.1177/0016986209346946>
- Reeve, C. L., Scherbaum, C., & Goldstein, H. (2015). Manifestations of intelligence: Expanding the measurement space to reconsider specific cognitive abilities. *Human Resource Management Review*, 25(1), 28–37. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2014.09.005>
- Raul, T., & Ziegler A. (2000). Myth and reality : A review of empirical studies on giftedness. *High Ability Studies* 11(2)
- Rinn, A. N., & Bishop, J. (2015). Gifted Adults : A Systematic Review and Analysis of the Literature. *Gifted Child Quarterly*, 59(4), 213-235. <http://doi.org/10.1177/0016986215600795>
- Scherbaum, C. A., & Goldstein, H. W. (2015). Intelligence and the modern world of work. *Human Resource Management Review*, 25(1), 1–3. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2014.09.002>
- Schneider, W. J., & Newman, D. A. (2015). Intelligence is multidimensional: Theoretical review and implications of specific cognitive abilities. *Human Resource Management Review*, 25(1), 12–27. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2014.09.004>
- Silverman, L. K. (2006). Honoring Both Sides of the Gifted Self. *Advanced Development Journal*, 10, 19–32.
- Sparrow, P. R., & Makram, H. (2015). What is the value of talent management? Building value-driven processes within a talent management architecture. *Human Resource Management Review*, 25(3), 249–263. <http://doi.org/10.1016/j.hrmr.2015.04.002>
- Streznewski, M. K. (1999). *Gifted Grownups: The Mixed Blessings of Extraordinary Potential*. *High Ability Studies*. 11(2) 227-230. Retrieved from <http://www.amazon.ca/dp/0471295809>
- Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking Giftedness and Gifted Education: A Proposed Direction Forward Based on Psychological Science. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(1), 3–5. doi:10.1177/1529100611418056
- Vinkenburg, C. J., & Weber, T. (2012). Managerial career patterns: A review of the empirical evidence. *Journal of Vocational Behavior*. 80(3), 592–607. <http://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.02.001>

Warne, R. T., Godwin, L. R., & Smith, K. V. (2013). Are There More Gifted People Than Would Be Expected in a Normal Distribution? An Investigation of the Overabundance Hypothesis. *Journal of Advanced Academics*, 24(4), 224–241. <http://doi.org/10.1177/1932202X13507969>

Whitmarsh, L., Hawkins-Rodgers, Y., & Wentworth, D. K. (2007). Choices and Challenges : A Qualitative Exploration of Professional Women’ s Career Patterns. *Career Development Quarterly*, 55(3), 225–237. <http://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2007.tb00079.x>

Willard-Holt, C. (2008). “You Could Be Doing Brain Surgery”: Gifted Girls Becoming Teachers. *Gifted Child Quarterly*, 52(4), 313–325. <http://doi.org/10.1177/0016986208321807>

Worrell, F. C. (2009). A single test score or indicator tells us all we need to know about giftedness. *Gifted Child Quarterly*, 53(4), 242–244. <http://doi.org/10.1177/0016986209346828>

Retrospektívny pohľad absolventov vzdelávania pre intelektovo nadaných na poskytnuté kariérové poradenstvo

Lea Sláviková, Eva Vavráková

Abstrakt

Cieľom práce bolo zanalyzovať, ako absolventi programu pre nadaných študentov retrospektívne hodnotia kvalitu kariérového poradenstva na strednej škole. Kvalitatívne údaje na fenomenologickú analýzu sme získavali pomocou pološtruktúrovaných rozhovorov. Respondenti vnímali priebeh kariérového poradenstva ako jednorazovú záležitosť v podobe testovania, pričom sa nedozvedeli nič nové a konkrétne. Pod kvalitu poradenstva nezahrnuli len samotné kariérové poradenstvo, ale významný podiel pripisovali aj forme vzdelávania, v rámci ktorej zohrávala rolu možnosť otvorenej diskusie s bývalými študentmi školy, učiteľmi a odborníkmi. Za prínos obsahu vzdelávacieho programu považovali, že sa naučili samostatne vyhľadávať potrebné informácie a prezentovať vlastný názor. Medzi ich hlavné návrhy na zlepšenie kariérového poradenstva patrí pravidelnosť a systematickosť spolu s možnosťou praxe v odvetví záujmov jednotlivých študentov.

Kľúčové slová: kariérové poradenstvo, nadanie, vzdelávanie nadaných študentov

Teoretické východiská

V poradenstve je úlohou psychológov identifikovať nadaných, následne vybrať typ vzdelávania v rámci primeraného vzdelávacieho prostredia, ktorý zahŕňa individuálny vzdelávací plán (Zapletalová, 2004). Individuálny vzdelávací plán (na Slovensku program) je záväzný dokument zaisťujúci nadanému dieťaťu optimálne vzdelávacie podmienky. Je štruktúrovaný, dynamický, vychádza z aktuálneho vývinu žiaka a priebežne zaznamenáva jeho výsledky. Môže byť vytvorený pre jednotlivca, ale aj pre skupinu. Rodičia majú prehľad o vzdelávaní svojho dieťaťa a zároveň sa môžu podieľať na úpravách programu. Do procesu vstupuje psychológ, ktorý sa podieľa na zostavení individuálneho programu a raz za pol roka uskutočňuje kontrolné vyšetrenie, pri ktorom dochádza k určeniu vhodnosti a účinnosti nastaveného procesu. Dôležitým faktorom je vytvorenie pozitívneho vzťahu dieťaťa ku škole v prvých rokoch školskej dochádzky.

Identifikácia nadania a jeho rozvoj sa uskutočňujú v škole, počas voľnočasových aktivít ako napríklad súťaže, záujmové aktivity, letné tábory. Nadaní žiaci v škole prejavujú schopnosť pochopiť väčšie množstvo učiva, rýchlejšie pracovné tempo, schopnosť vymýšľať

vlastné postupy, záujem o riešenie náročných problémových úloh. Medzi najdôležitejšie vzdelávacie potreby patria *dôraz na učenie, dostatok času na ponorenie sa do problému, potreba riešiť logicky náročné úlohy, dostatočne náročné úlohy a činnosti*. Pre rozvoj intelektovo nadaných neexistuje jediný najvhodnejší spôsob (Knotová, 2014).

Nadaným žiakom je potrebné zadávať nielen viac učiva, ale aj ťažšie učivo, pretože sú schopní chápať všeobecné závery, kritickejší a samostatnejší. Svoje mimoriadne schopnosti a zručnosti nemusia prejavovať vo všetkých oblastiach (Procházka a kol., 2014). Pre výchovného poradcu predstavujú nadaní študenti výzvu. Všeobecné poradenské prístupy, ktoré sú určené pre nenadaných študentov, nemusia vyhovovať nadaným študentom, a preto vyžadujú diferenciaciu. Je dôležité, aby poradenské prístupy odrážali nové vedomosti, zručnosti, pretože ak má byť nadaný študent úspešný je dôležité, aby mal výchovný poradca potrebné zručnosti a informácie o konkrétnom poradenstve, stratégiách, technikách a aktivitách, ktoré pomôžu splniť požiadavky nadaných študentov. Pre pedagógov a poradcov boli vytvorené rôzne aktivity zamerané na ich vzdelávanie, ktorých cieľom je zabezpečiť akademické, osobné a kariérové potreby nadaných študentov (Peterson, 2006). Empirické testovanie účinnosti týchto aktivít však potvrdilo účinnosť iba pre malú časť pedagógov a poradcov (Peterson, 2008). Jarvin a Subotnik (2006) ukazujú, že nadaní študenti potrebujú na akademickej pôde rozvíjať analytické zručnosti, zamestnávať tvorivosť a praktickú inteligenciu. Rodina, učitelia a komunity zohrávajú dôležitú rolu, pretože poskytujú duševnú stimuláciu, prostriedky na propagáciu schopností a motivácie. Spôsob vzdelávania môže rozhodnúť o profesijnom uplatnení. V prípade nevhodného vzdelávacieho prístupu môžu vzniknúť negatívne životné skúsenosti, ktoré ovplyvnia postoj k učeniu a sťažia rozvoj schopností.

Rôzne programy, služby a intervencie poskytujú priestor pre rozvoj zručností a sebavedomia. Výchovní poradcovia ako spôsob výučby konkrétnych zručností môžu použiť malé skupinky (Colangelo, 2003). Individuálne a profesijné plánovanie môže pomôcť nadaným študentom osvetliť ich osobnostné silné stránky, plánovať štúdium na strednej škole, vysokej škole alebo vo svete práce. Výchovný poradca v spolupráci s komunitnými partnermi môže poskytnúť voľné pracovné miesta, praktickú stáž, mentora, prácu na čiastočný úväzok a dobrovoľníctvo (Greene, 2002). Kariérové, sociálne, akademické a osobné poradenstvo môže zahŕňať rozhodovanie, stanovenie cieľov, životného štýlu a hodnôt. Špecifický program na rozvoj zručností a sebavedomia by mal byť navrhnutý tak, aby podporoval celkové pozitívne fungovanie nadaného študenta (Peterson, 2008).

Vzdelávanie prináša určité prekážky. To isté platí aj pre nadaných študentov, ktorí majú taktiež ako všetci študenti v prostredí školy problémy. Problémy v škole môžu vychádzať z prístupu pedagóga, ktorý nepozná špecifickú štruktúru schopností a skutočnú intelektovú úroveň nadaného dieťaťa. Pre pedagógov predstavujú nadpriemerne nadané deti väčšiu záťaž kvôli požiadavkám kladeným na individuálny prístup. Individuálny prístup je zameraný na rozvoj predpokladov dieťaťa. Pedagóg získava informácie z psychologického vyšetrenia a od školského psychológa. Záťaž nepocituje len pedagóg, ale aj rodičia, ktorí majú nerealistické očakávanie, pedagóga vnímajú ako spolupracujúceho partnera a nie ako autoritu. Medzi problémy nadaných detí patrí: nájdenie si vhodných kamarátov, niekedy rozprávajú ako dospelí ľudia, v škole sa nudia, pretože veľmi rýchlo pochopia učivo, všestranne nadané deti majú problém s profesijnou orientáciou (Procházka a kol., 2014).

Nadaní jednotlivci sa pri plánovaní svojej budúcnosti stretávajú s mnohými problémami. Časté sú nerozhodnosť, perfekcionizmus, vplyv rodiny, spoločenské tlaky; niektorí nadaní ľudia sú zmätení, keď majú schopnosť prosperovať. Množstvo pedagógov a poradcov verí, že veľké talenty budú pomáhať špecifickým potrebám populácie (Maxwell, 2007). Školskí poradcovia sú v jedinečnom postavení, aby nadaným študentom pomohli na akademickej pôde prostredníctvom zapojenia do činností. Treba pracovať s ich nezdravým perfekcionizmom, pochybnosťami, stresom a úzkosťou, používať techniky na zníženie stresu, úzkosti, zamerané na motiváciu. Dôležitým je koučing študentov zameraný na organizovanie času, uľahčenie nevyhnutnej komunikácie a sociálnym zručnostiam, ktoré pomôžu pracovať študentom s ich spolužiakmi, kolegami (Peterson, 2006). Najdôležitejšou prácou školských poradcov je zabezpečiť nadaným študentom v rámci výučby mimoškolské aktivity, pomáhať pri plánovaní kariéry a rozpoznať silné stránky študenta (Jarvin, Subotnik, 2006).

Pri kariérovom poradenstve nadaným je dôležité zohľadňovať ich možný nezdravý perfekcionizmus a vysoké očakávania druhých ľudí, pretože tieto faktory môžu ovplyvniť výber povolania. Zdravý perfekcionizmus a stanovenie vysokých ale realistických štandardov môžu byť pozitívnou silou, ktorá vedie k úspechu (Roedell, 1984). Nezdraví alebo neurotickí perfekcionisti veria, že by mali byť „dokonalí“. Majú problém s odpúšťaním chýb a často majú potrebu kontroly. Všetky požadované úlohy sa snažia robiť perfektne, a to môže byť v niektorých oblastiach práce v skutočnosti nevýhodnou. Nezdraví perfekcionisti sa musia naučiť rozdeliť svoje úsilie, potrebný čas i riziká vyhorenia v závislosti na veľkosti a dôležitosti úloh (Schuler, 2000). V pracovnom svete môže tlak na perfektnú voľbu povolania zo strany rodičov, učiteľov či rovesníkov vyvolať úzkosť a strach zo zlyhania,

ktorý môže viesť k neistote (Stewart, 1999). Nadaní ľudia si uvedomujú, že musia vynikať, a to im prináša enormnú záťaž. Nadaní adolescenti sa môžu rozhodnúť správať v súlade s očakávaniami druhých a nie sa usilovať o osobné záujmy (Colozzi, Colozzi, 2000).

Výskum v oblasti profesijného rozvoja a poradenstva pre nadaných študentov sa primárne zamerá na opakujúce sa témy: *multipotencialita, kariérové potreby žien, perfekcionizmus, skorá kognitívna a odborná zrelosť*. Súčasná literatúra prináša nové pohľady na tradičné koncepcie a potrebu poskytnúť vhodné a primerané kariérové poradenstvo pre nadaných a talentovaných študentov (Greene, 2014). Je náročné oddeliť kariérové poradenstvo od životného poradenstva, pretože rozvoj kariéry je proces prepojený so životnými otázkami vrátane vývinových, sociálnych a psychologických zmien (Stewart, 1999). Kariérové poradenstvo pomáha študentom premýšľať o sebe, voľbe, reštrukturalizovať presvedčenie, prehliť ich osobnosť, priniesť odpoveď na otázku kto som. Prechody a zmeny zohrávajú významnú úlohu v profesijnom rozvoji, a preto by sa mal klásť dôraz na kariérové poradenstvo pre nadaných a talentovaných študentov (Peterson, 2000). Sytsma (2000) uvádza, že iba 13 % nadaných vysokoškolských respondentov malo príležitosť absolvovať poradenstvo pre nadaných a talentovaných študentov.

Výskumný cieľ

Cieľom práce je preskúmať, ako absolventi programu pre nadaných študentov retrospektívne hodnotia kvalitu kariérového poradenstva, ktoré im bolo poskytnuté na strednej škole.

Výskumné otázky

V exploračnom kvalitatívnom výskume sme si na základe preštudovanej literatúry sformulovali nasledovné výskumné otázky:

VO1: Ako prebiehalo kariérové poradenstvo na strednej škole pre nadaných študentov?

VO2: Ako respondenti hodnotia kvalitu poskytnutého kariérového poradenstva?

VO3: Ako respondenti vnímajú prínos obsahu vzdelávacieho programu pre svoje kariérové rozhodovanie?

VO4: Ako respondenti vnímajú prínos obsahu vzdelávacieho programu pre svoje kariérové uplatnenie?

VO5: Čo by respondenti navrhli zlepšiť v oblasti kariérového poradenstva na strednej škole pre nadaných?

Výskumná vzorka

Rozhodli sme sa osloviť absolventov Školy pre mimoriadne nadané deti a Gymnázia v Bratislave, ktorí školu skončili maximálne pred desiatimi rokmi, a to z dôvodu, aby svoje stredoškolské vzdelávanie mali ešte v pamäti. Oslovovali sme ich na základe internetovej stránky tejto školy, na ktorej je zverejnený zoznam absolventov. Výskumnú vzorku tvorilo osem absolventov gymnázia pre nadané deti vo veku od 18 – 27 rokov, päť žien a traja muži.

Metóda

Na získavanie výskumných údajov sme použili pološtruktúrované interview, ktoré pozostávalo z desiatich vopred pripravených otázok. Pred realizáciou rozhovorov s účastníkmi výskumu sme realizovali skúšobné interview. V ňom sme sa zameriavali na zrozumiteľnosť, štruktúru a efektívnosť otázok, ktoré sme na základe získaných skúseností pred vlastným výskumom mierne upravili. Realizovali sme 8 rozhovorov v dĺžke od 40-50 minút s každým respondentom jednotlivo. Pred začatím rozhovoru boli respondenti oboznámení s cieľom výskumu, zabezpečenou anonymitou a dôležitosťou nahrávania rozhovoru, s ktorým súhlasili. Na základe odpovedí respondentov sme im kládli doplňujúce otázky, ktoré sme v danej situácii považovali za dôležité.

Analýza údajov

Na analýzu dát sme zvolili fenomenologický prístup, pretože sa zameriavame na retrospektívny pohľad respondentov a ich prežívanie. Pri realizácii výskumu sme získali magnetofónové nahrávky rozhovorov, ktoré sme následne doslovne prepísali. Pri detailnom čítaní sme vyznačili jednotlivé časti rozhovoru, ktoré boli pre nás zaujímavé. Vybrané časti sme rozdelili do kategórií a vyhľadávali sme medzi nimi súvislosti, na základe ktorých vznikali kľúčové témy.

Výsledky

a) Priebeh kariérového poradenstva

Respondenti sa vo svojich odpovediach veľmi neodlišovali a kariérové poradenstvo nevnímali ako dôležitú súčasť práce školy. Z odpovedí vyplýva, že vnímali priebeh kariérového poradenstva ako jednorazovú záležitosť v podobe testovania a nenaplnil sa

zmysel kariérového poradenstva, ktorým je pomôcť študentom nájsť svoj smer uplatnenia v pracovnej sfére. Pri analýze odpovedí týkajúcich sa prvej výskumnej otázky sme identifikovali dve témy (kategórie): *usmernenie a rady*. Výsledok testovania priniesol nadaným študentom usmernenie, akým smerom by sa malo ich pracovné zameranie vyvíjať. Študenti vnímali *usmernenie* rôzne. Jedni ho vnímali ako pomoc v situácii, keď nevedeli akým smerom by sa vybrali, a na základe testov získali aspoň predstavu, aj keď nie každému to pomohlo, pretože niektorí sa nevedeli rozhodnúť ani na základe odporúčania smeru a vyžadovali poradiť konkrétnejšie zameranie pracovného uplatnenia. Na druhej strane boli študenti, ktorí mali svoje smerovanie jasné už skôr, a tým pádom im testovanie ten smer len potvrdilo a už si boli naozaj istí, ktorá cesta je pre nich správna. Druhou kategóriou boli *rady*. Za súčasť kariérového poradenstva považovali respondenti aj rady učiteľov, ktorí sa im snažili pomôcť pri výbere vysokej školy. Zaujímavou skutočnosťou je, že niektorí respondenti zo začiatku dlhšie premýšľali nad odpoveďou, pretože si uvedomili, že im nebolo poskytnuté detailné kariérové poradenstvo tak, aby o ňom vedeli rozprávať obširnejšie. V skratke uvádzame vybrané odpovede respondentov:

Usmernenie:

„...prebiehalo formou testovania. Robili nám testy, ktoré boli zamerané na to, že na základe toho nám odporúčali, že ako čo by sme mohli robiť.“

„Ako mali sme IQ testy, že tie celkom ukázali v čom je človek dobrý, kam by sa mohol a akým smerom by sa mohol uberať.“

„Nedozvedela som sa nič nové, ja som vedela len toľko, že exaktné vedy to určite nie je nič pre mňa.... podľa mňa konkrétnejšie mi neporadili.“

Rady:

„Ohľadom vysokej školy nám radili učitelia... Podľa mňa oni dobre radili aj nám dávali cenné rady, len ľudia ich nepočúvali.“

b) Kvalita kariérového poradenstva

Respondenti vo svojich odpovediach pri hodnotení kvality nezahrnuli len samotné kariérové poradenstvo, ale aj formu vzdelávania, ktorá im pomohla pri rozhodovaní akým smerom sa bude vyvíjať ich pracovné uplatnenie. Pri analýze výpovedí vzťahujúcich sa k druhej výskumnej otázke nám vznikli štyri hlavné kategórie: *otvorená diskusia, vzdelávanie, práca na zaujímavej téme a pozornosť iným študentom*. Na základe odpovedí sme zistili, že

otvorená diskusia s odborníkmi, učiteľmi, študentmi priniesla respondentom možnosť získať informácie, ktoré ich zaujímali, a rozšíriť si tak vedomosti ohľadom rôznych možností budúceho vzdelávania. Pod vzdelávanie zahrnuli získanie všeobecného prehľadu, pretože na strednej škole mali možnosť vzdelávať sa v rôznych oblastiach, čo im pomohlo pri výbere, pretože vedeli, ktoré predmety im idú lepšie a ktoré horšie. Väčší priestor na rozvoj vo svojej oblasti záujmu dostali pri voľbe témy ročníkovej práce, ktorú si mohli vybrať podľa vlastného záujmu. Z pohľadu študentov tieto možnosti výrazne zlepšili kvalitu kariérového poradenstva. Negatívne vnímali kvalitu kariérového poradenstva v prípade, keď sa učitelia venovali iným oblastiam záujmu, než aké preferovali oni. V skratke uvádzame niektoré odpovede respondentov:

Otvorená diskusia:

„Podstúpili sme testy na odporúčané kariérové zameranie, ktorých výsledky sme konzultovali s psychologičkou.“

„Vždy som mohla prísť za mojou triednou učiteľkou a otvorene sa s ňou porozprávať.“

„Mali sme rôzne aktivity, prednášky, otvorené diskusie s bývalými študentmi školy, učiteľmi a odborníkmi.“

Vzdelávanie:

„Škola nám poskytla rôzne semináre, prednášky s odborníkmi, rozhovory s učiteľmi, prednášky s bývalými študentmi.“

„Nakoľko prvé roky štúdia má študent možnosť vzdelávať sa v rôznych oblastiach, čím získa ako tak všeobecný prehľad, tak má možnosť zistiť, ktorým smerom by sa v budúcnosti mohol vybrať.“

Práca na zaujímavej téme:

„Na škole bolo veľmi zaujímavé, že tam bol povinný ročníkový projekt SOČ-ka, kde som si mohol vyskúšať pracovať na téme, ktorá ma baví, to bola pre mňa taká zaujímavá skúsenosť.“

„Taký väčší priestor mi dali ročníkové projekty, mohla som si vybrať veci, ktoré ma bavia.“

Pozornosť iným študentom:

„Venovali sa skôr takým, čo chceli ísť na medicínu, chémiu a matfyz, tak títo mali väčší rozhľad, pretože mali možnosť chodiť na olympiády.“

c) Prínos obsahu vzdelávacieho programu pre kariérové rozhodovanie

Za prínos obsahu vzdelávacieho programu pre kariérové rozhodovanie respondenti vo svojich odpovediach považovali možnosť voľby predmetov v treťom a štvrtom ročníku, kedy sa mohli zamerať hlavne na predmety, ktoré súviseli s ich voľbou vysokej školy. Na výberových predmetoch dostávali priestor na rozvíjanie svojich záujmov. Dostávali obširnejšie informácie o predmetoch, zložitejšie úlohy a možnosť otvorenej diskusie. Výpovede respondentov sme zaradili do štyroch kategórií prínosu: *využitie v práci*, *využitie v praxi*, *vlastný názor* a *všeobecný prehľad*. Študenti sa naučili, že je potrebné sadnúť si za úlohy a spraviť ich, čo môžu v budúcnosti využiť v práci. Počas štúdia sa začali zamýšľať nad tým, ako môžu byť predmety využiteľné v praxi. Na strednej škole získali všeobecný prehľad a naučili sa prezentovať svoj vlastný názor. Tieto faktory prínosu obsahu vzdelávacieho programu mohli využiť pri rozhodovaní sa o svojej kariére. V skratke uvádzame niektoré odpovede:

Využitie v práci:

„Život nie je o tom, ale niekedy sa človek potrebuje dokopať do toho, že teraz si sadnem a proste spravím to čo spraviť mám...“

Využitie v praxi:

„Čo sa týka použiteľnosti... vtedy som ešte nerozmýšľal... až keď nám to už začali prízvukovať, ale dovtedy som neuvažoval o tom ako to použiť v praxi.“

Vlastný názor:

„...naučili nás rozmýšľať, hľadať si informácie, ale zase človek sa nenaučil reálne učiť. Naučili nás hlavne prezentovať svoj názor, veľa sa v škole diskutovalo...“

Všeobecný prehľad:

„...vedela som, že dostanem všeobecný prehľad a potom sa dáko rozhodnem. Na jednej strane je fajn, že sme mali prístup, že rob čo ťa baví, ale do poslednej chvíle som nevedela, čo vlastne chcem robiť...“

d) Prínos obsahu vzdelávacieho programu pre kariérové uplatnenie

Respondenti videli prínos obsahu vzdelávacieho programu najmä v príležitosti voľby predmetov v maturitnom ročníku. Pri voľbe museli premýšľať, čo by ich bavilo a v ktorej

oblasti by mali pocit, že robia prácu, ktorá ich naplňa. Stredná škola im pomohla určiť si oblasť, no konkrétne zameranie v oblasti si už určili na základe vlastných pocitov a hľadania seba samého. Zaujímavosťou je, že respondenti veľmi nerozlišovali prínos medzi kariérovým rozhodnutím a kariérovým uplatnením – ich výpovede v týchto oblastiach boli veľmi podobné. Pri kariérovom uplatnení sme však predsa len mohli nájsť nové kategórie odpovedí. Respondenti zdôrazňovali, že *je dôležité, aby sa človek našiel sám* a uvedomil si čomu sa chce venovať. Rôzne predmety a semináre im umožnili *vyskúšať si rôzne oblasti* a zúčastnili sa aj *olympiád a korešpondenčných súťaží*, ktoré im pomohli pri výbere kariérového uplatnenia. V skratke uvádzame niektoré odpovede:

Človek sa musí nájsť sám:

„Na strednej škole sme mali množstvo cvičení, pri ktorých sa vlastne človek zdokonaľoval vo viacerých oblastiach... ale podľa mňa sa človek musí nájsť sám, aby si to aj on tak uvedomil, že čo chce a čo nechce, čo ho baví a čomu sa chce venovať.“

Vyskúšať si rôzne oblasti::

„...v maturitnom ročníku sme mali predmety a semináre, ktoré nás viac zaujímali a mohli sme si vyskúšať. čo nám pôjde viac a čo menej.“

Olympiády a súťaže:

„Celé to kariérové poradenstvo mi prišlo také dosť nekonkrétne, že som z toho nebol taký, že by mi to objasnilo niečo viac. V mojom smere uplatnenia ma hlavne utvrdili olympiády a korešpondenčné súťaže z informatiky.“

e) Návrhy na zlepšenie kariérového poradenstva na strednej škole

Vyhodnotili sme hlavné návrhy respondentov, ktoré vyslovili pri retrospektívnom pohľade. Do školského vyučovania by zahrnuli možnosť zúčastniť sa praxe, kde by si mohli reálne *vyskúšať danú prácu*, v rámci vyučovania odporúčajú poskytovať *viac praktický obsah predmetov* než len teoretický a do kariérového poradenstva na strednej škole by zaviedli *systematickosť a pravidelnosť*. V skratke uvádzame niektoré odpovede respondentov:

Reálne si vyskúšať:

„...nemusela by byť zlá nejaká prax v danom odvetví, aby si to človek reálne vyskúšal, čo naozaj je a nie čo si domýšľame.“

Praktický obsah predmetov:

„Uvítala by som, keby obsah predmetov, hlavne tých voliteľných vo vyšších ročníkoch, bol viac praktický ako teoretický.“

Systematickosť a pravidelnosť:

„Navrhol by som zmenu najmä v tom, že to nebolo systematické.“

„Celé by to malo byť o tom, že je to pravidelné, ideálne, že dostaneš nejakú úlohu, potom nad ňou porozmýšľaš a potom sa vrátiš a diskutuješ o tom.“

„Navrhla by som pravidelnejšie kariérové poradenstvo aspoň na začiatku a na konci školského roka.“

Diskusia

Človek sa počas života ocitne v situácii ako výber školy a povolania, kedy si nevie sám pomôcť a potrebuje pomoc odborníka (Vendel, 2008). Retrospektívny pohľad nadaných absolventov strednej školy nám poskytol informácie o tom, ako prežívali a vnímali kariérové poradenstvo, ktoré im na škole bolo poskytnuté.

Priebeh kariérového poradenstva na strednej škole videli ako jednorazovú záležitosť – testovanie a následnú konzultáciu ohľadom výsledkov a odporúčaného budúceho pracovného zamerania. Školská psychologička konzultovala s každým jedným výsledky testov a zároveň mu poskytla usmernenie na akú prácu sa hodí a na akú nie. Usmernenie pomohlo niektorým nadaným študentom, ktorí sa počas štúdia na strednej škole nevedeli rozhodnúť, ktorý smer by bol pre nich ten najvhodnejší. No nie každému to vyhovovalo a pomohlo. Problém mali tí, ktorí potrebovali konkrétnejšie a detailnejšie odporúčanie a nevedeli sa rozhodnúť, aj keď základný smer (oblasť štúdia) im bol jasný. Pri rozhodovaní pomáhali študentom aj učitelia, ktorí ich poznali a predpokladali, v čom by mohli byť úspešní.

Pre úspešné vzdelávanie je dôležité vytvoriť pozitívny vzťah dieťaťa ku škole. Škola pre nadané deti ho vytvorila hneď od začiatku, kedy pedagogickí zamestnanci aj s pani riaditeľkou zaviedli tykanie so študentmi. Tak sa vytvorila uvoľnená, priateľská a rodinná atmosféra. Počas vyučovania dostávali študenti zložitejšie úlohy na rozvoj, ale nedostávali domáce úlohy, pretože všetky zadania vyriešili v škole. Vzťahy medzi študentmi, pedagógmi a školským psychológom sa prehlbovali, aktéri sa navzájom bližšie spoznávali. Keď sa

nadaný študent ocitol v situácii, že nevedel akým smerom sa má orientovať, nemal problém prísť si pre radu.

Študenti, ktorí sa nevedeli rozhodnúť pre svoje budúce štúdium, však potrebovali dlhodobejšie a konkrétnejšie kariérové poradenstvo, nie len jednorazový prístup formou testovania alebo rád svojich učiteľov. Peterson (2006) hovorí, že je dôležité, aby poradenské prístupy odrážali nové vedomosti, zručnosti, dostatočné informácie o konkrétnom poradenstve, stratégiách, technike a aktivitách potrebných pre naplnenie požiadaviek nadaných študentov. Takýto prístup na strednej škole, kde sme robili výskum, chýbal.

Domnievame sa, že problém vybrať si vysokú školu a následne povolanie môže súvisieť s tým, že nadaní študenti vynikajú vo viacerých oblastiach nie len v jednej, čo potvrdzuje aj Knotová (2014). Usudzujeme, že pocit nedostatočného uspokojenia a usmernenia zo strany kariérového poradenstva môže byť aj dôsledkom nezdravého perfekcionizmu nadaných a vysokých očakávaní od druhých ľudí. Schuler (2000) hovorí, že nezdraví perfekcionisti musia byť „dokonalí“ a všetky úlohy sa snažia robiť perfektne. Nezdravý perfekcionizmus môže byť nevýhodou pri niektorých povolaniach, v ktorých by takéto osoby mohli mať pocit úzkosti a strach zo zlyhania (Stewart, 1999). V dôsledku správnej voľby povolania sa nevedeli rozhodnúť, pre svoje budúce štúdium.

Pri hodnotení kvality kariérového poradenstva na škole pre nadané deti študenti ocenili získavanie informácií z rôznych oblastí povolání prostredníctvom prednášok, seminárov a diskusií s odborníkmi, učiteľmi a bývalými študentmi, čo vo svojich odpovediach hodnotili ako veľmi pozitívne a prínosné. V otvorených diskusiách mohli klásť akékoľvek otázky. Získali tak informácie z oblasti svojich záujmov a rozšírili si vedomosti ohľadom rôznych možností budúceho vzdelávania. Súčasťou kariérového poradenstva bol aj rozvoj komunikačných zručností a príležitosť zúčastniť sa na dňoch otvorených dverí vysokých škôl. Poskytovanie informácií o kariére je dôležitou súčasťou kariérového poradenstva, čo potvrdzujú aj Mertin a kol. (2013), ktorí zaraďujú medzi služby kariérového poradenstva poskytovanie informácií o kariére, hodnotiace a sebahodnotiace nástroje, poradenské rozhovory a programy kariérového vzdelávania zamerané na rozvoj zručností pre riadenie kariéry, vedomia seba samého a vnímania svojich možností.

Ako súčasť kariérového poradenstva vnímajú nadaní študenti aj vzdelávanie, pretože im poskytlo všeobecný prehľad, mali možnosť výberu voliteľných predmetov z rôznych oblastí, kde si mohli vyskúšať, v ktorých predmetoch budú úspešnejší a v ktorých budú menej

úspešní, alebo nebudú úspešní vôbec. Väčší priestor na rozvoj vo svojej oblasti záujmu vnímali pri príležitosti voľby ročníkovej práce, resp. SOČ-ky, nakoľko si mohli zvoliť ľubovoľnú tému a tým sa hlbšie ponoriť do problematiky, ktorá ich prioritne zaujímala.

Pri hodnotení kvality kariérového poradenstva vnímali naši respondenti negatívne, že sa pedagogickí zamestnanci venovali skôr tým spolužiakom, čo išli na medicínu, chémiu a matfyz, pričom im ponúkali rôzne príležitosti zúčastniť sa olympiád, takže sa mohli vzdelávať a rozvíjať. Išlo paradoxne o študentov, ktorí už mali jasnú predstavu o svojom ďalšom smerovaní, a teda kariérové poradenstvo v podstate nepotrebovali. Naopak študenti, ktorí svoju cestu ešte len hľadali, ostali na pokraji záujmu kariérového poradenstva, čo vnímali kontraproduktívne. Tí, ktorí sa nechceli venovať uvedeným oblastiam, teda nemali príležitosť na rozvoj.

Lubová (2016) považuje pre docielenie úspechu voľby ďalšieho študijného odboru alebo pre docielenie pracovného úspechu absolventa školy za dôležité zabezpečiť strategickú úroveň rozvoja nevyhnutných kompetencií žiaka potrebných pre úspešné presadenie sa v budúcnosti. Podľa nášho výskumu bola strategická úroveň na sledovanej strednej škole zabezpečená pre žiakov so smerovaním na medicínu, matematiku a prírodovedné odbory. Kompetencie študentov boli rozvíjané prostredníctvom rôznych olympiád, korešpondenčných súťaží, množstvom cvičení, kde sa mohli zdokonaľovať v oblasti svojho záujmu. Avšak pre študentov, ktorí sa nemohli zúčastniť predmetových olympiád a korešpondenčných súťaží, nebola strategická úroveň zabezpečená; z oblastí ich záujmov bola jedinou rozvíjajúcou príležitosťou ročníková práca alebo SOČ-ka a stále nevedeli, či je ich voľba budúceho štúdia správna. V takom prípade im malo byť poskytnuté individuálne poradenstvo, ktoré podľa Lubovej (2016) zabezpečuje, aby si študenti uvedomili seba samých z hľadiska svojich schopností, záujmov a vlastností. Len tak by získali adekvátnu orientáciu na svoje budúce povolanie.

Kariérové poradenstvo prináša množstvo výhod: motivuje študentov zapájať sa do programov primeraných ich potrebám, umožňuje jednotlivcom dosiahnuť úspech v pracovnom uplatnení, naučiť sa preukázať svoju motiváciu a predpoklady pre konkrétne povolanie. Jeho úlohou je riešiť problémy žiakov počas ich vzdelávania, dôležitá je prístupnosť kariérového poradenstva všetkým (Mášiková & Groma, 2013). Tieto výhody sa potvrdili aj v našom výskume. Naši respondenti sa na strednej škole naučili prejaviť vlastný názor, prezentovať sa, diskutovať a plniť úlohy, pretože sa cítia zodpovední, plnenie úloh považujú za samozrejmosť a to, čo majú spraviť, automaticky spravia. Tieto zručnosti môžu

využiť vo svojom budúcom povolání, pretože zamestnávateľa ocenia zamestnancov, ktorí vedia plniť úlohy, prezentovať svoje nápady a následne o nich diskutovať.

V našom výskume sme sa zamerali aj na prínos obsahu vzdelávacieho programu pre kariérové rozhodovanie nadaných študentov. Pri práci s nadanými je dôležitá obohatená výučba zahrňujúca rozšírenie učiva o možnosť získať zručnosti v jednotlivých učebných odboroch, rozširovať si znalosti, rozvíjať záujmy, a to postupne od najnižšej úrovne v rámci vyučovacích hodín až ku zmene celého školského programu. Patria sem rôzne súťaže, exkurzie, využívanie informačných technológií, vzdelávacie kluby (Procházka a kol., 2014). Naši respondenti vnímajú ako prínos pri kariérovom poradenstve možnosť zúčastniť sa rôznych súťaží, exkurzií, kde mohli navštíviť rôzne školy a zistiť podrobnejšie informácie o odboroch, ktoré sa vyučujú, priebeh výučby, vyučovacie predmety, ktoré by im umožnili rozvíjať ich záujmy a zručnosti a v neposlednom rade možnosti uplatnenia po skončení školy na trhu práce. Knotová (2014) uvádza, že spôsob vzdelávania môže rozhodnúť o profesionálnom uplatnení. V prípade nevhodného vzdelávacieho prístupu môžu vzniknúť negatívne životné skúsenosti, ktoré ovplyvnia postoj k učeniu. Pre rozvoj intelektovo nadaných pritom neexistuje jediný najvhodnejší spôsob. Podľa Knotovej (2014) nie je vhodné pri vzdelávaní nadaných študentov preferovať memorovanie, mechanické opakovanie, drilovanie, nerešpektovať kognitívnu akceleráciu a vedomosti žiaka.

Tieto postupy sa na škole pre nadané deti nepoužívajú. Podľa našich respondentov bolo vyučovanie vedené voľným štýlom, nepoužívali sa učebnice a každý jeden študent, ktorého preberaná téma zaujala, sa mohol zapojiť do diskusie s pedagógom a získať obsirnejšie informácie. Na základe množstva cvičení, ktoré mali študenti k dispozícii z rôznych oblastí, sa mohli vzdelávať, ale na to, aby si uvedomili, čo chcú a nechcú v budúcnosti robiť, museli prísť sami. Pre rozhodovanie ohľadom budúceho zamerania a povolania považovali za veľmi dôležité, aby našli samých seba. Samých seba hľadali prostredníctvom skúšania rôznych povolání, vo voľnom čase premýšľali o tom, čo ich baví, čo je pre nich dôležité, aby nerobili prácu, ktorá je bezvýznamná, ale naopak prácu, ktorá je zriedkavá až atypická, zaujímavá a samozrejme ich musí naplňať. S ich výrokmi sa zhoduje aj Ľubová (2016), ktorá hovorí, že pre žiaka je dôležité, aby si uvedomil seba samého z hľadiska schopností, vlastností, záujmov, zodpovedného a samostatného postupovania a získania adekvátnej orientácie vo svete práce a budúceho zamestnania.

V našom výskume sme sa zaoberali aj návrhmi absolventov na zlepšenie postupov kariérového poradenstva v strednej škole. Respondenti by uvítali pravidelné a systematické

kariérové poradenstvo, pri ktorom by dostávali úlohy, o ktorých by následne diskutovali, boli by im poskytnuté komplexné informácie o jednotlivých povolaniach a rôznych alternatívach ako môže byť človek na trhu práce úspešný. Do školského vyučovania by zahrnuli viac informácii priamo z praxe, ale aj možnosť zúčastniť sa praxe v odvetví záujmu nadaného študenta, kde by mali príležitosť si vyskúšať zamestnanie a zistiť, čo naozaj práca prináša a či by ich dokázala naplniť.

Výsledky nášho výskumu nemožno interpretovať v zmysle opisu kariérového poradenstva pre nadaných študentov na Slovensku. Naša výskumná vzorka bola obmedzená, tvorili ju len absolventi Školy pre nadané deti a Gymnázia v Bratislave. Pre lepšie zachytenie pohľadu nadaných by bolo potrebné zahrnúť do výskumu študentov z viacerých škôl pre nadaných, ktorá by umožnila aj porovnanie postupov kariérového poradenstva medzi školami. Za ďalší limit našej práce považujeme procedúru zberu dát, pretože počas rozhovoru respondenti nevedeli vždy odpovedať na položenú otázku a výskumník musel položiť doplňujúce otázky, aby sa dostal k potrebným informáciám. S ohľadom na malú skúsenosť výskumníka s fenomenologickým interview nevieme, či sa to podarilo dosiahnuť v plnej miere.

Záver

V práci sme sa zaoberali problematikou poskytovania kariérového poradenstva na strednej škole pre nadaných študentov. Zamerali sme sa na retrospektívny pohľad absolventov školy pre nadaných študentov. Výsledky priniesli odpovede na päť výskumných otázok.

Nadaní študenti si kariérové poradenstvo na strednej škole spájajú s testovaním, ktorého cieľom bolo poskytnúť im odporúčania pre budúce povolanie. Získali určité usmernenie z hľadiska kariérového zamerania na základe konzultácie so školskou psychologičkou, ktorá im interpretovala výsledky testov. Cenné rady im poskytovali aj pedagogickí zamestnanci vychádzajúc zo svojich skúseností so študentmi, aj keď nie každý jeden sa riadil radami. Niektorí študenti mali už počas štúdia určený jasný smer svojho zamerania a prostredníctvom testovania alebo rád učiteľov sa v ňom len utvrdili. Avšak boli aj takí, ktorí si nevedeli nájsť smer štúdia ani prostredníctvom kariérového poradenstva, ktoré im bolo poskytnuté, pretože testy im určili len smer zamerania, ale oni vyžadovali konkrétnejšie rady, aby našli aj vhodný odbor a hlavne vhodnú profesiu.

Z odpovedí respondentov vyplynulo, že veľmi pozitívne hodnotia možnosť zúčastniť sa otvorenej diskusie s odborníkmi, učiteľmi, študentmi, ktorá im priniesla možnosť získať

zaujímavé informácie, ktoré im rozšírili vedomosti ohľadom rôznych možností budúceho vzdelávania. V strednej škole mali možnosť vzdelávať sa v rôznych oblastiach a tým získali všeobecný prehľad, čo im pomohlo pri výbere, pretože vedeli, ktoré predmety zvládajú ľahšie a ktoré ťažšie alebo vôbec. Väčší priestor na rozvoj vo svojej oblasti záujmu dostali pri voľbe témy ročníkovej práce podľa vlastného záujmu. Z pohľadu študentov tieto možnosti výrazne zlepšili kvalitu kariérového poradenstva. Negatívne hodnotili kvalitu kariérového poradenstva v prípade, keď sa pedagógovia venovali iným oblastiam záujmu, než ktoré potrebovali oni osobne.

Za prínos vzdelávacieho programu pre ich kariérové rozhodovanie pokladajú možnosť voľby predmetov, v ktorých sa mohli zamerať hlavne na oblasti súvisiace s voľbou vysokej školy. Rôzne predmety a semináre im umožnili vyskúšať si predmety z rôznych oblastí. Naučili sa, že je potrebné sadnúť si za úlohy a spraviť ich, čo môžu v budúcnosti využiť v práci. Stredná škola im pomohla určiť si oblasť, ale konkrétny odbor v danej oblasti si už určili na základe vlastných pocitov a hľadania seba samého.

Čo sa týka kariérového uplatnenia, už počas štúdia sa respondenti začali zamýšľať nad tým, ako môžu byť vyučovacie predmety využiteľné v praxi a naučili sa prezentovať svoj vlastný názov. Zúčastnili sa aj olympiád a korešpondenčných súťaží, prostredníctvom ktorých mohli objaviť svoje silné stránky. Tieto aspekty obsahu vzdelávacieho programu využili pri rozhodovaní sa o svojej budúcej kariére.

Medzi hlavné návrhy na zlepšenie kariérového poradenstva zaradili nadaní absolventi strednej školy umožnenie praxe v danom odvetví záujmu, aby si ju mohli reálne vyskúšať a zistiť, čo všetko konkrétna práca zahŕňa. V oblasti vzdelávania mali predmety zamerané predovšetkým teoreticky a pri retrospektívnom pohľade by ocenili predmety, ktoré viac súvisia s praxou. Privítali by nielen jednorazové, ale pravidelné a systematické kariérové poradenstvo, aby mali priestor na progres, priestor na premýšľanie a diskusiu. Pri voľbe budúceho povolania by sa potom rozhodovali jednoduchšie, pretože by boli na dôležité rozhodnutie pripravení.

Na základe našich zistení by sme v ďalšom výskume odporučili preskúmať pohľad nadaných študentov z viacerých škôl a z rôznych častí Slovenska. Hodnotenia kariérového poradenstva na strednej škole by sa mohli líšiť. Na sledovanie tejto oblasti navrhujeme použiť kombinovaný kvantitatívny aj kvalitatívny výskum. Z pohľadu veku respondentov by bolo vhodné, aby mali najviac 4 roky po skončení strednej školy, aby mali v pamäti čo

najaktuálnejšie a detailné spomienky. V budúcom výskume by bolo prínosné preskúmať faktory, ktoré ovplyvnili kariérovú orientáciu nadaných študentov. Vzhľadom na zistenia o pohľade nadaných študentov na jednotlivé metódy a techniky kariérového poradenstva by sme odporučili realizovať výskum zameraný na možnosti ako vylepšiť kariérové poradenstvo, aby bolo efektívnejšie pre nadaných študentov pri hľadaní budúceho povolania.

Literatúra

Colangelo, N. (2003). Counseling gifted students. In N. Colangelo & G. A. Davis, *Handbook of gifted education* (373-387). Boston: Allyn & Bacon.

Colozzi, E. A., Colorzi, L. C. (2000). College students' callings and careers: An integrated values-oriented perspective. In D. A. Luzzo, *Career counseling of college students: An empirical guide to strategies that work* (63-90). Washington, DC: American Psychological Association.

Greene, M. J. (2014). Gifted Adrift? Career Counseling of the Gifted and Talented. *Roeper Review*, 25 (2), 66-72.

Greene, M. J. (2002). Career counseling for gifted and talented students. In M. Neihart, S. Reis, N. Robinson, S. Moon, *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (223-236). Waco: Prufrock Press.

Jarvin, L., Subotnik, R. (2006). Understanding elite talent in academic domains. In F. A. Dixon, S. M. Moon, *The handbook of secondary gifted education* (203-220). Waco: Prufrock Press.

Knotová, D. (2014). *Školní poradenství*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Ľubová, B. (2016). *Kariérové poradenstvo v odbornom školstve*. Bratislava: Wolters Kluwer, s.r.o.

Mášiková, M., Groma, M. (2013). Teória a prax kariérového poradenstva v škole. Príklady dobrej praxe. In L. Sokolová, M. Lemešová, R. Masaryk, *Psychológia (v) škole* (142-149). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Maxwell, M. (2007). Career Counseling Is Personal Counseling: A Constructivist Approach to Nurturing the Development of Gifted Female Adolescents. *The Career Development Quarterly*, 55 (3), 206-224.

Mertin, V., Krejčová, L., Čáp, D., Pekárková, M., Štětovská, I. (2013). *Výchovné poradenství*. Praha: Wolters Kluwer ČR.

Peterson, J. S. (2000). Preparing for college - Beyond the getting-in part. *Gifted Child Today*, 23 (2), 36-41.

Peterson, J. S. (2006). Addressing counseling needs of gifted students. *Professional School Counseling*, 10 (1), 43-51.

Peterson, J. S. (2008). Counseling. In J. A. Plucker, C. M. Callahan, *Critical issues and practices in gifted education: What the research says* (119-138). Waco: Prufrock Press.

Procházka, R., Šmahaj, J., Kolařík, M., Lečbych, M. (2014). *Teorie a prax poradenské psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Roedell, W. C. (1984). Vulnerabilities of highly gifted children. *Roeper Review*, 6 (3), 127-130.

Schuler, P. A. (2000). Perfectionism and gifted adolescents. *Journal of Secondary Gifted Education*, 11 (4), 183-196.

Stewart J. B. (1999). Career counseling for the academically gifted student. *Canadian Journal of Counseling*, 33 (1), 3-12.

Sytsma, R. (2000). *Gifted and talented programs in America's high schools: A preliminary survey report*. Storrs: The National Research Center on the Gifted and Talented.

Vendel, Š. (2008). *Kariérní poradenství*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Zapletalová, J. (2004). *Koncepce péče o nadané žáky ve školských poradenských zařízeních*. Praha: IPPP.

Pohľady expertov na intelektové nadanie

Michaela Furindová, Peter Broniš

Abstrakt

V kvalitatívnom výskume sme sa zamerali na pohľady na nadanie, nadané deti, pozitívne a negatívne aspekty práce s intelektovo nadanými deťmi a na ich jednotlivé funkcie. Výskumnú vzorku tvorilo 10 odborníkov (5 psychológov, 5 pedagógov), ktorí sa venujú práci s intelektovo nadanými deťmi. Ako metódu zberu dát sme zvolili pološtruktúrovaný rozhovor, ktorý sme podrobili analýze diskurzu. Identifikovali sme niekoľko kategórií, napr. IQ nie je všetko, Úradnícke nadanie, Nadanie je in a ďalšie. Cieľom výskumu bolo predstavenie pohľadov odborníkov na nadanie ako aj analýza súčasného stavu, nakoľko sa jej doposiaľ nevenovala dostatočná pozornosť. Výskum má svoje opodstatnenie z hľadiska prínosu aktuálnych pohľadov na uvedené oblasti a podporí aj ďalších výskumníkov k hlbšiemu spoznávaniu podstaty otázok či vznikajúcich problémov.

Kľúčové slová: intelektové nadanie, nadané deti, experti, diskurzívna analýza

Teoretické východiská

Nadaniu detí sa venuje v zahraničnom kontexte veľká pozornosť, pričom sa dôraz kladie aj na expertov a ich pohľady. Práve názory, postoje, či skúsenosti expertov majú dopad na vykonávanie ich práce. Aj podľa Hellera (2014) je poznanie toho, čo odborníci chápu pod pojmom nadanie a ako rozoznávajú nadané deti, veľmi dôležité. Borland (2005) hovorí, že koncept nadania predstavuje akýsi myšlienkový nástroj, ktorý utvára to, ako sa k nadaným deťom správa okolie, ako o sebe sami uvažujú, ako sa správajú, a taktiež to, ako sa k samotnému rozvoju nadania stavajú vzdelávacie inštitúcie. Rozvoj študentov tak nezáleží len od ich skutočného potenciálu. Viacero štúdií poukazuje na to, aký dopad, či už pozitívny alebo negatívny má samotná predstava nadania na rozvoj detí. Už dávnejšie bolo dokázané, že len označenie dieťaťa za nadané formuje pozitívne očakávania na strane vyučujúceho, a tým prispieva aj k jeho úspešnému rozvoju – tzv. pygmalion efekt.

Nie vždy je však dopad na základe akéhosi predurčeného vnímania pozitívny. Na dopad stereotypného vnímania poukázal napríklad aj v štúdiu od Geake (2008), ktorej výsledky poukázali na fakt, že mnoho pedagógov uplatňuje svoje negatívne implicitné postoje k nadaným deťom. Konkrétne sa štúdia zaoberala tým, že učitelia neposkytujú špeciálnu starostlivosť týmto deťom práve preto, že ich vnímajú ako sociálne nekonformných. Fleig s

kolektívom (2015) sa snažili odhaliť presvedčenia učiteľov o nadaní. Výsledky ukazujú, že učitelia poznajú a pracujú s poznatkami v literatúre, avšak stále je pre nich náročné identifikovať, aké sú potreby nadaných detí vo vyučovaní. Táto štúdia poukazuje aj na to, že vzdelávanie učiteľov intelektovo nadaných detí by malo byť špecifickejšie, či už v oblasti konceptov nadania vo vzdelávacom procese ako aj samotnej identifikácie nadaných detí. Ďalší výskum sa sústredil na budúcich učiteľov a otázku ich pripravenosti na vzdelávanie intelektovo nadaných detí. Podľa Berman a kol. (2012) v súčasnosti stále pretrváva problém nedostatočnej pripravenosti učiteľov na ich budúcu prácu s nadanými deťmi – pedagógovia dostávajú častokrát všeobecné vzdelanie, ktoré ich dostatočne nepripraví na pochopenie a naplnenie potrieb nadaných detí, čím hrozí, že vzdelávanie ostáva len v rovine klasických hodín. Dotazníkovou formou výskumne zisťoval pohľady budúcich učiteľov aj Laschober (2012), pričom sa znovu ukázalo, že viac ako 82 % respondentov si myslí, že je potrebné, aby učitelia pracujúci s intelektovo nadanými deťmi prešli špeciálnych vzdelávaním. Napriek tomu, že pedagógovia vidia pridanú hodnotu v takomto vzdelávaní, nepokladajú sa za vhodných kandidátov pre vzdelávanie intelektovo nadaných detí a nie sú si istí, ako by malo takéto vzdelávanie pedagógov vôbec vyzeráť. Otázkou identifikácie sa zaoberal aj Brown (2005). Zaujímali ho názory odborníkov na proces identifikácie intelektového nadania. Respondenti nesúhlasili s používaním tzv. „obmedzeného posudzovania“ (IQ testy, presná hranica vymedzenia nadania, absentovanie konzultácie s inými odborníkmi), pričom podporili skôr „individuálne posúdenie dieťaťa“ (neintelektové faktory, anamnéza) „posudzovanie berúce ohľad na vývin“ (alternatívne identifikačné kritériá, pravidelné správy o vývine) a „postupy, ktoré zohľadňovali kontext“ (externé prostredie, kultúrne pozadie). Taktiež sa prikláňali k používaniu viacerých kritérií pri identifikácii.

V domácom prostredí sa názorom expertov nevenujeme až tak často. Napríklad v Česku realizoval Mudrák (2013) výskum, v ktorom sa zameriaval na postoje budúcich učiteľov k rôznym oblastiam nadania. Výsledky poukázali na všeobecne pozitívny postoj ku vzdelávaniu nadaných, predovšetkým ku vzdelávaniu formou obohacovania výučby. Skôr negatívne postoje boli zaznamenané pri umiestňovaní nadaných do špeciálnych tried a k preskakovaniu ročníkov. Respondenti negatívne hodnotili kvalitu súčasného vzdelávacieho systému vo vzťahu k vzdelávaniu nadaných. Analýza jednotlivých položiek dotazníka taktiež poukázala na nejednoznačnosť postojov k niektorým aspektom nadania a na neistou vo vzťahu k vlastným možnostiam venovať sa vzdelávaniu nadaných žiakov v budúcej učiteľskej praxi. Z uvedených výskumov vidíme, že zaujímavé a dôležité je

skúmať, ako prístupujú odborníci pracujúci s intelektovo nadanými deťmi k rôznym aspektom nadania. Častokrát sa stretávame so zameraním na skupinu budúcich pedagógov, čo je určite správne z preventívneho hľadiska. Určite by však bolo vhodné zamerať sa viac aj na ľudí, ktorí aktuálne pracujú s touto skupinou detí, hlavne na psychológov, nakoľko sme sa nestretli s výskumom, ktorý by sa im venoval.

Výskumné ciele

Cieľom výskumu je porozumieť tomu, ako ľudia pracujúci s intelektovo nadanými deťmi rozumejú pojmu nadanie a ako sa toto pochopenie prejavuje v ich práci. V práci sa sústreďíme na faktory, ktoré súvisia s rozvojom nadania.

Výskumné otázky

VO1: Aké kategórie sa vzťahujú k nadaniu a k nadaným deťom?

a. Aké kategórie sa vzťahujú k faktorom, ktoré súvisia s nadaním?

VO2: Aké kategórie sa vzťahujú k práci s intelektovo nadanými deťmi?

- a. Aké kategórie pojednávajú o pozitívnej stránke práce odborníkov s intelektovo nadanými deťmi?
- b. Aké kategórie pojednávajú o negatívnej stránke práce odborníkov s intelektovo nadanými deťmi?

VO3: Aké sú funkcie jednotlivých kategórií?

Výskumná vzorka

Do výskumu sme cielene oslovili viac ako 50 expertov, ktorí sú v aktívnom kontakte s intelektovo nadanými deťmi. Vyhľadávali sme ich pomocou internetu a oslovovali sme ich elektronicky (e-mailom), telefonicky alebo osobne. Z oslovených odborníkov prijalo možnosť zúčastniť sa výskumu desať. Polovica z nich boli pedagógovia z klasických základných škôl (v triedach určených pre intelektovo nadané deti) a druhá polovica boli psychológovia z rôznych zariadení (školský psychológ, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP), Centrum pedagogicko-psychologickej prevencie a pomoci (CPPaP), ktorí sa venujú diagnostike intelektovo nadaných detí. Sedem bolo žien (4 z nich boli pedagogičky, 3 psychologičky), traja boli muži (2 psychológovia, 1 pedagóg). Respondenti pôsobili v zariadeniach v Bratislavskom, Trnavskom, Žilinskom, Prešovskom a Nitrianskom kraji, čím sme chceli predísť jednoliatosti respondentov/zariadení. Podmienkou

zapojenia bola minimálne dvojročná prax práce s intelektovo nadanými deťmi (vzdelávanie, diagnostika a pod.).

Metóda

Využili sme diskurzívnu analýzu, ktorá je vhodná na analýzu prirodzene sa vyskytujúcich textov či rozhovorov (Hepburn, Wiggins 2005). Z etického a praktického hľadiska to podľa Hepburna a Pottera (2003) nie je také jednoduché, preto si mnohí výskumníci vyberajú pološtruktúrovaný rozhovor ako metódu získavania dát. Diskurzívna analýza je zastrešujúci pojem pre prístupy zaoberajúce sa rolou jazyka pri konštrukcii sociálnej reality (Willig, 2001). Z metodologického hľadiska zahŕňa systematické postupy zberu, transkripcie a analýzy kvalitatívnych dát, predovšetkým verbálne interakcie (konverzácie, interview, focusové skupiny), či písané texty (mediálne dokumenty, informačné brožúry, učebnice a pod.) (Řiháček et al., 2013).

Všetky rozhovory boli nahrávané a pozostávali z desiatich otázok, ktoré mali respondenti rozvinúť doplňujúcimi otázkami, podľa vhodnosti situácie. Rozhovor trval približne hodinu (najkratší 50 minút, najdlhší 75 minút). Počas stretnutí sme si všimli opakujúce sa odpovede, a preto sme pokladali 10 rozhovorov za postačujúci počet na načrtnutie problematiky. Po dôkladnom prepise sme si texty viackrát prečítali a vyznačovali časti, ktoré mali nejakého spoločného menovateľa. Súvisiace témy sme následne kategorizovali, čím sme prišli k niekoľkým hlavným oblastiam.

Výsledky

Identifikovali sme viacero kategórií, ktoré možno zaradiť do desiatich skupín. Ďalej ich bližšie charakterizujeme.

1. Kategória IQ nie je všetko a Formalizované nadanie

Kategória *IQ nie je všetko* hovorí o komplexnom prístupe pri diagnostikovaní intelektovo nadaného dieťaťa a teda pripúšťa vplyv viacerých faktorov na rozvoj nadania. Kategória *Formalizované nadanie* zdôrazňuje dôležitosť smernice a pridržania sa stanovenej hranice pre určenie intelektového nadania dieťaťa.

Určiť nadanie len na základe intelligenčného testu by bolo síce jednoduché, ale v mnohých prípadoch určite nedostatočné. Mnohí naši odborníci sa nepridávajú už len číselného vyjadrenia intelektovej zložky, ale pozerajú sa na iné komponenty nadania, ktoré sú

klúčové pre ďalší priebeh jeho rozvoja. Takýto prístup tvoril dominantú kategóriu, ktorá naznačuje aj akúsi možnosť rozhodnutia o nadaní.

Peter: „*Nadanie je komplexný jav a nestačí poznať to IQ, to je moje hlboké presvedčenie. . A akúkoľvek modernú literatúru budete o nadaní čítať, tak sa to tam objaví.*“

Mária: „*Keď sa ma spýtajú na čísla, tak ja rovno poviem, viete, to číslo nie je rozhodujúce, rozhodujúce je pásmo, číslo sa môže meniť aj zo dňa na deň, zle sa vyspí a chytí o dva body menej, [pauza] čiže číslo nie je smerodajné ale celkove zvládanie situácie dieťaťom.*“

Stretli sme sa však aj s okrajovou kategóriou, ktorá hovorila skôr o rigidnejšom prístupe. Ponechával rozhodnutie na smernicu a číselné vyjadrenie IQ.

Nina: „*Ale podstatné je to, že malo by dieťa, najmä predškolač, ktorý sa uchádza do prvého ročníka dosiahnuť výsledky v pásme vysokého nadpriemeru, [pauza] 2 % populačného ročníka hovorí smernica, to znamená 130 a vyššie. Áno [zdôraznenie].*“

2. Kategória Antisociáli?

Kategóriou *Antisociáli?*“ pomenúvame rozporné názory odborníkov na sociálnu oblasť intelektovo nadaných detí. Byť sociálne zdatný predstavuje akúsi „polovicu úspechu“.

Mária: „*Lebo zase múdre knihy, ktoré hovoria o emocionálnej inteligencii otvorene priznávajú, že mimoriadne inteligentní ľudia, ktorí sa nevedia v živote obracať ako sa povie, robia na tých, ktorí sú možno hraniční, ale sociálne veľmi zdatní [pauza]. Takže je to tak.*“

Sociálne schopnosti sú dôležité pre každého jednotlivca, nakoľko človek je tvor spoločenský. Aj pre nadané deti je veľmi prospešné, ak sa dokážu sociálne začleniť. Niektorí odborníci považujú túto oblasť u intelektovo nadaných detí za oslabenú, ako kompenzáciu vyššieho IQ, niektorí naopak pokladajú tieto deti za sociálne zručnejšie. Je veľmi náročné posúdiť, aká je realita, nakoľko respondenti rozprávali na základe skúseností z praxe. V každom prípade si myslíme, že by bolo vhodné rozvíjať sociálne kompetencie týchto detí a nestavať len na ich individuálnom výkone a úspechu, pretože ako sme už spomínali, spolupráca viacerých špecialistov je predpokladom kvalitnejšieho úsudku ako aj samotného výsledku.

Martin: „*Koniec koncov nie je to len môj názor, ale čoraz viac výskumov ukazuje, že majú vysokú emočnú inteligenciu a kvalitné copingové stratégie. Aj ich zvýšená úzkosť alebo*

tendencia k depresii je len mýtus. [pauza] V skutočnosti sa tieto problémy nevyskytujú viac ako v bežnej populácii.“

Nina: *„Ja niektoré nazývam aj, že to sú laboratívne typy, že prínos pre ľudstvo bude, ak budú v laboratóriu niečo sami robiť, [pauza] ale ak sa dostanú do nejakého pracovného kolektívu, kde sa budú musieť prispôsobiť nejakým zaužívaným podmienkam, [pauza] takže to bude pre nich ťažké.“*

3. Kategórie Bio – Psycho – Socio

Kategória *Socio* hovorí o vonkajšom prostredí, pričom zdôrazňuje najmä dôležitosť ľudí, ktorí ho tvoria a majú význam pre vývin intelektovo nadaného dieťaťa.

Nina: *„Prostredie je určite dôležité. Ale zase pozor na ten druhý extrém, že všetko máme presne nalinkované, načasované, [pauza] od tréningu k tréningu, od záujmovej aktivity k záujmovej aktivite, to dieťa bude ako automat.“*

Kategória *Psycho* predstavuje osobnosť a osobnostné charakteristiky ako motiváciu, aktivačnú zložku a ďalšie vlastnosti, ktoré majú dopad na vývin nadania.

Nina: *„Veľkú úlohu tam zohráva aj osobnosť. Lebo poznám veľa nadaných, ktorí boli naozaj výnimoční, vedeli toho strašne veľa a na vysokej škole sa trápili alebo ju nedokončili, napriek tomu, že sú to veľmi bystrí a inteligentní ľudia hej. [pauza] A sú ľudia, ktorí to mali naozaj v živote ťažšie, a o to viac sa naučili bojovať a majú to intelektové nadanie a dostali sa strašne ďaleko.“*

Kategória *Bio* poukazuje na dôležitosť genetiky a teda biologických daností. Človek je počas svojho života ovplyvňovaný celým radom faktorov, ktoré vzájomne spolupôsobia. Respondenti identifikovali niekoľko z nich, ktoré súvisia s vývinom nadania. Aj tí, ktorí zdôrazňovali genetiku, pokladali nadanie za multifaktorovo podmienené. Z toho by mal vychádzať aj prístup rodičov, učiteľov a detí samotných, a teda aj prijímanie ich podielu zodpovednosti na ďalšom rozvoji nadania.

Boris: *„Mimoriadne dôležití sú rovesníci, s ktorými si majú čo povedať. Preto považujem aj segregovanú formu vzdelávania za omnoho lepšiu ako integrovanú.“*

4. Kategórie Od mantinelu k mantinelu a Spolupráca

Kategória *Od mantinelu k mantinelu* hovorí o absencii komunikácie a spolupráce medzi odborníkmi. Oproti tomu kategória *Spolupráca* predstavuje pozitívnu stránku vzájomnej

spolupráce odborníkov pri riešení otázok z oblasti nadania, ako aj aspekt jej dôležitosti pre nich samotných.

V tomto prípade sa nedá nájsť jednoduchšie odporúčanie ako nastolenie vzájomnej spolupráce medzi odborníkmi. Realita už zrejme taká jednoduchá nie je, avšak je nutné hľadať spoločné cesty pre vytvorenie lepšej komunikácie, nakoľko to bez nej nejde. Niektorí respondenti spomínali konferencie či semináre, na ktorých dochádzalo k zdieľaniu informácií. V súčasnosti však nie sú organizované v takej miere ako v minulosti. Odporúčali by sme preto aj takouto formou znovu obnoviť priestor pre výmenu informácií a skúseností z praxe, pričom by bola veľmi vítaná kombinácia psychologov a pedagógov navzájom, nakoľko deti sa s nimi obidvomi stretávajú.

Mária: *„Niekedy sa stretávame s tým, že dieťa má problémy s učením, je nepozorné, možno vystrája na hodinách. A škola motivuje rodiča, že viete čo? Ktovie či nebude nadaný, lebo on sa tu nudí v tej škole, tak ho dajte vyšetriť na nadanie, [pauza] či toto nesúvisí všetko s nadaním. A to vlastne povedia tí pedagógovia [zvýraznenie]. Čiže vlastne oni toho rodiča dezinformujú, zavádzajú, by som povedala.“*

Petra: *„Hej a jednoducho možno by sme boli radi, že by sme mohli aj my do toho vstúpiť. Ved' nehovorím, že psychologovia majú aj na úrovni testy isté, [pauza] ale dieťa tam môže prísť zle naladené, nechce pracovať. Kolegyňa má už teraz veľké dievča, naozaj šikovné, sme ho poznali, neprešlo testami, len preto, lebo to bola škôlkarka, nemala deň, [pauza] odmietla pracovať. Čiže my by sme možno aj chceli či spoluprácu.“*

5. Kategórie Náročná práca, Náročná príprava, Nadanie ako šport a Obohatenie

Kategórie *Náročná práca a Náročná príprava* sa venujú problému, ktorý často spomínajú hlavne pedagógovia pracujúci s intelektovo nadanými deťmi.

Jana: *„Ťažká je príprava, no časovo, náročná, neskutočne. Ak človek chce, aby tá hodina šľapala, tak my aj na tom internete strávime čas, rôznymi pomôckami kadejakými.“*

Kategória *Nadanie ako šport* sa vzťahuje k fyzickému aspektu náročnosti práce s intelektovo nadanými deťmi.

Kategória *Obohatenie* hovorí o pozitívnej stránke náročnej prípravy, a teda o obohacujúcom prínose nadaných detí pre odborníkov.

Petra: „*No a čo je na tom krásne, že vás dobiehajú tie decká, nás nútia robiť viac. Takže to je to krásne. Samozrejme aj my napredujeme, nedá sa stagnovať.*“

Ako pozitívum je spomínané neustále napredovanie v dôsledku množstva podnetov, úloh a aktivít. Zaujímavým spôsob odbremenenia učiteľov a naopak väčšieho zapojenia žiakov by mohla byť forma akéhosi „opačného vyučovania“, kedy by si deti pripravili úlohy pre učiteľov. Z týchto námetov by mohli následne čerpať aj učelia a deti by sa rozvíjali aj takouto formou, nakoľko mnohí respondenti spomínajú potrebu týchto detí veľa rozprávať, zdieľať informácie a pod. Samozrejme, že náročnosť by bola odstupňovaná, nakoľko žiaci prvých ročníkov by si takéto schopnosti len začínali budovať. Takýmto spôsobom by mohla byť znížená náročnosť prípravy pre učiteľov a zároveň posilnený aspekt vzájomného obohacovania.

6. Kategória Za pochodu

Kategória *Za pochodu* pomenúva viaceré okolnosti súvisiace s prípravou, respektíve neprípravou odborníkov na prácu s intelektovo nadanými deťmi.

Martin: „*K tejto práci som sa dostal, ako sa hovorí, slepé kura k zrnú [smiech], pretože ja mám vyštudovanú prírodovedeckú fakultu, so zameraním na učiteľstvo a keďže po škole som si hľadal zamestnanie, tak ani jedna zo škôl tu v Bratislave sa mi neozvala, [pauza] až práve táto jedna, no a prišiel som na pohovor a začal som tu pracovať.*“

Špeciálne, prípadne doplnkové vzdelanie by určite mnohým odborníkom pomohlo pri práci s intelektovo nadanými deťmi vzhľadom na požiadavky. Vzdelávací systém je však zatiaľ nastavený tak, že sa od odborníkov nevyžaduje. Ostáva teda zrejme v rukách samotných pedagógov aj psychológov, aby sa informovali o možnostiach a vyžadovali možnosti lepšej prípravy na vykonávanie svojej práce. Aj v súčasnosti existuje kontinuálne vzdelávanie, je teda v rukách odborníkov, ako k tomu pristúpia a systému, ako im to umožní, či už finančne alebo časovo.

7. Kategórie Nadanie ako cesta za úspechom a Neúspech

Kategória *Nadanie ako cesta za úspechom* hovorí o názoroch odborníkov na fungovanie intelektovo nadaných detí v budúcnosti v spojitosti s ich úspešnosťou.

Martin: „*Nemyslím si, že intelekt je to, čo by sme mohli nazývať prediktorom, že áno, je inteligentný, určite bude úspešným.*“

Kategória *Neúspech* je okrajová kategória, ktorá pojednáva o skupine detí, ktoré sa aj napriek nadaniu, ktorým disponujú, nestanú úspešnými.

Mária: „*Lebo často vidíme, však máme tu deti, čo prešli tým testovaním, že predpoklady majú. Ale nedá sa povedať, že tým, že majú predpoklady, že automaticky sú aj všetci úspešní. To v žiadnom prípade!*“

Klára: „*Nadanie je výhoda na ceste za úspechom. Majú lepší štart ako bežní žiaci.*“

Peter upozornil na fakt, že častokrát sa venujeme len skupine úspešných, pričom niektorí nadaní sa nemusia stretnúť s dosiahnutím úspechu. Taktiež výskumne je im venovaná menšia pozornosť, narážame častokrát na trend, že sledujeme len školskú úspešnosť, ktorá nutne nemusí súvisieť s úspešnosťou života. Táto kategória sa však objavila skôr okrajovo, čo len znovu potvrdzuje predurčené vnímanie nadaného dieťaťa ako úspešného človeka v budúcnosti.

Vyjadrenia expertov naznačili, že nadanie nemusí nutne znamenať úspech. Preto je dôležité venovať sa nielen tej skupine detí, ktorá úspech dosahuje, ale aj tej druhej, ktorú v tom niečo brzdí. Zaujímavé by bolo longitudinálne sledovať intelektovo nadané deti, ich úspechy i neúspechy, a sledovať možné prekážky. Výskum by sa určite nemal sústreďovať len na školské prostredie, ale aj na reálne životné situácie, ktoré by vypovedali skôr o praktickom úspechu.

Peter: „*Mňa skôr zaujímajú tí neúspešní. V každom prípade proste chcem vedieť ako tie deti pokračujú a zatiaľ nevieme z literatúry. Sa ukazuje, že to IQ, pokiaľ by to bolo len IQ, tak ako tak koreluje [pauza]. Korelácia neznamená, že to platí pre každého jedného, to je trend v skupine, to koreluje s prospechom v škole. Ale ako to vlastne súvisí s tým, ako bude úspešný v živote. To sa prakticky nikde nepotvrdilo.*“

8. Kategórie Diagnostická turistika a Nadanie je in

Kategória *Nadanie je in* používame na opis toho, ako je nadanie v súčasnej spoločnosti častokrát vnímané a prezentované. Kategória *Diagnostická turistika* hovorí o snahe rodičov potvrdiť očakávania o nadpriemernej intelektovej kapacite ich dieťaťa.

Peter: „*Ale čo je ešte bežné u týchto ambiciózných rodičov, a všetci to poznáme. Si chorá, tvojej lekárke sa nedarí na to prísť a už sa našťveš, tak ideš k inej. Ale to sa bohužiaľ, to sa stáva aj v tejto oblasti, máme rodičov, ktorí obiehajú, kým nenájdu nejakého psychológa,*

ktorý im potvrdí, že ich dieťa je nadané, tak nie sú spokojní. [pauza] A oni ho nakoniec nájdu.“

V rozhovoroch sme sa viackrát stretli s tým, že v súčasnej spoločnosti je nadanie akýmsi trendom, pričom z nasledujúcich ukážok usudzujeme, že vo veľkej miere prispievajú k tomu práve rodičia. V súčasnej dobe sa stretávame so zvýšenou snahou rodičov o potvrdenie intelektového nadania ich detí a jeho následné popularizovanie. Rodičia zrejme častokrát nevidia možné dopady takéhoto konania, preto si myslíme, že by mala byť venovaná zvýšená pozornosť vysvetleniu dôležitosti nezverejňovania týchto informácií, napríklad na sociálnych sieťach či priamo dieťaťu. Mohlo by to byť súčasťou úvodného stretnutia v diagnostickom zariadení ako aj škole.

9. Kategória Nadanie ako prístup k moci

Kategória *Nadanie ako prístup k moci* hovorí o mocenskom aspekte nadania z viacerých pohľadov.

Dáša: „Pre nás je to aj horšie, že napr. dieťa napríklad ktoré sa nám javí ako nadané, na základe našich skúseností, našej práce, [pauza] že my im dáme úlohy, že nám to dieťa psychologickou diagnostikou pre isté príčiny neprejde. Čiže podmienkou, aby dieťa bolo tu, musí mať zo psychologickéj poradne papier. Musí mať spravený ich test a poradňa musí dieťa odporučiť k nám. Čiže my si deti nevyberáme[pauza], nám deti dávajú. [povzdych]“

Moc v spojitosti s nadaním môže byť prejavovaná vo viacerých rovinách. Už sme si v inej kategórii (Nadanie je in) spomenuli, že rodičia vnímajú nadanie ako prestíž, a teda zrejme aj akýsi prístup k moci. Podobne sa to týka detí, ktoré pod vplyvom nevhodného prístupu môžu začať nadanie taktiež vnímať skôr mocensky. Čo sa týka odborníkov, vidíme tam rozdiel v možnostiach rozhodovať o nadaní, a teda znova aj prístupu k moci. Zatiaľ čo psychológovia majú voľnejšiu ruku pri určovaní miery nadania, pedagógovia pasívne prijímajú rozhodnutia a pracujú „s tým, čo dostanú“.

10. Kategória Nadanie ako problém

Dáša: “Na stredných školách ich už vôbec neberú ako niečo navyše. Ešte by som povedala skôr, že sa potýkame častokrát s negatívnou informáciou zo strany stredných škôl. Ved’ si bol v triede pre mimoriadne nadané deti a nevieš?!“

Z každodenných situácií sme zrejme viac zvyknutí na to, že sa na nadanie pozerá ako na niečo pozitívne. Na základe uvedených prípadov však vidíme, že to nie je vždy tak.

Nemyslíme si však, že je vhodné pristupovať k týmto deťom s akousi predurčenou nálepkou – či už pozitívnu alebo negatívnou, nakoľko to ovplyvňuje vyjadrenie a rozvoj nadaného dieťaťa. Tejto oblasti by sa mala venovať zvýšená pozornosť, napríklad zaradením preventívnych seminárov pre budúcich odborníkov, kde by boli diskutované spomenuté stereotypné pohľady a ich možné dopady.

Diskusia

a) Prvá výskumná otázka

V prvej výskumnej otázke sme sa pýtali, aké kategórie sa vzťahujú k nadaniu a k nadaným deťom. K nadaniu sa v súčasnosti podľa našich respondentov pristupuje skôr holisticky a komplexne. Dokazuje to kategória *IQ nie je všetko*, ktorý hovorí o komplexnom chápaní nadania. Aj podľa Gorss (2004) by bolo príliš jednoduché definovať intelektové nadanie len na základe výsledkov IQ testov. Taktiež podľa Browna (2005) mnohí odborníci nesúhlasia s diagnostickým procesom, ktorý sa spolieha len na výsledky inteligenčných testov. V prípade, že sa odborník spolieha len na jedno kritérium, môžu byť v rámci diagnostického procesu prehliadnuté nadané deti a naopak. Na tento problém upozornil aj Pfeiffer (2003) pričom vo svojom výskume uvádza celkový nedostatok viacnásobného posúdenia intelektového nadania dieťaťa.

Ďalšia kategória – *Antisociáli* – sa vzťahuje k charakteristikám osobnosti intelektovo nadaných detí. Výsledky nášho výskumu poukazujú na rozporné názory. Niektorí vnímajú tieto deti ako sociálne veľmi zručné, čo potvrdzujú aj mnohé výskumy. Napr. podľa Neiharta s kolektívom (2002) hovorí väčšina výskumov o nadaných jednotlivcoch ako o emočne odolnejších, produktívnejších, motivovanejších a menej úzkostných v porovnaní s ostatnými. Postoje učiteľov k emocionálnej a sociálnej oblasti intelektovo nadaných detí skúmala aj Needhamová (2012). Výsledky jej výskumu naznačujú, že mnohí učitelia si nie sú istí, ako majú vnímať sociálne a emocionálne charakteristiky, a teda aj potreby týchto detí.

Podotázka prvej výskumnej otázky sa týkala kategórií vzťahujúce sa k faktorom, ktoré súvisia s vývinom nadania. V rámci nich sme sa snažili poukázať na „prenechanie“ zodpovednosti jednotlivým faktorom – či už externým alebo interným. Aj Laine (2010) spomína environmentálne a individuálne faktory ako najčastejšie diskutované a biologické (dedičné) faktory skôr okrajovo. V našich rozhovoroch sme sa stretli aj s aktivačnou zložkou (individuálny faktor), ktorú spomína Dočkal (2005), avšak ani jeden respondent nespomenul náhodu ako možný vplyvajúci faktor.

b) Druhá výskumná otázka

V druhej výskumnej otázke sme sa pýtali na kategórie, ktoré sa spájajú s prácou s intelektovo nadanými deťmi. Metodické pokyny na zaraďovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov (2005) stanovujú, že pri identifikácii všeobecného intelektového nadania žiakov základnej školy spolupracuje psychológ s pedagógmi školy a zohľadňuje aj výsledky realizovanej pedagogickej, resp. špeciálnopedagogickej diagnostiky. Taktiež dodávajú, že súčasťou práce odborníka je posúdiť v spolupráci s ďalšími odborníkmi kvalitatívnu i kvantitatívnu stránku nadania detí (žiakov) a na základe zhodnotenia príslušných indikátorov stanoviť, ktoré dieťa možno pokladať za intelektovo nadané. Naši respondenti však niekoľkokrát v kategórií „*Od mantinlu k mantinelu*“ spomenuli, že v tejto oblasti sa vyskytujú nedostatky, ktoré môžu viesť k nedorozumeniam a vzniku problémov. Ďalšia identifikovaná kategória „*Náročná práca*“ pojednáva o pozitívach a negatívach tejto práce, pričom v odbornej literatúre sme sa nestretli s pokusmi výskumne sa zaoberať týmto aspektom. LoGiudice (2009) však poukazuje na mýtus, ktorý hovorí, že učenie nadaných detí je jednoduché a prináša len radosť. Upozorňuje, že organizácia a vedenie hodiny pre intelektovo nadané deti sú veľmi náročné a vyžadujú si veľkú mieru prispôsobivosti a kompetentnosti učiteľa. V odpovediach našich respondentov sme sa častokrát stretávali s faktom, že ich aktuálnej práci nepredchádzala špeciálna príprava, pričom by ju viacerí z nich uvítali. Na tento nedostatok upozornili aj Berman a kol. (2012), ktorí hovoria, že všeobecné vzdelanie pedagógov nepripravuje dostatočne na pochopenie a naplnenie potrieb nadaných detí. Takisto aj Laschober (2012) uvádza, že je potrebné, aby učitelia pracujúci s intelektovo nadanými deťmi prešli špeciálnym vzdelávaním, ktoré by im napomohlo k pochopeniu špecifik týchto detí.

c) Tretia výskumná otázka

Tu išlo o zisťovanie funkcií jednotlivých kategórií. Identifikovali sme nadanie v súvislosti s trendom, problémami, či úspechom. V rámci našich rozhovorov sme sa stretli so spájaním nadania s úspechom, pričom otázka neúspechu a neúspešných nadaných detí bola len okrajová. Aj výskumný trend je veľmi podobný. Skúma sa predovšetkým úspešnosť detí a ich budúca kariéra či predikcia úspechu v rôznych oblastiach. Napríklad podľa Bernadiča (2003) z doterajších výsledkov rôznych štúdií vyplýva, že nadpriemerné intelektové nadanie v rannom detstve nie je dobrým prediktorom úspechu. Na úspech sú totiž potrebné ďalšie osobnostné atribúty ako stimulujúce prostredie, motivácia, podpora okolia, vzory dospelých, ktoré sme spomínali v samostatnej kategórií (*Bio-psycho-socio*). Pôlda (2015) taktiež

identifikoval kategóriu, ktorá hovorí o úspechu, pričom nadanie predstavuje pridanú hodnotu človeka, ktorá mu napomáha k jeho dosiahnutiu. Kategória *Nadanie ako prístup k moci* hovorí o využívaní nadania k lepšiemu prístupu, či prestíži. Výskumne sme sa nestretli so skúmaním tejto otázky v rovine učiteľa, rodiča či dieťaťa. Avšak zo spoločenského pohľadu nie je podľa Pôlda (2015) využívanie nadania ako prostriedku získania moci nič nové. Taktiež v tejto súvislosti spomína historické pokusy o zachovanie a „plodenie“ nadaných jednotlivcov. Kategória *Nadanie ako zdroj problémov* môžu ilustrovať štúdie, ktoré sa venujú rôznym poruchám či problémom, ktoré sú spájané s nadaním. Mudrák (2015) odporúča jednoduchý experiment na zistenie bežných kategórií nadania v populácii – napríklad keď zadáme do prehliadača pojem nadané deti, sú nám odporúčané odkazy na články ako nadané deti s problémami, spojenie s témami ako úzkosť, ADHD, problémy so správaním, precitlivosť a pod. V našich rozhovoroch sme sa stretli taktiež s výskytom negatívnych asociácií, ktoré boli zamerané na „pohadzovanie problému“ medzi odborníkmi, či separáciu intelektovo nadaného dieťaťa od ostatných.

Jedným z limitov našej práce je veľkosť vzorky ako aj dĺžka rozhovorov. Získali sme síce dostatočné množstvo dát pre analýzu, stále je však veľký problém s generalizovaním výsledkov, čo však čiastočne vyplýva aj zo zvoleného výskumného dizajnu. Na jednej strane pozitívom, na druhej strane limitom môže byť aj výber odborníkov do výskumnej vzorky. Nakoľko boli do výskumu zapojení aj pedagógovia aj psychológovia, podarilo sa nám získať širší pohľad na tému a v rámci našej vzorky predstaviť obidva prístupy. Na druhej strane nám to neumožňovalo ísť viac do hĺbky.

Záver

V našej práci sme sa venovali aktuálnym pohľadom expertov na intelektové nadanie. Na základe analyzovaných rozhovorov sme identifikovali niekoľko kategórií, ktoré odpovedajú na stanovené výskumné otázky. Pohľad expertov na pojem nadanie dobre ilustruje napr. kategória *IQ nie je všetko*, ktorý hovorí o komplexnosti konštruktu nadania a na druhej strane kategória *Formalizované nadanie*, ktorý sa zameriava skôr na striktné vymedzenie nadania na základe určenia skóre IQ. Prácu s intelektovo nadanými deťmi reprezentujú kategórie ako *Náročná práca*, *Náročná príprava*, či *Nadanie ako šport*, ktoré hovoria o náročnom aspekte tejto práce, či naopak kategória *Obohatenie*, ktorý predstavuje pozitívnu stránku vykonávania tejto práce. Otázkou funkcií nadania saturujú identifikované kategórie ako *Nadanie ako problém*, ktorý hovorí o negatívnom vnímaní výnimočnosti, *Nadanie je in*, ktorý upozorňuje na aktuálny trend vnímania nadania, či *Nadanie ako prístup k*

moci, ktorý opisuje nadanie ako možnú prestíž, či prístup k lepšiemu zaobchádzaniu. Zistenia, ktoré vyplývajú z nášho výskumu, môžu pomôcť lepšie pochopiť aktuálny stav problematiky nadania v domácom prostredí. Môžu taktiež motivovať ďalších výskumníkov, aby sa začali viac zaujímať aj o pohľady expertov, ktorí sú v častom kontakte s intelektovo nadanými deťmi.

Literatúra

- Berman, K.M.; Schultz, R.A., & Weber, C.H.L. (2012). A Lack of Awareness and Emphasis in Preservice Teacher Training: Preconceived Beliefs About the Gifted and Talented. *Gifted Child Today*, 35 (1), 18-26.
- Bernadič, M. (2003). Nadpriemerné intelektové nadanie – prediktor úspechu? *Psychiatria*, 10 (3), 139-142.
- Borland, J.H. (2005). Gifted education without gifted children. The case for no competition of giftedness. In Sternber R.J., Davidson, J.E. (Eds.), *Conceptions of giftedness*. (pp. 1-19). Cambridge: Cambridge University press.
- Brown, S.W.; Renzulli, J.S.; Gubbins, E.; Siegle, D., & Chuan, M.Z.W. (2005). Assumptions Underlying the Identification of Gifted and Talented Students University of Connecticut. *Gifted child quarterly*, 49 (1).
- Dočkal, V. (2005). *Zaměřeno na talenty aneb Nadání má každý*. Praha: Lidové noviny.
- Fleig F.D.; Bahia, S., & Veiga, F.H. (2015). Gifted amongst Preschool Children: An Analysis on How Teachers Recognize Giftedness. *International Journal of Technology and Inclusive Education (IJTIE)*, 1(2).
- Geake, J.G. (2008). Teachers' Negative Affect Toward Academically Gifted Students An Evolutionary Psychological Study. *Gifted Child Quarterly*, 52(3), 217-231.
- Gross, M.U. (200). *Exceptionally Gifted Children* (2nd ed). London and New York: Routledge Falmer.
- Laine, S. (2010) The Finnish public discussion of giftedness and gifted children. *High Ability Studies*, 21 (1), 63-76.

Laschober, L. (2012). Perceptions of preservice teacher candidates towards gifted education training and obtaining the gifted education endorsement certificate in Florida. Florida: University of Central Florida Orlando.

LoGiudice, J.; Mason, D.; Keller, M., & Miller, B. (2009). Understanding and Challenging the Gifted .PSEA/ PAGE.

Metodické pokyny na zaradovanie detí do špeciálnych výchovno-vzdelávacích programov pre intelektovo nadaných žiakov. (2005).

Mudrák, J. (2013). *Postoje studentů učitelství k nadání*. Svět nadání, 2 (2), 45-52.

Mudrák, J. (2015). *Nadané děti a jejich rozvoj*. Praha: Grada Publishing s.r.o.

Needham, V. (2012). Primary teachers' perceptions of the social and emotional aspects of gifted and talented education. *APEX: The New Zealand Journal of Gifted Education*, 17(1), 1-18.

Neihart, M.; Reis, S.; Robinson, N., & Moon, S. (2002). Social and emotional issues facing gifted and talented students: What have we learned and what should we do now? In: Neihart, M., Reis, S. M, Robinson, N. M, Moon, S. M. (Eds.), *The Social and Emotional Development of Gifted Children. What Do We Know?* (pp. 51-60). Washington: Prufrock Press. Neisser, U.; Boodoo, G.; Bouchard, T.J.; Boykin, A.W.; Brody, N.; Ceci, S.J., Halpern,;

Põlda, H. (2015). The linguistic construction of the giftedness discourse in the media texts of historical and digital times. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat*. 11, 223-239.

Preckel, F. (2015). Gifted and Maladjusted? Implicit Attitudes and Automatic Associations Related to Gifted Children. *American Educational Research Journal*, 52 (6), 1160–1184.

Řiháček, T.; Čermák, I., & Hytych R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Van Tassel- Baska, J. (2000). Theory and research on curriculum development for the gifted. In: Heller, K., Mönks, F. J., Sternberg, R. J., Subotnik, R. F. (Eds.),

Willig, C. (2001). *Introducing qualitative research in psychology: Adventures in theory and methods*. Maidenhead: Open University Press.

Úskalia kariérového poradenstva pre nadaných.

Strachanová Daša, Kaššaiová Zuzana

Ústav experimentálnej psychológie SAV Bratislava

Abstrakt:

Identifikácia intelektového nadania nie je ničím neobvyklým. V posledných rokoch však výskumníci poukazujú na nevyriešené otázky spojené s tým, čo znamená byť nadaným a aké metódy sa používajú na identifikáciu nadania. Vo väčšine prípadov sa využíva jednorazová diagnostika ako inteligenčné a výkonové testy, či hodnotenie učiteľov. Avšak súčasná literatúra definuje intelektové nadanie ako vlastnosť, ktorá sa vyvíja a mení. Vzhľadom na to sa zdajú byť tieto metódy nedostatočné a dochádza tak k chybným identifikáciám nadaných. Ďalšou príčinou je nejasné pojmové vymedzenie. Táto štúdia uvádza kľúčové nevyjasnené body, ktoré sú predmetom vedeckých diskusií súvisiacich s identifikáciou nadaných detí a študentov. Nakoľko sú títo jednotlivci vystavení mnohým intra a interpersonálnym konfliktom, je dôležité im poskytovať adekvátne poradenstvo, vrátane kariérového poradenstva. Keďže v jeho poskytovaní tejto špecifickej skupine existujú veľké medzery, záver práce sa zameriava na kariérové poradenstvo a uvádza niekoľko odporúčaní pre jeho komplexnejšie poskytovanie.

Kľúčové slová: intelektové nadanie, identifikácia nadaných, kariérové poradenstvo

V našej spoločnosti boli vždy jednotlivci, ktorí fascinovali a inšpirovali rýchlou učenia, obrovskými objavmi a výkonmi alebo inovatívnymi myšlienkami (Heller, 2004). Podľa Grindera (pozri Robinson, Clinkenbeard, 2008) siahajú historické korene záujmu o nadaných do čias antiky. Primárna a stále najsilnejšia pozornosť je zameraná na intelektové schopnosti. Nadanie sa považuje za vrodenu kvalitu jednotlivca, ktorá by mala byť identifikovaná prostredníctvom určitého typu kognitívneho hodnotenia alebo inteligenčného testu (Robinson, Zigler, Gallagher, 2000). Týmto smerom sa formulovali názory, že nadaní sú úspešní vo všetkých akademických doménach a predpokladá sa, že ich nadanie je trvalé počas celého života, bez ohľadu na to, či sú úspešní alebo nie. Podľa druhého názoru vyžaduje akademický úspech viac ako intelektové schopnosti (Subotnik, Jarwin, 2005). Táto divergencia je často predmetom kontroverzných diskusií. S tým sa spája niekoľko ďalších otázok, ktoré vyvolávajú rozdielne reakcie odborníkov a laikov. V tomto článku sa snažíme upozorniť na tieto hlavné otázky, pretože iba vďaka uvedomeniu si nedostatkov možno

formulovať niekoľko odporúčaní pre lepšiu prax (Heller, 2004). Podľa Hellera a Schofielda (2008) odborníci najviac diskutujú o týchto otázkach:

1. *Čo sa má identifikovať pri nadaní?*

Táto otázka sa týka diagnostických premenných a pojmového aparátu. Borland (2009) uvádza problémy s kvantitatívnou povahou inteligencie ako ukazovateľa nadania. Niektorí považujú hranice za striktné vymedzenia a tým dochádza k absurdnostiam. Napríklad, keď je jednotlivec so skóre 130 v intelligenčnom teste označený ako „nadaný“ a študent so skóre 127 ako „nenadaný“. Samozrejme, ak by sme porovnávali IQ 105 a 130, alebo 115 a 146, nájdeme skutočné rozdiely v kognitívnych schopnostiach a schopnostiach učiť sa. Avšak, to neznamená, že existuje skupina detí, ktoré sa narodia nadaní a možno ich jednoznačne vymedziť od nenadaných detí špecifickým skóre IQ (Pfeiffer, 2002). To vedie k ďalšej otázke: *Je nadanie označenie pre trvalý a nemenný aspekt osobnosti, alebo ide o premenlivý atribút?* Lohman a Korb (2006) poukazujú na zmenu výšky IQ v niektorých prípadoch. Pfeiffer (2002) hovorí o nadaní ako o spoločensky konštruovanom koncepte, kedy pojmy normálneho, subnormálneho a nadaného sú skonštruované ľuďmi, nie prírodou. Za chybný predpoklad považuje vieru, že rozdiel medzi nadanými a nenadanými športovcami, hudobníkmi, matematikmi odráža niečo skutočné a trvalé.

2. *Prečo potrebujeme identifikovať nadaných jednotlivcov?*

Literatúra (Rotigel, Lupkowski-Shoplik, 1999; Heller, 2004) rozlišuje medzi vyhľadávaním nadaných (pre špeciálne navrhnuté vzdelávacie programy) a diagnostikou jednotlivých prípadov (napr. v kontexte školského poradenstva alebo na intervenčné účely). Čo sa týka vyhľadávania nadaných, cieľom je zameranie a prispôsobenie vzdelávacích programov či učebných osnov. Vyhľadávanie nadaných je legitimizované prostredníctvom práva každého, aby získal optimálnu podporu rozvoja svojho talentu. Analýza jednotlivých prípadov slúži na poskytovanie informácií o prevencii alebo zásahu do individuálneho správania a sociálnych problémov. Preukázalo sa, že neistota dospelých v súvislosti so zaobchádzaním s výnimočne nadanými deťmi a mládežou, pocity ohrozenia a závidia by mohli viesť k problémom v správaní a konflikte medzi nadanými jednotlivcami a ich sociálnym prostredím (Heller, 2004).

3. *Aký je vhodný indikátor nadania?*

Vysoko nadaní sa nie vždy jednoducho identifikujú. Odhad expertov hovorí približne o 20 – 30 % neidentifikovaných nadaných jednotlivcoch. Mali by sa vziať do úvahy prinajmenšom nasledujúce okolnosti, ktoré znemožňujú identifikáciu nadaných, ako:

- Skreslené vnímanie v dôsledku falošných predsudkov a stereotypov (pretrvávajúci názor, že nadaní študenti sú nadaní takmer vo všetkých oblastiach; nadané deti nepotrebujú žiadnu pomoc, pretože všetko zvládnu samé; prisudzovanie nepatričného sociálneho správania nadaným (Baudson, Preckel, 2013); chybné presvedčenie, že všetky nadané deti majú rôznorodé záujmy a sú vysoko angažované v škole (Callahan, 2001).
- Nepoznanie nadaných študentov s nízkou školskou výkonnosťou (Ziegler, Stoeger, 2003).
- Opomenutie ekonomicky znevýhodnených nadaných, nadaných so slabým rodinným a sociálnym zázemím (Gentry, 2014).

Ďalšou možnou príčinou nesprávneho alebo chýbajúceho identifikovania sú diagnostické a meracie nástroje, ako aj spracovanie a rozhodovanie o tom, či sú daní jednotlivci nadaní alebo nie. V praxi sa stretávame najčastejšie s tým, že na určenie intelektového nadania sa využívajú inteligentné testy (Sparrow, Pfeiffer, Newman, 2005). Bohužiaľ, existuje málo vedecky podložených štandardizovaných skriningových nástrojov, ktoré by doplnili testy inteligencie pre poskytnutie komplexnejšieho obrazu potenciálneho alebo skutočného výkonu mladého študenta či dieťaťa. Borlandová (2009) poukázala na mýtus spájaný s vysokou inteligenciou a intelektovým nadaním. Napriek tomu patria testy inteligencie k najpoužívanejším diagnostickým nástrojom na identifikáciu nadania (National Association..., 2015). Okrem toho by sa však mali posudzovať aj iné aspekty nadania, ako tvorivosť a motivácia, testy úspešnosti a schopností (Hunsaker, Callahan, 1995). Takisto existujú stupnice hodnotenia pre učiteľov a rodičov, avšak tieto stupnice trpia vážnymi technickými nedostatkami, ktoré obmedzujú ich diagnostickú užitočnosť (Jarosewich, Pfeiffer, Morris, 2002). Niektorí autori (Hadaway, Marek-Schroer, 1992) dokonca naznačujú, že učitelia nemusia byť schopnírobiť platné úsudky o intelektových schopnostiach dieťaťa. Samotní kariéroví či školskí poradcovia priznávajú, že sa cítia nepripravení poskytnúť širokú škálu rôznych služieb, ktoré nadaní potrebujú (Heller, 2004).

4. Aké sú nevýhody spojené s identifikáciou nadaných?

V tejto oblasti existuje mnoho nepotvrdených, no aj nejednoznačných hypotéz. Napríklad *labeling*, ktorý je často spájaný s nadanými deťmi a dospievajúcimi v negatívnom zmysle (Heller, 2004). Avšak Hickey a Tothová (2006) analyzovali dvanásť štúdií

a upozornili, že v minulosti síce viacerí štúdie poukazovali na negatívne sociálne dôsledky asociované s označením „nadaný“, mnoho štúdií však nepodporuje tieto tvrdenia. Väčšina detí vnímala pozitívne stránky nadania. K podobným výsledkom sa dopracovala aj Berlinová (2009), ktorá poukázala na to, že najväčšie výhrady týkajúce sa pokusov o identifikáciu nadaných detí nie sú pozorované zo strany rodičov či samotných detí, ale skôr zo strany psychológov a poradcov, či nenadaných súrodencov. Ďalšie nástrahy sú zvyčajne spojené s maladjustáciou, sociálnym a emočne deprivovaným životom (Majid, Aliza, 2010), egocentrickými postojmi a správaním, ohrozením alebo narušením rozvoja osobnosti a sebapoznávania prostredníctvom extrémnych tlakov na dosiahnutie úspechu. Aj napriek tomu, že nie všetci študenti a mladí potrebujú pomoc, je nezodpovedné nechať nadaných – vrátane ich rodičov a učiteľov – samých so svojimi problémami. Rozsah poradenstva dosahuje asynchrónnosť medzi ich rýchlym vývinom inteligencie a pocitmi „nezrelého“, problémom správania v dôsledku chýbajúcej výzvy, sociálnej izolácie z dôvodu nedostatku kontaktov s nadanými rovesníkmi. Môže ísť aj o špecifické problémy nadaných dievčat (predovšetkým v matematike a prírodných vedách) v dôsledku očakávania úloh, ľahostajného alebo dokonca odmietavého správania rodičov alebo súrodencov (Heller, 2004).

5. Kedy a v akom vývinovom období by mali byť nadané deti identifikované?

Táto otázka zahŕňa dve témy:

a) Je vhodná identifikácia v predškolskom veku alebo na prvom stupni základných škôl – teda identifikácia čo najskôr, alebo je postačujúca identifikácia v staršom veku? Silvermanová (1986) zdôrazňuje klady i zápory včasnej identifikácie nadaných detí. Lehwald (1986) poukázal na včasnú identifikáciu s odôvodnením, že podpora nadania bez adekvátnych diagnostických informácií o stave a prognóze osobnosti dieťaťa nie je možná. Proces diagnostikovania otvára cestu pre určenie individuálneho vývinu nadaného dieťaťa a rozhodnutie o konkrétnych vzdelávacích opatreniach. Skoré prognózy pomáhajú nielen detskému psychológovi, ale tiež vychovávateľovi v ranom detstve. K tomuto názoru sa pripájajú aj iní autori (Harrison, 2004; Pfeiffer, 2002), ktorí odôvodnenie vidia vo zvyšujúcej sa pravdepodobnosti budúcich mimoriadnych výsledkov a znižovaní rizík sociálnych, behaviorálnych, emočných a výchovných problémov. Druhý smer vykazuje väčšiu skepsu a zdôrazňuje potrebu optimálnej podpory, poskytnutia stimulujúceho rodinného i školského prostredia všetkým deťom a študentom (Perleth a kol. – podľa Hellera, 2004). Subotniková, Olszewski-Kubiliusová a Worrell (2011) poukazujú v tomto smere na panujúce presvedčenia, že nadané deti dosahujú nadpriemerné výsledky bez ohľadu na to, v akom vzdelávacom

prostredí sa nachádzajú, či presvedčenie o nesystémovom financovaní vzdelávania nadaných na rozdiel od vzdelávania detí s inými výnimočnosťami (napríklad s telesným postihnutím). Ďalšie je presvedčenie o tom, že programy pre nadané deti sú založené na socioekonomických výhodách, a prezentovaniu tejto skupiny ako elity.

b) Majú sa používať jednorazové pokusy, alebo kontinuálne diagnostické prístupy?

Nadanie je dynamické, nie statické. Práve preto čoraz viac odborníkov upozorňuje na nutnosť identifikovať ho v priebehu vývinu. Jeden test v určitom časovom bode by nemal diktovať, či je niekto označený za nadaného alebo nie. Jednorazovou diagnostikou môže dochádzať k eliminácii skutočne nadaných jednotlivcov iba v dôsledku nepostačujúceho výkonu, a naopak, k zvýhodneniu iných. Okrem toho, hodnotenia sa líšia v dimenziách ako formát odpovedí (vytváranie odpovede vs. výber z možností), spôsob, akým je materiál prezentovaný (papier, ústne, počítačovo), obsah (matematika, verbálne schopnosti a pod.), ale i konštrukty hodnotenia (tvorivosť). V procese identifikovania nadania by sa mali zhromažďovať viaceré dôkazy, ktoré merajú rôzne charakteristiky zosúladené s definíciou nadania alebo cieľmi programu pre nadaných (VanTassel-Baska, 2007), bez ohľadu na rasu, pohlavie, kultúru, jazyk či socioekonomický status (National Association for Gifted, 2008).

Predchádzajúcimi otázkami sme chceli upriamiť pozornosť na niektoré súčasné problémy prezentovanej problematiky. Domnievame sa, že rozvoj nadania medzi študentmi s vysokými schopnosťami vyžaduje viac ako všeobecnú inteligenciu (Lubinski, 2010). Aj tie najpresnejšie nástroje psychologického hodnotenia môžu v najlepšom prípade predpovedať len pravdepodobnosť neskoršieho vynikajúceho úspechu. Mnohí študenti identifikovaní ako intelektovo nadaní nedosahujú v dospelosti mimoriadny úspech (Schoon, 2000). Naopak, veľa študentov, ktorí neboli uznaní ako nadaní, nás prekvapia mimoriadnymi úspechmi. Prečo je teda nutné identifikovať nadaných? A je to vôbec nutné?

Reis a McCoach (2000) uvádzajú niekoľko dôvodov, prečo nadaní študenti nedosahujú mimoriadne výsledky. Zaradujú medzi ne psychické, kognitívne a emocionálne problémy, nepodporujúce školské prostredie či nedostatok sebavedomia a nízku motiváciu. Sternberg (2000) chápe nadanie ako rozvíjajúce sa odborné vedomosti; pokladá ho za premenlivú schopnosť človeka rozvíjajúcu sa počas vývinu. Zistilo sa napríklad, že zámerná prax predpovedá výkonnosť odborníkov v mnohých rôznych oblastiach (Ericsson a kol., 2005). Schopnosť odložiť uspokojenie (Mischel, Shoda, Rodriguez, 1989) a tvrdá práca sa považujú taktiež za dôležité faktory, dokonca aj medzi vysoko schopnými študentmi. Číňania na to majú výstižný termín "*chi ku*", ktorý sa prekladá ako "*jest' trpkosť*" (Pfeiffer, 2002).

Práve z týchto dôvodov považujeme za nutné si uvedomiť, že schopnosti jednotlivcov, najmä schopnosti v špecifických oblastiach, prechádzajú rôznymi vývinovými trajektóriami a príležitosti poskytované spoločnosťou sú rozhodujúce v každom bode rozvíjania. Súhlasíme s názorom Subotnikovej, Olszewski-Kubiliusovej a Worrela (2011), že spoločnosť by sa mala usilovať o podporu týchto príležitostí.

Výskumné poznatky (Dixson a kol., 2016; Yazdani, 2016) naznačujú, že psychosociálne premenné určujú vplyv na úspešný rozvoj talentu. Napokon, vynikajúci úspech môže byť hlavným cieľom vzdelávania nadaných. V tomto bode považujeme za dôležité poskytnúť nadaným správnu podporu a poradenstvo, ktoré môžu viesť k vysokej úrovni osobnej spokojnosti a sebaaktualizácie, ako aj k vytváraniu vedeckých, estetických a praktických prínosov pre spoločnosť. Výhody spájajúce sa s identifikáciou nadania prevažujú nad nevýhodami. Účinky labelingu (Robinson, 1986) či osobnostné a sociálne konflikty vyplývajúce z identifikácie nadaných nepovažujeme za dôvod pre vynechanie identifikácie. Skutočnosť, že sa takéto nežiaduce účinky môžu vyskytnúť, by mala viesť k riešeniu prostredníctvom poradenských opatrení.

Identifikovanie nadaných je často základným prvkom rozvoja individuálnych šancí. Dôležitou podmienkou naplnenia týchto cieľov je aj správne aplikované kariérové poradenstvo. Výsledky výskumov uvedených v tejto publikácii identifikovali kariérové poradenstvo pre nadané deti ako pomerne nepostačujúce. Poskytuje všeobecné a nešpecifické informácie, ktoré pravdepodobne testovaným neprinášajú veľa nového. Často sa stáva, že študenti základných, stredných či vysokých škôl nemajú predstavu o tom, čo by chceli v živote robiť. Je preto dôležité im poskytnúť komplexnú predstavu o ich potenciáli a prípadných možnostiach jeho využitia na trhu práce. To môže pre nadaných predstavovať jeden z mnohých iných problémov vyplývajúcich z ich veku. Podľa Ishaka a Abu Bakara (2010) sa nadaní študenti v mnohých ohľadoch nelíšia od nenadaných, hlavne ak ide o reakcie na životné okolnosti. Mnohí majú podobné problémy vyplývajúce zo života adolescentov. Podľa Crossa a Frazier (podľa Ishak, Abu Bakar, 2010) sú adolescenti vždy konfrontovaní s typickými psychosociálnymi problémami ako sú randenie, voľba kariéry, puberta, formovanie identity, sebavedomie, budovanie priateľstiev, sebauvedomovanie a tiež vyrovnávanie sa s tlakom okolia. Nadaní študenti sa navyše musia vyrovnávať aj s označením inteligentného človeka a z neho vyplývajúcimi očakávaniami okolia. Nadaní študenti majú špecifické vlastnosti a kognitívne schopnosti, ktoré zahŕňajú vysokú úroveň matematických, vedeckých zručností, tvorivosť, inováciu a originalitu (Neihart a kol., podľa Ishak a Abu

Bakar, 2010), divergentné myslenie, nazeranie na otázky z rôznych uhlov pohľadu, schopnosť sústrediť sa dlhú dobu v prípade, že daná činnosť vyvoláva ich záujem a predstavuje pre nich výzvu (Strip, podľa Ishak, Abu Bakar, 2010). Avšak, napriek ich pozitívnym atribútom majú aj charakteristiky ako perfekcionizmus (Speirs a kol; Chan; Dixon, Lapsley a Hanchon, podľa Ishak a Abu Bakar, 2010), nízke sebavedomie (Vialle, Heaven a Ciarrochi, podľa Ishak, Abu Bakar, 2010), extrémna súťaživosť (Tomlinson, 2008), úzkosť a nadmierna sebakritika (Cho-Hee Yoon; Berlin, podľa Ishak, Abu Bakar, 2010), či zmätené formovanie identity (Zuo a kol.; Graham a Anderso, podľa Ishak, Abu Bakar, 2010). Tieto negatívne charakteristiky môžu vytvárať intra a interpersonálne konflikty v rámci a tiež mimo vzdelávacieho prostredia (Ishak, Abu Bakar, 2010). To občas môže viesť k neočakávaným emočným výbuchom a ťažkostiam s regulovaním afektov. Môže dochádzať k frustrácii, ktorá by mohla vyústiť do depresívnych epizód, samovražedných myšlienok, či dokonca samovraždy (Ishak, Abu Bakar, 2010). Podľa Colangela (2002) vyžaduje stretnutie s týmito kognitívnymi a socio-emočnými potrebami nadaných špeciálne poradenstvo zameriavajúce sa na rozvoj celého človeka.

Kassová a Cavallarová (2010) identifikovali faktory, ktoré ovplyvňujú kariérový vývin nadaných študentov a predstavili intervencie, ktoré by mohli byť nápomocné pre školských poradcov pracujúcich s nadanými deťmi. Podľa nich je v živote nadaných študentov niekoľko faktorov, ktoré ovplyvňujú ich potreby kariérového poradenstva. Niektoré sú spojené s tým, ako špecificky nadaní uvažujú o svojej kariére, tiež s konceptmi multipotenciality, skorého profesijného zamerania a uzavretia sa iným možnostiam. Ďalšie sú charakteristiky, ktoré prevažujú u nadaných viac než u bežnej populácie a ovplyvňujú spracovávanie informácií. Príkladmi sú veľká intenzita emocionálnych a intelektových procesov a silný zmysel pre sociálnu spravodlivosť. Nadaní študenti môžu disponovať vysokou úrovňou schopností v rôznych doménach a veľkou mierou záujmu o rôzne oblasti. Hoci sa to na prvý pohľad nemusí javiť ako problém, študentovi to môže spôsobovať mnoho problémov, pretože schopnosť excelovať v rôznych kariérových dráhach môže byť paralyzujúca v zmysle otázok typu „čo by som mal/a robiť“. Poradca by preto mal mať na pamäti, že vysoká miera schopností v preklade neznamená rovnakú mieru schopností vo všetkých doménach a že hodnoty a životné ciele môžu byť tiež použité ako diferencujúce premenné (Greene; Peterson, podľa Kass a Cavallaro, 2010).

Čo sa týka skorého zamerania a uzavretia možností, nadaní študenti môžu kariérovu dospievať veľmi skoro, ale tiež môžu prichádzať o príležitosti tým, že sa príliš skoro zamerajú na jednu akademickú oblasť (Greene, podľa Kass a Cavallaro, 2010). Môžu mať nesprávne

presvedčenie o sebaúčinnosti, ak sú v jednej oblasti menej schopní než v inej. Vzhľadom na to, že multipotencialita sa môže rozvinúť neskôr v priebehu dospievania, skorá schopnosť v jednej oblasti môže spôsobiť predčasné uzatvorenie ostatných možností. Okrem toho, zameranie sa na vysoko prestížnu, ale konvenčnú kariéru, ako napríklad lekár alebo právnik, môže eliminovať možnosti, s ktorými študenti nie sú oboznámení (Kass, Cavallaro, 2010).

Osobnostné črty, ktoré môžu ovplyvniť kariérový vývin nadaných študentov zahŕňajú vysokú intenzitu emocionálnych a intelektových procesov a silný zmysel pre sociálnu spravodlivosť (Lovecky, 1992). Nadaní študenti môžu byť veľmi citliví, predovšetkým na očakávania rodičov a učiteľov. Môžu mať neobvyklé alebo ezoterické záujmy (Kerr, Sodano, podľa Kass a Cavallaro, 2010). Taktiež môžu svoje myšlienky skúmať veľmi do hĺbky, čo môže brániť účelnému rozhodovaniu (Kass, Cavallaro, 2010).

Kassová a Cavallarová (2010) tiež podávajú návrhy na poradenské intervencie. Poradca podľa nich môže rozviriť predstavivosť nadaných študentov tým, že im predstaví široké možnosti kariérového výberu a ukáže im možnosti myslenia "mimo krabice". Skupinové poradenstvo s inými nadanými študentmi môže byť obzvlášť užitočné, najmä v skupinách rovnakého pohlavia. Výsledky výskumu (Kerr, Sodano, podľa Kass a Cavallaro, 2010) ukazujú, že nadaní študenti uprednostňujú štruktúrované individuálne poradenstvo, v ktorom poradca navrhuje témy, kladie otvorené otázky a otvorene prezentuje výsledky testov. Autori uvádzajú ako kľúčové aspekty kariérového rozhodovania nadaných študentov *sebaobjavovanie* a *skúmanie sveta práce*. S pomocou povzbudenia môžu nadaní študenti na ceste vytvárania svojej jedinečnej kariérovej identity skúmať svoje vášne a majú príležitosť rozvíjať mnoho svojich talentov. Lepšie pochopenie toho, čo je motiváciou a výzvou pre nadaných študentov, môže školským poradcom umožniť lepšie riešiť potreby tejto klientely a súčasne slúžiť širšej populácii.

Kosinová (2014) uverejnila kariérové rady pre nadaných študentov, ktoré obsahujú štyri typy pre budúci úspech:

1. *Byť múdry negarantuje úspech*. Kľúčom k prosperite v 21. storočí bude to, ako študenti rozvinú a integrujú rôzne schopnosti a zručnosti.

2. *Vedz, že nemôžeš byť čímkoľvek, čím chceš byť*. Znamená to, že včasná identifikácia silných stránok a zručností nielen pomáha pri kariérovom rozhodovaní, ale môže taktiež zabezpečiť správnu voľbu vysokej školy.

3. *Vyber si kariérové smerovanie pred výberom univerzity.* Nie každý sleduje jasnú a logickú kariérovú dráhu, že študenti často menia svoje názory. Ideálne však je, keď študenti najskôr identifikujú svoje osobnostné silné stránky a kariérové záujmy a následne sa zamerajú na veľké spoločnosti, ktoré smerujú k týmto kariéram a nakoniec preskúmajú dobré školy v zvolenej oblasti.

4. *Nepoužívaj všetky zdroje.* Snáď najlepším zdrojom pre získavanie informácií o kariére sú profesionáli v danej oblasti. Začínať treba už na strednej škole, kde študenti môžu získavať informácie z rôznych informačných rozhovorov a participovať na rôznych pracovných činnostiach.

Kurtová (2016) predkladá ďalšie návrhy na poskytovanie kariérového poradenstva nadaným:

- Zamerať sa na celú osobnosť, vrátane sociálnych a emocionálnych potrieb, akademických schopností, kultúrneho zázemia a sebaúčinnosti.
- Pomáhať nadaným triediť a hodnotiť ich kariérové záujmy.
- Mať povedomie o tom, že nie všetci nadaní sú rovnakí. Medzi ženami a menšinovými skupinami môžu existovať značné rozdiely.
- Uvedomiť si, že niektorí nadaní potrebujú kariérové poradenstvo počas celého vývinu, a to spôsobom, ktorý presahuje rámec jednoduchého poukazovania na požiadavky niektorých profesií.
- Peterson (2015) poukazuje aj na potrebu venovať sa v diskusiách zaoberajúcich sa kariérovým rozhodovaním nadaných aj neakademickým charakteristikám ako sú postoje, hodnoty, vývin identity.

Nie všetci intelektovo nadaní dosahujú úspechy a dobré akademické výsledky. Dôvodom je, že nadanie a s ním spojená vysoká miera inteligencie sa nejaví ako jediný aspekt úspechu. Všeobecný mýtus, že nadané deti uspejú vždy a za každých okolností, pretože ich schopnosti dokážu pomôcť lepšie zvládať situácie, nie je vždy pravdivý. Okrem inteligencie sú potrebné faktory ako osobnostné charakteristiky a okolité podmienky a príležitostí ponúkané spoločnosťou. Rovnako ako všetky deti, aj intelektovo nadaní si zaslúžia byť motivovaní, povzbudení a mať príležitosti učiť sa toľko a takou rýchlosťou, ako je pre nich vhodné. Považujeme za potrebné ponúknuť vyššiu mieru relevantného poradenstva, ktoré poskytne nadaným študentom dostatočne komplexné informácie o ich špecifických

schopnostiach a možnostiach. Nadaní študenti musia čeliť nesmiernemu tlaku okolia, ktorý vyplýva z očakávaní, ktoré sú na nich kladené. Úlohou poradcu by tak nemalo byť len strohé poskytnutie vágnych informácií o výsledkoch inteligenčných a výkonových testov, ale taktiež pomoc pri rozvíjaní talentu nadaných študentov.

Literatúra

Baudson, T.G., Preckel, F. (2013). Teachers' implicit personality theories about the gifted: An experimental approach. *School Psychology Quarterly*, 28(1), 37-46.

Borland, J. (2009). Myth 2: The Gifted Constitute 3% to 5% of the Population. Moreover, Giftedness Equals High IQ, Which Is a Stable Measure of Aptitude. *Gifted Child Quarterly*, 53 (4), 236-238.

Callahan, C.M. (2001). Beyond The Gifted Stereotype. *Educational Leadership*, 59(3), 42-46.

Colangelo, N. (2002). *Counseling Gifted and Talented Students*. Office of Educational Research and Improvement (ED), Washington, DC.

Dixson, D.D., Worrell, F.W, Olsewski-Kubilius, P., Subotnik, R.F. (2016). Beyond perceived ability: the contribution of psychosocial factors to academic performance. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1377, 67-77.

Ericsson, K. A., Nandagopal, K., & Roring, R. W. (2005). Giftedness viewed from the expert - performance perspective. *Journal for the Education of the Gifted*, 28, 287-311.

Gentry, M. (2014). *Identifying Gifted, Talented, or High Ability Students from Low-Income Families*. University of Wisconsin:Whitewater. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Marcia_Gentry/publication/241625728_Identifying_Gifted_Talented_or_High_Ability_Students_from_Low-Income_Families/links/0c9605347e05f385e6000000/Identifying-Gifted-Talented-or-High-Ability-Students-from-Low-Income-Families.pdf.

Hadaway N, Marek-Schroer MF. (1992). Multidimensional assessment of the gifted minority student. *Roeper Review*. 15, 73–77.

Harrison C. (2004). Giftedness in early childhood: The search for complexity and connection. *Roeper Review*, 26, 78–84

Heller, K.A., Schofield, N.J. (2008). *Identification and Nurturing The Gifted from an International Perspective*. In Pfeiffer, S.I. (2008). *Handbook of Giftedness in Children Psychoeducational Theory, Research, and Best Practices*. Retrieved from <https://books.google.sk>.

Heller, K.A. (2004). Identification of Gifted and Talented Students. *Psychology Science*. 46(3), 302-323. Hickey, M. G., Toth, L. (2006). The effects of labeling children gifted: A review of the literature. *Early Child Development and Care*. 63(1), 149-151.

Hunsaker, S. L., & Callahan, C. M. (1995). Creativity and giftedness: Published instrument uses and abuses. *Gifted Child Quarterly*, 39, 110-114.

Ishak, M. N., Abu Bakar, A. Y. (2010). Counseling for Gifted students: Implication for a differentiated approach. *The international Journal of Learning*. 17(6), 377-392.

Jarosewich T., Pfeiffer S.I., Morris J. Identifying gifted students using teacher rating scales: A review of existing instruments. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 20, 322–336.

Kass, J., Cavallaro, M. (2010). A World of Possibilities: Career Development for Gifted Students. *National Career Development Association*. Dostupné online (15.12.2017): https://www.ncda.org/aws/NCDA/pt/sd/news_article/27893/_PARENT/CC_layout_details/fal se.

Kosin, P. (2014). Career Advice for Gifted Students. *Talent*. Retrieved from <https://www.ctd.northwestern.edu/sites/default/files/winter2014web.pdf>.

Kurt, L.J. (2016). Career Counseling for Gifted Students: Understanding Student Needs and Strategies for Success. *The Practitioner Scholar: The Journal of Counseling and Professional Psychology*, 156 (5), 156-168.

Lehwald, G. (1986). *Early Identification as a Prerequisite for Developmentally Appropriate Enrichment for Gifted Children*. In U. Schaarschmidt, M. Berg & K.D. Hänsgen (Eds.), *Diagnostik geistiger Leistungen* (pp. 160-167). Berlin: Volk und Wissen.

Lohman, D. F., & Korb, K. A. (2006). Gifted today but not tomorrow? Longitudinal changes in ability and achievement during elementary school. *Journal for the Education of the Gifted*, 29, 451-484.

Lovecky, D.V. (1992). Exploring social and emotional aspects of giftedness in children. *Roeper Review*, 15(1), 18-25.

- Lubinski, D. (2010). Spatial ability and STEM: A sleeping giant for talent identification and development. *Personality and Individual Differences*, 49, 344-351.
- Mischel, W., Shoda, Y., Rodriguez, M.I. (1989). Delay of gratification in children. *Science*, 244(4907), 933-8.
- Majid, R.A, Aliza, A. (2010). Consequences of Risk Factor in the Development of Gifted Children. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*. 7, 63-69.
- National Association for Gifted Children. (2015). *Identification*. Washington, DC: Author. Retrieved from <https://www.nagc.org/resources-publications/gifted-education-practices/identification>.
- National Association for Gifted Children. (2015). *State of the states in gifted education: 2014-2015*. Washington, DC: Author. Retrieved from <http://www.nagc.org/sites/default/files/key%20reports/2014-2015%20State%20of%20the%20States%20%28final%29.pdf>
- Peterson, J. S. (2015). School counselors and gifted kids: Respecting both cognitive and affective. *Journal of Counseling & Development*, 93, 153-162.
- Pfeiffer, S. I. (2002). Identifying Gifted and Talented Students: Recurring Issues and Promising Solutions. *Journal of Applied School Psychology*, 19(1), 31-50.
- Reis, S.M., McCoach, D.B. (2000). The underachievement of gifted students: what do we know and where do we go? *Gifted Child Quarterly*, 44 (2000), pp. 152-169.
- Robinson, A. (1986). *The Identification and Labeling of Gifted Children. What Does Research Tell Us?* In K. A., Heller, J. F. Feldhusen, (Eds.), *Identifying and Nurturing the Gifted. An International Perspective* (pp. 103-109). Toronto: Huber Publ.
- Robinson, N. M., Zigler, E., & Gallagher, J. J. (2000). Two tails of the normal curve: Similarities and differences in the study of mental retardation and giftedness. *American Psychologist*, 55 (12), 1413-24.
- Robinson, A., Clinkenbeard, P.R. (2008). *History Of Giftedness: Perspectives from the Past Presage Modern Scholarship*. In Pfeiffer, S.I (Eds). *Handbook of Giftedness in Children. Psychoeducational Theory, Research, and Best Practices*, USA: Springer, pp. 13-33.

- Rotigel, J.V., Lupkowski-Shoplik, A. (1999). Using Talent Searches to Identify and Meet the Educational Needs of Mathematically Talented Youngsters. *School Science and Mathematics*, 99(6), 330-337.
- Schoon, I. (2000). *A life span approach to talent development*. In K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, & R. F. Subotnik (Eds.), *International handbook of giftedness and talent* (2nd ed., pp. 213-225). Oxford, UK: Elsevier Science.
- Silverman, L.K. (1986) 'What Happens to the Gifted Girl?' In C.J. Maker (ed) *Critical Issues in Gifted Education, Vol. 1: Defensible Programs for the Gifted* (pp.43–89). Rockville, MD: Aspen.
- Sparrow SS, Pfeiffer SI, Newman TM. (2005). *Assessment of children who are gifted with the WISC-IV*. In: Prifitera A, Saklofske DH, Weiss LG, editors. *WISC-IV: Clinical use and interpretation*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press. pp. 282–299.
- Sternberg, R. J. (2000). *Giftedness as developing expertise*. In K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, & R. F. Subotnik (Eds.), *International handbook of giftedness and talent* (2nd ed, pp. 55-66). Kidlington, Oxford, UK: Elsevier.
- Subotnik, R. F., & Jarvin, L. (2005). *Beyond expertise: Conceptions of giftedness as great performance*. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd ed., pp. 343–357). New York, NY: Cambridge University Press.
- Subotnik, R.F., Olszewski-Kubilius, P., Worrell, F.C. (2011). Rethinking Giftedness and Gifted Education: A Proposed Direction Forward Based on Psychological Science. *Psychological Science in the Public Interest: SAGE Journals*. 12(1). 3-54.
- Tomlinson, S. (2008). Gifted , talented and high ability: selection for education in a one-dimensional world. *Oxford Review of Education*, 34, 1, 59-74.
- VanTassel-Baska, J. (2007). *Alternative assessments with gifted and talented students*. Waco, TX: Prufrock Press.
- Ziegler, A., Stöger, H. (2003). Identification of Underachievement: An Empirical Study on the Agreement Among Various Diagnostic Sources. *Gifted and Talented International*, 18, 87-94.

Yazdani, S., Daryei, G. (2016). Parenting styles and psychosocial adjustment of gifted and normal adolescents. *Pacific Science Review B: Humanities and Social Sciences*. 2(3), 100-105.

Záver

V rokoch 2015 – 2017 sa v Ústave aplikovanej psychológie Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave riešila úloha s názvom *Kariérové cesty absolventov vzdelávacích programov pre intelektovo nadané deti – voľba štúdia a povolania*. Jej hlavným cieľom bolo analyzovať kariérové cesty jednotlivcov, ktorí na Slovensku absolvovali vzdelávací program pre intelektovo nadané deti. Takýto program poskytuje Škola pre mimoriadne nadané deti a gymnázium v Bratislave, ďalšie tri súkromné školy, triedy pre intelektovo nadaných žiakov zriadené vo viacerých slovenských mestách a je možné ho absolvovať aj ako individuálny vzdelávací program v bežných triedach.

Tento cieľ sa riešiteľom nepodarilo naplniť – získali údaje iba od niekoľkých absolventov školy pre nadané deti, väčšina oslovených spoluprácu odmietla. Adresár absolventov integrovaného vzdelávania sa vôbec nepodarilo vytvoriť. Preto sme odpovede na otázky nášho záujmu museli hľadať v zahraničnej literatúre a výskumnú pozornosť sústrediť na čiastkové ciele týkajúce sa študijných a kariérových volieb intelektovo nadaných chlapcov a dievčat. Časť výsledkov získaných v rámci diplomových prác realizovaných na FSEV UK predstavila táto publikácia.

Jedna kvalitatívna sonda poukázala na psychosociálne potreby ovplyvňujúce voľbu povolania intelektovo nadaných žiakov. Poukázala na význam potreby prestíže, potreby nezávislosti (ktorá spolu s potrebami moci a zvedavosti vedie k zvažovaniu prípadného podnikania) a sociálnych potrieb zakorenenosti, družnosti, dobrých vzťahov na pracovisku, altruizmu.

Ďalšia sonda sa zamerala na faktory, ktoré intelektovo nadaní vo svojich voľbách zohľadňujú. Naznačila, že uvedomenie si vlastného nadania môže podporiť sebavedomie, ktoré sa pri voľbe uplatní. Istý problém predstavujú očakávania sociálneho okolia, ktoré môžu pre nadaného predstavovať záťaž. Vplyv rodičov sa ale v tomto kontexte javil skôr pozitívne – ako zdroj inšpirácie a poradenstva. Kamaráti môžu byť zdrojom informácií, no úloha učiteľov sa rôzni podľa ich prístupu – vedia študentov motivovať i demotivovať. Široké záujmy komplikujú žiakom rozhodovanie. Niektorých vedú k výberu všeobecnejších študijných odborov, ktoré im umožnia po ukončení vysokoškolského štúdia prácu vo viacerých oblastiach. Výber profesie tak odkladajú do budúcnosti.

Rodové špecifiká pri výbere štúdia a povolania boli sledované pomocou dotazníka vo vzorke matematicky nadaných stredoškolákov. Naznačili smerovanie týchto adolescentov k štúdiu matematiky, informačných technológií a technických vied. Preferencie pracovných miest boli širšie, vyskytli sa aj záujmy o uplatnenie v oblasti umenia, školstva, medicíny či ekonómie. V prípade študijných i profesijných volieb sa chlapci zameriavajú jednoznačnejšie na oblasť vedy, matematiky či techniky (najmä IT), preferencie dievčat sú menej vyhranené a zahŕňajú širší diapazón činností. Pri

študijnom a kariérovom rozhodovaní sú dievčatá viac ovplyvnené médiami, chlapci rodičmi a učiteľmi. Dievčatá viac zvažujú atraktivitu povolání, ktoré im môžu priniesť zábavu a uznanie.

Ako to vyzerá s intelektovo nadanými v dospelosti, na to bola zameraná prehľadová štúdia, ktorá spracovala poznatky z výskumov realizovaných predovšetkým v USA. Tematická analýza priniesla dva okruhy poznatkov: prvý sa týka vzťahov nadaných osôb s okolím a druhý ich vnútorného prežívania. V prvej oblasti sa ako dôležité ukázali problémy sveta práce (vrátane výberu povolania), zvládanie životných prekážok (vrátane pracovných), problematika sociálnych interakcií a rodinného života. Ukazuje sa, že životná spokojnosť nadaných súvisí viac so spokojnosťou v partnerskom vzťahu ako s profesijnými úspechmi. V druhej oblasti ide o prežívanie vlastného nadania, sebaaktualizácie a životnej spokojnosti, kariérových úspechov, dosahovania eminentnosti. Napokon sa v literatúre venuje pozornosť diagnostike nadania a poradenstvu pre nadaných v kontexte psychológie práce a organizácie.

Na realizované kariérové poradenstvo sa zamerala kvalitatívna analýza výpovedí niekoľkých absolventov školy pre mimoriadne nadané deti. Participanti nevnímali poradenstvo ako dôležitú súčasť práce školy, stotožňovali ho najmä s jednorazovým testovaním a následným odporúčaním psychológa. Akceptovali ho najmä študenti, ktorí už boli rozhodnutí – pre tých nerozhodnutých a nerozhodných bolo málo špecifické, nakoľko ponúkalo iba oblasť, nie konkrétny odbor či profesiu, na ktorú by sa mali zamerať. Vo vzťahu k svojmu kariérovému rozhodovaniu hodnotili absolventi pozitívne možnosti výberu predmetov vo vyšších ročníkoch, účasti na seminároch, prednáškach a otvorených diskusiách s odborníkmi či bývalými študentmi školy. Možnosť zúčastniť sa súťaží však mali iba študenti zameraní na prírodné vedy, čo ostatným chýbalo. Študenti by privítali systematickejšie kariérové poradenstvo. Z uskutočnenej sondy na jedinej škole nemožno robiť závery o kariérovom poradenstve pre nadaných na Slovensku. Je však pravdepodobné, že na iných školách bude ešte menej systematické a kvalitné než na tej, ktorá sa na prácu s intelektovo nadanými študentmi špecializuje.

Ďalšia štúdia sa snažila zhromaždiť a usporiadať názory odborníkov, ktorí pracujú s nadanými, na túto problematiku. Pomocou diskurzívnej analýzy identifikovala niekoľko diskurzov, ktoré sa jej týkajú: Väčšina respondentov sa zhodla na názore, že IQ nie je všetko, našli sa však aj takí, ktorí pri identifikácii nadaných uprednostňujú formalizované kritériá. Na sociálne fungovanie nadaných detí sú rozporné názory. Odborníci sa zamýšľajú tiež nad biologickými, psychologickými a sociálnymi faktormi podmieňujúcimi vývin nadania. Ďalšie diskurzy sa týkali spolupráce, resp. nespôlupráce rodičov nadaných detí s odborníkmi, tzv. diagnostickej turistiky (rodičia hľadajú odborníka, ktorý im potvrdí nadanie ich dieťaťa), nadania, ktoré znamená prestíž a umožňuje prístup k moci (rodičom, ale aj psychológom, ktorí ho diagnostikujú). Odborníci upozorňovali, že na prácu s nadanými nie sú dostatočne pripravení a hodnotili ju ako náročnú (aj vo fáze prípravy, niekedy aj fyzicky), no obohacujúcu.

Publikáciu uzatvára štúdia upozorňujúca na úskalia práce s talentami, ako ich vidia (opäť najmä americkí) odborníci. Zaoberá sa úskaliaми identifikácie nadaných detí a vysvetľuje, prečo ich napriek uvádzaným problémom identifikovať treba. Poradenstvo pre týchto klientov si vyžaduje identifikovať nielen ich intelektové schopnosti, ale aj mnohé nekognitívne faktory a sledovať ich v priebehu vývinu. Štúdia končí niekoľkými praktickými odporúčaniami pre prácu kariérových poradcov, ktorí budú s nadanými pracovať.

Úloha sledovať ďalšie osudy absolventov vzdelávacích programov pre intelektovo nadané deti stále stojí pred nami. No čiastkové poznatky, ktoré prináša táto publikácia, sú podľa môjho názoru viac ako dobrým základom nielen pre ďalšie výskumné aktivity, ale aj pre konštituovanie reálneho a efektívneho kariérového poradenstva zameraného na pomoc intelektovo nadaným jednotlivcom na ich životnej ceste.

Vladimír Dočkal